

Nemzetközi és határ menti együttműködések támogatása

Tanulmányok a határ menti régiók gazdasági és
munkaerő-piaci helyzetéről és lehetőségeiről,
a foglalkoztatást segítő támogatásokról

Összegző tanulmány

TÁMOP-1.3.1-07/1.-2008-0002 „A Foglalkoztatási Szolgálat fejlesztése az integrált munkaügyi és szociális rendszer részeként” c. kiemelt projekt, 3.6 alprojekt

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
ÜMFT infóvonal: 06 40 638 638
nfu@meh.hu • www.nfu.hu

Befektetés a jövőbe

Készítette:

Kopint-Tárki

Kutatásvezető:

Hárs Ágnes vezető kutató

**Budapest,
2010. június**

Tartalom

Bevezetés.....	6
Vezetői összefoglaló és javaslatok	8
A kutatás témája, aktualitása, főbb kérdései	8
A kutatás módszere	8
A kutatás főbb megállapításai, következtetései.....	9
Executive Summary	12
Main aims of the study	12
Applied research methodology.....	12
Major findings	13
I. rész Elméleti és fogalmi háttér.....	15
1 A határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok.....	15
1.1 A határmenti és határon átnyúló régió értelmezése.....	15
1.2 A határrégió / határon átnyúló régió fogalma	18
1.3 Az európai integráció és a határon átnyúló régiók	21
1.3.1 Az Európai integráció folyamata és fejlődése.....	21
1.3.2 Az EURES és a határon átnyúló munkapiacok	22
1.3.3 Magyarország részvétele a regionális programokban	23
1.4 Magyarország földrajzi, történeti meghatározottsága, és a határon átnyúló régiók. 28	
1.5 A határon átnyúló kapcsolatok és a határrégió vizsgálatának lehetséges dimenziói 32	
II. rész Helyzetfelmérő tanulmányok a határmenti régiók gazdasági és munkaerő-piaci helyzetéről	34
2 Helyzetfelmérő vizsgálatok a határmenti régiókban	34
2.1 Helyzetfelmérő vizsgálat módszere.....	35
2.2 A határmenti régiók meghatározása	36
2.2.1 A régiók lehatárolásának egységei a határszakaszok	36
2.2.2 A határrégiók megyék szerint a magyar oldalon.....	38
2.2.3 A határrégiók kistérségek szerinti kialakításának lehetősége a magyar oldalon 41	
2.2.4 A határrégiók kialakításának a szempontjai a határ túloldalán	43
3 A határrégiók főbb sajátosságai – a helyzetfeltáró tanulmányok alapján	45
3.1 A magyar határrégiók karaktere	46
3.1.1 Népeség, demográfiai, etnikai, iskolázottsági jellemzők.....	46
3.1.2 Kisebbségek a határ két oldalán	54
3.2 A határrégió gazdaságának néhány jellemzője	57
3.2.1 Fejlettségi különbségek a határrégióban, NUTS 3 régiók szerint.....	57
3.2.2 A GDP alakulása az egyes határmenti területeken, NUTS 3 régiók szerint	59
3.2.3 A határrégiók magyar oldalának gazdasága kistérségek szerint	66
3.3 Munkaerő-piaci helyzetkép a határrégióban	78
3.3.1 Munkanélküliség a határrégió megyéiben.....	78
3.3.2 Regionális bérek és bérkülönbségek	83
3.4 Migrációs vonzástér (pool) kialakulásának a lehetősége a határrégiókban	84
3.5 A közlekedés lehetőségei és korlátai a határrégióban	86
III. rész Munkaerő-piaci szolgáltatások a határmenti régiókban	91
4 Határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások felmérése – kérdőíves vizsgálat.....	91
4.1 A felmérés módszere	91
4.2 Korábbi munkaerő-piaci kapcsolatok és határon átnyúló projektek feltérképezése..	95
4.3 A határmenti régiók munkaerő-piaci szolgáltatásainak felmérésének eredményei .	99
4.3.1 Határon átnyúló 'klasszikus' munkaerő-piaci szolgáltatások	100

4.3.2	Határmenti projektek és szolgáltatások.....	112
5	Jó gyakorlatok	116
	Összegzés és tanulságok.....	121
	Hivatkozott irodalom.....	123
	Táblázatok, ábrák, térképek jegyzéke	125
	Táblázatok jegyzéke	125
	Ábrák jegyzéke.....	125
	Térképek jegyzéke.....	126

Bevezetés

A TÁMOP 1.3.1 kiemelt projekt 3.6 „Nemzetközi és határ menti együttműködések támogatása” alprojekt keretében készült kutatás célja az országok közötti munkaerő-mobilitás, a foglalkoztatást elősegítő transz-regionális, határmenti, komplex munkaerő-piaci szolgáltató hálózat együttműködési feltételeinek támogatása, a lehetőségek és a jó gyakorlatok összegyűjtése, a tapasztalatok bemutatása és kicserélésének segítése a határrégiók között.

A feladat háttérét a pályázat kiírás a következőképpen fogalmazta meg: „A határ menti régiók gazdaságának fejlesztéséhez, versenyképességének javításához feltétlenül szükség van a munkaadói igények biztosítására, a megfelelő kompetenciákkal rendelkező munkaerő határ menti mobilitásának segítésére. Jelenleg még nem alakult ki a gyorsan változó munkaerő-piaci igényekre azonnal reagálni képes, a határokon átnyúló, közös információs rendszer, a munkaerő-piaci képzési és szolgáltatói hálózat, amely lehetővé teszi, hogy a gazdasági régiók határon túlnyúló területei is a munkaerőpiac egységes részeként legyenek kezelhetőek.”

A kutatás keretében tanulmányok sorát készítettük el, amelyek feladata a lehetséges és releváns munkaerő-piaci információk összegyűjtése és interpretálása volt, egységes tematikát követő tanulmányokba. A tanulmányok a magyar határ egyes szakaszai szerint készültek, összesen hét határrégióról, azzal a szándékkal, hogy hozzájáruljanak az egyes régiók helyzetének, és a határon átnyúló munkapiacok lehetőségeinek a feltárásához. A helyzetfeltáró tanulmányok egyben reménybeli pályázatokhoz szükséges megvalósíthatósági tanulmányok alapját, háttérét, az elkészítés pillanatában felfrissítendő bázisát jelenthetik. A határmenti régiók gazdasági, munkaerő-piaci helyzetéről, a foglalkoztatást elősegítő támogatásokról gyűjtött információkat, a regionális szakemberekkel folytatott konzultációk tapasztalatait önálló tanulmányokban összegeztük. A határmenti régiók lehetőségeit feltáró kutatás fontos része volt továbbá a régiók munkaerő-piaci szolgáltatói kapacitásának a felmérése, ehhez külön kérdőíves vizsgálatot végeztünk, a felmérés eredményeit munkaerő-piaci szolgáltatói adatbázisba rendeztük, az egyes határrégiók szerint.

A helyzetfeltáró tanulmányok elkészítése és a munkaerő-piaci szolgáltatások felmérése után a kutatás eredményeit, az egyes tanulmányok alapján elvégezhető összehasonlításokat és a megfogalmazható tanulságokat, a foglalkoztatás növelése érdekében alkalmazott jó gyakorlatokat, eszközöket, módszereket, a kutatást lezáró alábbi összegző tanulmányban szintetizáltuk. A kutatás eredményeinek közzétételével azt reméljük, hozzájárulhatunk a határmenti munkapiacok lehetőségeinek és bővülésének a megértéséhez,

valamit az Állami Foglalkoztatási Szolgálat határ régióban végzendő tevékenységének további elmélyítéséhez. Ennek reményében ajánljuk a felhasználók szíves figyelmébe.

Vezetői összefoglaló és javaslatok

A kutatás témája, aktualitása, főbb kérdései

A határmenti régiók helyzetének ismerete, gazdaságának fejlesztése, a versenyképesség javításának, a növekedésnek és a regionális különbségek csökkentésének is fontos területe. A határmenti régiók egy részében a gazdasági együttműködésekben aktívan résztvevő fontos szereplők járulnak hozzá a magyar gazdaság növekedéséhez, más területek azonban a határmenti helyzet hátrányait, és a leszakadást érzékelik inkább. Utóbbiak esetében a határmenti régiók gazdasági működőképességéhez szükséges a munkaerői igények biztosítása, a megfelelő kompetenciákkal rendelkező munkaerő határ menti mobilitásának segítése. Az előbbi esetben a már működő és gazdagodó kapcsolatok támogatása és gazdagítása a feladat. Ennek feltétele a gyorsan változó munkaerő-piaci igényekre azonnal reagálni és a határokon átnyúló munkaerőpiacot szolgálni képes, közös információs rendszer, a munkaerő-piaci képzési és szolgáltatási hálózat, amely lehetővé teszi, hogy a gazdasági régiók határon túlnyúló területei is a munkaerőpiac egységes részeként legyenek kezelhetőek. Ezt a célt kívánja szolgálni a TAMOP 1.3.1 kiemelt projekt 3.6 „Nemzetközi és határ menti együttműködések támogatása” alprojekt. Ennek keretében került sor az itt bemutatott vizsgálatra. A kutatási az országok közötti munkaerő-mobilitás, a foglalkoztatást elősegítő határon átnyúló együttműködési kapcsolatokat és a munkaerő-piaci szolgáltató hálózatok fejlesztésének és támogatásának a lehetőségeit vizsgálja. A kutatás keretében az egyes határrégiókról felmérő tanulmányok készültek, összesen hét részletről regionális tanulmány készült a határrégió gazdasági és munkaerőpiaci sajátosságairól, a régióban zajló migrációs folyamatokról. Emellett a munkaerő-piaci szolgáltatások határrégióban alkalmazott gyakorlatának felmérésére kérdőíves vizsgálatot végeztünk, aminek eredményeit adatbázisban összesítettük. A határrégiókat feltáró tanulmányok, és a munkaerőpiaci vizsgálatokat célzó kérdőíves vizsgálat eredményeit a jelen tanulmány szintetizálja.

A kutatás módszere

A határmenti és a határon átnyúló régiók gazdasági és munkaerő-piaci helyzetéről és lehetőségeiről, valamint a foglalkoztatást segítő támogatásokról készített kutatásunk során többféle módszert alkalmaztunk, amelyek egymásra épülve tették lehetővé a határon átnyúló kapcsolatok többirányú feltérképezését. A kutatás célja a helyzetfeltárás, a tapasztalatcsere és képzés előkészítése, valamint a határrégióban dolgozó szakemberek kapcsolatainak a

gazdagítása, élénkítése volt. A többes cél szem előtt tartásával a kutatás dimenzióit a céloknak megfelelően definiáltuk.

- A feladat a határrégiók feltérképezése és helyzetértékelése volt. A kutatás fő dimenzióját a *határrégiók* szerinti helyzetértékelés adta. A helyzetértékelő tanulmányokat tehát határrégióként készítettük el, összesen a hét határrégióról 7 helyzetfeltáró tanulmány készült.
- A tanulmányokat egységes tematika szerint, modulokból álló fejezetekben készítettük el. A szerves egységet alkotó tényfeltáró tanulmányok szerkezete így alkalmas arra is, hogy azt képzésben, tematikus bontás szerint hasznosítsák, és későbbi projektek elkészítéséhez adatforrásként is szolgálhat.
- A kutatás egyben alkalmat teremtett a határrégióban dolgozó munkaügyi szakemberek szakmai tapasztalatcseréjére. A helyzetfeltáró tanulmányok elkészítéséhez folyamatos szakmai konzultációkat folytattunk a határrégióban dolgozó munkaügyi szakemberekkel, a határ mindkét oldalán, ez része volt a tanulmányok elkészítéséhez szükséges információgyűjtésnek, szakmai konzultációnak és a szakmai kapcsolatok erősítésének is. Ebben a munkában folyamatosan együttműködtünk a projektgazda ÁFSZ Modernizációs Programiroda munkatársaival is.
- A határmenti régiók foglalkoztatást segítő szolgáltatásainak felmérése keretében kérdőíves adatgyűjtést végeztünk a foglalkoztatást segítő szolgáltatásokról. A határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások felmérésének módjáról, a kérdőív kialakításáról a régiók munkaügyi szakembereivel folytattunk előzetes konzultációkat. Az eredményeket adatbázisban összegezzük. Az adatbázis folyamatos frissítésének a lehetősége adott, az információgyűjtés a projekt lezárását követően folytatódik.
- A kutatás lezárása, az eredmények összegzése szintetizáló tanulmány formájában készül el. A tanulmány a vizsgálat főbb eredményeit összegzi, és lehetséges továbblépési utakat fogalmaz meg, a jelent tanulmány formájában.

A kutatás főbb megállapításai, következtetései

A korábbiakban leírt, többirányú megközelítést alkalmazó kutatás során a határmentiséget vizsgáló regionális kutatások megközelítését használtuk a kutatásunk orientációs pontjául. Elfogadtuk azt a magyarázó elvet, ami a határmenti kapcsolatokat a

határmenti régiók közötti gazdasági erőviszonyok, együttes erők, és a komplementaritás alapján írja le. A vizsgált mutatók segítségével komplex módon írjuk le és elemezzük az egyes határrégiókat, népesedési, demográfiai, etnikai, gazdasági, munkaerő-piaci és migrációs mutatók mentén.

Az egyes határrégiók nagyon eltérő sajátosságokat mutatnak és a határrégióban kialakult kapcsolatok is nagyon eltérőek. Ezt a bemutatott dimenziók mentén vizsgáljuk. A helyzetfeltáró tanulmányok eredményei alapján, az egyes mutatókat minden határrégióra megvizsgálva alakítottuk ki azt a tipológiát, ami a magyar határrégiók leírására alkalmas.

Az egyes határrégiók mutatói alapján különböző gazdagságú, eltérő népességű, hagyománya és nemzetiségi összetétele alapján is különböző régiók találhatók a magyar határ mentén. A határon átnyúló integrált régiót az osztrák-magyar határ mentén találhatunk, kölcsönösen együttműködő, de a kapcsolatok intenzitását tekintve lazább kapcsolatokat látunk a nyugat-szlovák-magyar határon, és potenciálisan hasonló kapcsolatok alakulhatnak ki a román magyar határrégió déli részén, valamint a szerb-magyar határ mentén, amennyiben azt a schengeni határ nem szeli ketté. Egymás mellett létező szegény régiók simulnak egymás mellé, kölcsönösen kapcsolatok nélkül a román-magyar határrégió északi szakaszán, az ukrán-magyar határrégióban és a kelet-szlovák magyar határrégióban. Itt a kölcsönös gazdasági marginalizáltság gátolja a kapcsolatok élénkülését. A déli részeken viszont egymástól elforduló egymás mellett létező határtérsegeket látunk, más irányú kapcsolatokkal és kötődésekkel a horvát-magyar és a szlovén-magyar határon.

A csoportosítás alapján világosabban láthatjuk az egyes határrégiók részvételének intenzitását és lehetőségeit a határon átnyúló kapcsolatokban. A kutatási feladatban megfogalmazott cél az egyes határrégiók helyzetfelmérése, a lehetséges fejlesztések és támogatások megfogalmazása. Mindezek megvalósításának a lehetőségeit, a támogatások adaptálásának a képességét is pontosabban tudjuk értékelni, hogyha a határrégiók pozícióját a tipológia alapján egyértelműen leírjuk. Ebből a célból alakítottuk ki a fent leírt tipologizálást.

A feladat ugyanis annak vizsgálata volt, hogyan lehetséges az országok közötti munkaerő mobilitás, a foglalkoztatást elősegítő transz-regionális, határ menti, komplex munkaerő-piaci szolgáltató hálózat együttműködési feltételeinek az ösztönzése. A helyzetfeltáró tanulmányok eredményeinek az összefoglalása az itt megfogalmazott tipológia. Az egyes határrégiók fejlesztési lehetőségei, támogatásokat és jó gyakorlatokat átvevő 'abszorpciós kapacitása' függ a határrégió helyzetétől.

A munkaerőpiaci szolgáltatások felmérése határozottan megerősítette a helyzetfeltáró tanulmányok eredményeit. Azokban a régiókban érzékelték fontosnak és relevánsnak az ilyen

szolgáltatásokat, ahol a kapcsoltok éltek és működtek, mindenekelőtt az osztrák-magyar, nyugat-szlovák magyar határon, és ahol intenzív a meőgazdasági szezommunka. Azt látjuk azonban, hogy a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások jelentős része olyan adminisztratív tevékenység, amire közvetlenül a határ közelében van szükség. A határrégió a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások nyújtásának mai szemlélete alapján szigorúan a határon fekvő régiókra látszik korlátozódni. A határon átnyúló szolgáltatások elmaradásának fontos magyarázata emellett a régió munkaerő-piaci helyzete, itt „fel sem merül” a szolgáltatás iránti igény.

Láttuk, hogy a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások terjedésének legáltalánosabb korlátja visszatérően az volt, hogy „nem volt rá igény”. A projektek és egyéb szolgáltatások fejlődése esetében még inkább ezt tapasztaltuk, és nagyon egységesek voltak a válaszok. Azt óvatos tanulságot vetítik előre, hogy az egyéb feladatokkal amúgyis leterhelt kirendeltségek számára nincs olyan ösztönző, ami vonzóvá teheti a határon átnyúló kapcsolatok kiépítése felé vezető utat, ha erős gazdasági vagy/és munkaerő-piaci hatások azt ki nem váltják.

A két vizsgálat felmérése alapján a határon átnyúló kapcsolatok fontosságát és a kapcsolatok előnyeit, hasznát látjuk és tudjuk. Nem minden határrégió képes azonban ilyen kapcsolatokra.

A határrégió belső szabályszerűségei, folyamatosan változó belső viszonyai teremthetik meg azt a lehetőséget, amit fejleszteni és továbbépíteni lehet. A képzés és a tapasztalatok átadása, a jó gyakorlatok megosztása segíthet ahhoz, hogy ilyen lehetőségek a megfogalmazódjanak ott is, ahol eddig ez nem működött.

A határrégiók kapcsolatai, az ingázás azonban szigorú gazdasági és munkaerő-piaci törvényszerűségeket követ. Azokban a régiókban, ahol nincsenek meg a kapcsolatok fejlődésének a feltételei, ott sikertelen próbálkozások sorával találkozunk.

A jó gyakorlatok átvétele, és a képzési, tapasztalatátadási programok során ezért a kutatás eredményei, és más tapasztalatok is segíthetik a sikeres programokat és kezdeményezéseket. Ehhez gondosan előkészített és kimunkált, hatásvizsgálatokkal ellenőrzött programok vezethetnek. A kutatás eredményei a programokat és a képzést előkészítő munkához, a gondos előkészítéshez és a lehetőségek feltárásához járulhatnak hozzá.

Executive Summary

Main aims of the study

Border regions need special attention due to its special economic and labour market situation and borderline position in the new European frame. The mobility of workers is a common preference in the EU and the new approach to this aim is the commuting that takes place in the border regions while adding to the economic catch up. One of the main aims of our research has been the exploration and presentation of economic and labour market peculiarities of these regions. Both our everyday experiences and the research findings can confirm the advantages and disadvantages of the border regions in their full diversity. In this regard, adaptability of the labour markets and the exploitation of their special location serve the main research interest and the policy task of our work.

Applied research methodology

Cross border regions surrounding Hungary have been covered in the study. The applied methodology of surveying the economic and labour market state of affairs and prospects has been complex. In the first place, 7 study papers have been presented on each of the border regions in Hungary, surveying the main demographic features, ethnic ties, individual and common economic and labour market situation, description of the migration pool of the regions and its scenario. Due to partially large diversities in the availability of statistics (e.g. accessibility on regional level, date of data entry comparability of the various national data sources, etc), the consistency of data for single border regions is given priority over an overall comparability. Nevertheless, understanding each region needed also peculiar approach. The 7 regional scientific study papers needed a uniform structure of the diverse subject. The massive statistical basis in the frame of preparation has been completed with study tours organised to the corresponding regions.

In addition to the reports on each border region pilot survey has been conducted to reveal the state of art of the employment supporting services at present. The survey needed strong cooperation with the PES responsible for the services as well as EURES contact persons involved. Finally, a synthesis report summarised the findings of the individual research tasks. Size and structure of the research conducted is the first effort to overview the complexity of the Hungarian border regions in its economic, labour market and migration scope.

Major findings

The main aim of the project has been to understand the conditions and prospects in the border regions. Hungarian border regions are diverse. While parts of the border regions are the most developed ones in the country, others are the least urbanized marginal regions. It is hardly possible to develop a common strategy for these regions.

Parts of the border regions are cut by the Schengen border making the two sides rather isolated while others are integrated in the common EU labour market. One of the main peculiarities of the Hungarian case, due to the historical past of Hungary and the adjoining countries, is the robustness of the Hungarian minority in the border regions. Considerable size of Hungarian speaking population lives in the border regions. Nevertheless, that is a drive and barrier for the development of the border regions at the same time.

Above the extensive data gathering and analysing it was tried to develop new analytical instruments which at the end lead to a more thorough and theoretically founded approach of explaining and forecasting cross-border commuting, and the hopes of the border regions for cooperation. Looking the indicators and analysing each case a typology has been developed to understand the variety of cross border labour markets and their nature.

While the western border is facing the less developed Austrian border region both gain from this mutual situation. A strong migration pool exists and flourishes there. Similarly, the rather developed border region to West-Slovakia magnets commuters from the Southern Slovakian native Hungarian population to the Hungarian industrial regions. At the same time, commuting on the eastern border with the same feature of native Hungarians is not developing into a new potent migration pool, some agricultural commuting is evident, though. Wage differences are insufficient or even marginalised border regions are facing with marginalised ones on the other side of the border. Challenging task of the project is to reveal the limitation and to understand the strength of selecting best practices and to suggest proper services in the less vital border regions.

The 7 comprehensive regional reports give insight into the situation of each region. The synthesis report gives theoretical background and typology proving the stable differences across regions. It comes to an end suggesting that different best practices are applicable with rather different success. Careful analysis is needed and the inherent development of the regions is essential.

The primary task of the data gathering has been supported by the pilot survey on labour market services in the border region. Not very surprisingly, only those employment

centres consider the task relevant in the border regions where commuting exists. Others do not consider commuting as an option. When making an overview of studies of the border regions and impacts of various methods to develop, it is important to consider the evidence base of each finding and what this finding actually proves. Urging support is a challenging effort with limited success. Nevertheless, border regions need to open up, to the cross border regions or to other directions. That is the lesson the research can offer to the policy.

I. rész

Elméleti és fogalmi háttér

1 A határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok

Az összefoglaló tanulmány első részében a helyzetfeltáró tanulmányok értelmezéséhez, a határmenti régiók és a határon átnyúló kapcsolatok pontos leírásához és megértéséhez fogalmi keretet kísérelünk meg felvázolni. A határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok, a határon átnyúló munkaerőpiacok vizsgálatához többféle megközelítési mód adódhat, az értelmezés, a fogalomhasználat – mint látni fogjuk – sok szempontból bizonytalan és puha. A határmenti régiók helyzetfelmérésének az elkészítéséhez mindenekelőtt a kutatás fogalmi keretét és értelmezését határozzuk meg. Röviden áttekintjük a kapcsolódó vizsgálatok és a szokásosan használt értelmezések, kutatási eredmények alapján lehetséges alternatívákat, és a vizsgálatunk számára értelmezhető definíciót fogalmazunk meg.

1.1 A határmenti és határon átnyúló régió értelmezése

A határmenti és a határon átnyúló régiók az államhatárhoz közelség okán különleges jellemzőkkel leírható területek, lehatárolásuk, azonosításuk azonban a sokféleségük miatt nem egyszerű. A meghatározást keresve nehezen találunk jól értelmezhető és pontos definíciót.

Az Európa Tanács már 1980-ban dokumentumot fogadott el, melyben szorgalmazta a szomszédos térségek határon átnyúló együttműködését. (Council of Europe 1980) Az Európa Tanács ajánlása azonban hosszú idő múlva is csak – nagyon semleges – értelmezést ad: „A határon átnyúló régió egy a földrajzból, történelemből, ökológiából, etnikai csoportokból, gazdasági lehetőségekből stb. származtatható potenciális régió, amelyet azonban a határ két oldalán uralkodó államok szuverenitása két részre oszt.” (idézi Baranyi 2009)

A regionális érdekeket megfogalmazó nemzetközi szervezetek (Európa Tanács, Európai Határ Menti Térségek Szövetsége) és az EU Régiók Bizottsága ajánlásaihoz fordulva később sem találunk egyértelmű értelmezést, véleményt, a határmenti kapcsolatokat ugyanis az úgynevezett laza szabály („soft law”) jellegük miatt csupán keretet jelentenek a határmenti együttműködések jogi szabályozásához, azokat tartalommal a nemzeti törvényhozásoknak kell megtölteni. A határokon átnyúló tevékenységeket ezért két-, három-, illetve többoldalú megállapodások befolyásolják, többnyire a partnerek politikai szándékától függően. Léteznek helyi, illetve regionális szintű megállapodások is, azonban a legtöbb esetben ezek szintén két-

vagy többoldali megállapodások, az állami fennhatóság biztosítása mellett. A határmenti együttműködések előtt álló kihívás az intézményes és a nemzeti, szubnacionális partnerségekre épülő kormányzás komplementaritásában és feladataik megosztásában rejlik. (Soós 2010)

A sokféle ajánlás és a hivatalos definíció hiánya, annak túlzottan általános megfogalmazása a regionális politika pluralizmusa szempontjából érthető. A regionalitás elvét szem előtt tartva nehezen tudunk azonban a kutatásunkhoz szükséges pontos definíciót találni, ami a határrégiók értelmezéséhez és lehatárolásához megfelelő lehet. A feladat a határmenti régiók vizsgálata, olyan környezetben, amikor sokféle határon átnyúló szerveződés alakul és működik. A határmenti régiókat azonban nem konkrét regionális szervezetek, vagy formák keretéhez kapcsolódóan vizsgáljuk. Megközelítésünk fordított, azokat a lehetőségeket és olyan szempontokat mentén vizsgáljuk, amelyek a régiók határon átnyúló kapcsolatait, munkapiacait segíthetik, bővíthetik.

A megfelelő értelmezés és a jól használható fogalom tisztázása érdekében a szakirodalom definiálási kísérleteihez fordulunk. Nem a célt vagy a formát, hanem a határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok tartalmát vizsgáljuk. Kutatásunk szempontjából a nyitott határokon keresztülívelő határmenti kapcsolatokkal foglalkozunk. A határok zártságából fakadó torzulások, ambivalenciák számbavétele túlmutatna a tanulmány feladatán, és nem is része annak, hiszen a jelenlegi határaink mindegyike nyitott, átjárható határ.

A határok kérdésével foglalkozó kutatók gyakran indulnak ki Simmel (1994/1909) 'Híd és ajtó' című esszéjéből, a magyar szakirodalom pedig szívesen hivatkozik rá, mint lehetséges elméleti kiindulópont, ahogy a határt a híd és az ajtó metaforájával írja le. A híd, ami vonz és összekapcsol, az ajtó a határátkelőhely, aminek két lehetséges állása van, a zárva és a nyitva, ami jól megragadja azt a két alapállapotot, amelynek alkalmazásával a közhatalom a kint és a bent közötti áramlásokat szabályozza. A határ azon pontok összessége, ahol a társadalom beveti és/vagy pihenteti az állami szuverenitás szétszakítási technológiáit. (Böröcz 2002).

Bindorffer (2004) ezt a képet továbbgondolva a határrégiók fontosságát abban látja, hogy azok „a határok közvetlen környezetét jelentik, ahol a legélénkebbek a határvédelmi és a határátlépési folyamatok, a határ két oldalán élők kommunikációja és interakciói. A határrégió az interkulturális kapcsolatok alakulásának laboratóriuma, különösen akkor, ha az itt találkozó csoportok más kultúrához, nyelvhez vagy valláshoz tartoznak. A régióban létrejövő kontaktusok azonban nem csak a megértésre, a kétoldali kapcsolatok eszkalációjára adhatnak alkalmat, hanem a meg nem értésre és a másik félreértésére is, különösen akkor, ha a

határregiók gazdasági és szociális helyzetüket tekintve jelentősen eltérnek egymástól.” (Bindorfer 2004: 30-31)

A határmentiség a rendszerváltást követő időszakban a magyarországi társadalom-földrajzi kutatások egyik legfontosabb irányzatává vált, mutat rá Ilyés (2004) tanulmánya. A vizsgálódásunk számára éppen ez a vizsgálati irány a legfontosabb kiindulópont, ami a kelet-közép-európai politikai-gazdasági rendszerváltások nyomán létrejött eurorégiókkal mint lehetséges együttműködési terekkel kapcsolatos, és térségfejlesztési regionális kooperációs irányokat vázol fel. Olyan régiókról van szó, melyek nem szükségképpen jelentenek perifériát, de a határmentiség a magyar határregióban gyakran jelent társadalmi, gazdasági, kulturális perifériális helyzetet.

A határmentiséget vizsgáló regionális kutatások megközelítését használva a megfogalmazás kapcsolódik az előzőekhez, általános, de a kutatásunk számára jól operacionalizálható. Eszerint az értelmezés szerint „A határmenti terület *valamiben mindig más*, mint a nem határ menti terület, de nem határolható le elméletileg egy vagy néhány mutató alapján, mint egy vonzáskörzet vagy agglomeráció. A határmentiség annyira egyedi jelenség, hogy csak a megismert határtípusok által kijelölt határszakaszonként vizsgálhatjuk.” (Hardi 2009/a: 28)

Vizsgálatunkhoz Hardi és szerzőtársai (2009a) kutatási eredményeit hasznosítjuk értelmezési keretül. A határok nyitottsága esetén olyan államokról van szó, melyek gazdasági-társadalmi rendszere konvergál egymáshoz, hiszen a határtérség helyzeti energiáját nyitott határok esetén elsősorban az befolyásolja, hogy a határ másik oldalán milyen fejlettségű állam és régió kerül el. Ez a Magyarország és a határmenti régiók leírása számára megfelelő vizsgálati keret.

A határmenti kapcsolatokat a határmenti régiók közötti gazdasági erőviszonyok, együttes erők, és a komplementaritás határozhatja meg. A szerzők (Hardi 2009/b, Hardi et al 2009) nyomán sorra vesszük a határregiók jellegétől függően azok lehetséges kapcsolatait, kölcsönös hatását. Egy fejlettebb állam a fejletlenebb állam határmenti központjaira pozitív hatást gyakorolhat, de a kapcsolatok sokfélék lehetnek. Ha „A” állam fejlettebb mint „B” állam, akkor Hardi (2009/b) leírását követve az alábbi variációk lehetségesek:

- „A” állam átlagos vagy fejlett régiója és „B” állam fejletlen, átlagos vagy fejlett régiója között az erőviszonyoknak megfelelő kapcsolatok alakulnak ki „A” ország dominanciájával

- „A” állam határ menti térsége periférikusnak számít a saját országán belül, a határhoz közeli központjai gyengék, miközben „B” állam területén a határ közelében. Ilyenkor a kapcsolatok bonyolult aszimmetriája alakulhat ki.
- „A” állam határ menti térségében fontos városközpontok találhatóak, „B” államban is vannak ilyen határmenti fontos települések. Ekkor a „B” állam központjai fontos helyzeti energiát kaphatnak a földrajzi elhelyezkedésükből, ami a határrégió helyzetét erősíti
- „A” állam határmenti területe periférikus, központhiányos, és „B” állam határmenti területe is periférikus és központhiányos. Ebben a földrajzi és gazdasági helyzetben a határrégió lehetőségeihez nagyon gyenge energiák állnak a rendelkezésre

Magyarország határrégióit áttekintve mindegyik lehetőségre találhatunk modellt. Az erősebb országok fejletlenebb régiójával szomszédos fejlettebb határrégió található például az osztrák magyar határtérségben, Bécs vonzáskörzetén kívüli határmenti területek és a fejlettebb nyugat-dunántúli régió esetében, de hasonló a helyzet a román magyar határrégió középső és déli részén is, ahol a határmenti városok a szegényebb országban a román oldalon komoly gazdasági és tökevonzó erővel rendelkeznek, közel a határ túloldalához. Ez az erőviszony a határrégiókban sajátos aszimmetriát eredményezhet, a szegényebb ország gazdagabb régiójának a dominanciáját. A fejlett városok együttes jelenlétére a határrégióban egyértelmű példát jelent Bécs vonzásában Győr, Sopron, de ennél erősebb hatást fejtett ki a lehetséges kapcsolatokban Pozsony fejlődésére a határrégiós helyzet. S a központhiányos szomszédos régiókra a kelet-magyarországi határrégió nagy része szolgálhat például.

1.2 A határrégió / határon átnyúló régió fogalma

A határrégióbeli kapcsolatokról szólva többféle megnevezést szokás használni, a szóhasználat bizonytalansága fogalmi bizonytalanságot is takar. Beszélünk a határokon átnyúló kapcsolatokról, határon átnyúló munkaerőpiacokról is. A fogalom használatakor a határmenti régió, és a határrégió megnevezést szinonimaként tekintjük, és váltakozva használjuk, bár nem azonosak. A határon átnyúló régió a határrégióhoz szorosan kapcsolódó fogalom, olyan régiókapcsolatokat jelent, amelyek a határon túlmutatnak. A pontosabb definícióra később még visszatérünk.

A határrégió – bármilyen megnevezést is használunk – olyan régió, ami a határ két oldalát veszi körbe, valamilyen szervező vagy definíciós elvet követve. Ezt a szervező vagy definíciós elvet pontosítva Hardi (2009/a) munkájában az értelmezéshez a regionális

tudományokban használt régiótípusizálást hívja segítségül. Eszerint egy régiót lehet 1) statisztikai-tervezési, 2) a homogenitás ténye és 3) funkcionális csomóponti szemszögből meghatározni. Ez a kategorizálás jól alkalmazható a határrégiókra is.

A határrégiók leírásának és definiálásának a keretét a fenti értelmezés nyomán az alábbi hármas kategorizálás adja.

- A *határrégió statisztikai-tervezési szempontú* megközelítésekor az Unió regionális politika fogalom és eszköztárát használjuk. A definíció ebben az esetben az uniós statisztikai és számbavételi rendszerekre kifejlesztett NUTS területi besorolás szerinti régiót határoz meg, a határrégióban érintett határ két oldalán.¹ Ebben a megközelítésben a határ mentén elhelyezkedő NUTS régiókkal leírható régiócsoporthoz tartozó régiókat alkotja a határrégió. A NUTS 3 régiókkal definiált határrégió jelentőségét az adja, hogy az uniós fejlesztési programok rendszerint ezeket a régiókat tekintik kedvezményezettnek, a határrégiót érintő fejlesztési programokat az ily módon definiált régiókra fogalmazzák meg, ez általában éppen megfelelő méretű a régió projektszintű lehatárolásához. A határrégió NUTS régiók alapján történő meghatározása azonban bürokratikus kényszermegoldás, olyan területi egységekkel meghatározott régiót ír le, ami valamilyen adminisztratív logika szerint definiált régiókból áll. A határrégiót ily módon a NUTS besorolással a határ két oldalán közigazgatási-bürokratikus kategóriák szerint kirajzolt területeformájában definiáljuk.
- *Funkcionális homogén határrégióként* Hansen klasszikus munkáira hivatkozva határozza meg a határt Hardi (2009/a), eszerint határtérség az a határ menti terület,

¹ A NUTS betűszó a Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúráját jelöli (Nomenclature of Territorial Units for Statistics NUTS) az Eurostat Európai Unió területére kifejlesztett területi statisztikai nyilvántartási rendszer. A definíció országonként más-más létező kategóriát azonosít, de vannak olyan országok, ahol a régió nem hagyományos területet, hanem a definíció számára azonosított statisztikai régiót határol le. A Magyarországgal szomszédos EU országok NUTS besorolása a következő:

Ország	NUTS 1	db	NUTS 2	db	NUTS 3	db
Magyarország	országrészek	3	statisztikai régiók	7	megyék és Budapest	20
Ausztria	több szövetségi köztársaság	3	szövetségi tartományok	9	körzetek csoportjai	35
Románia	makro-regiók	1	regiók	8	megyék	42
Szlovákia	-	1	körzetek csoportjai	4	körzetek	8
Szlovénia	-	1	-	1	statisztikai régiók	12
Horvátország	-	1	regiók	3	megyék	21
Összesen	-	109	-	314	-	1433

amelynek életére, gazdasági-társadalmi folyamataira jelentős befolyást gyakorol egy államhatár léte. A határt azonban itt az elválasztó funkció teszi funkcionálisan homogénné.

- *A funkcionális csomóponti megközelítés* még pontosabban körvonalazza a régiót, a megközelítés alapja a határon átnyúló interakciók megléte. „Azt tekinthetjük tehát határtérségnek, amelynek a mindennapi életét alapvetően befolyásolja a szomszédos határtérséggel fenntartott interakció, s ott beszélhetünk határon átnyúló régióról, ahol ezek az interakciók egy területileg lehatárolható intenzív kapcsolati rendszert alakítanak ki.” (Hardi 2009/a: 31-32) A meghatározásnak ez a módja pontosan körülírja azt a gazdasági, társadalmi, kulturális szerveződést, amit határrégióként tudunk értelmezni. Az interakciókkal definiált régió esetén felvetődik, hogyan határozható meg ilyen szemléletben az olyan határtérség, amelynek a határ túloldalával a kapcsolatai gyengék vagy esetlegesek, vagy hiányoznak. Akkor ezek gyenge interakcióval a határrégiótól elforduló határrégióként definiálhatóak, de nyitott határok esetén az ilyen esetek nagyon ritkák lehetnek.

A Hardi (2009/a) nyomán leírt kategorizálás a vizsgálatunk egésze számára alkalmas megközelítési módszert és definíciós keretet ad, amit a továbbiakban használunk majd. Az 1. táblázatban összegezzük a megközelítési módszerek és definíciós keretek a kutatás egyes szakaszaihoz és terepeihez hogyan kapcsolódnak.

1. táblázat

Definíciós és megközelítési módszerek és vizsgálati irányok és terek a határrégió vizsgálatához

Definíciós és megközelítési módszerek	Vizsgálati irányok és terek
Statisztikai-tervezési szempontú régiódefiníció	európai integráció, regionális programok
Funkcionális homogén régiódefiníció	gazdasági-társadalmi adottság és helyzet
Funkcionális csomóponti régiódefiníció	intenzív interakciók és kapcsolatok

Forrás: Hardi (2009/a) nyomán saját alkalmazás

1.3 Az európai integráció és a határon átnyúló régiók

A határon átnyúló régiók léte és fejlődése szorosan kapcsolódik az európai integrációs folyamathoz, és illeszkedik a regionalizálódás keretébe. Az integrációs folyamat elve és lényege, hogy a határokkal zárt nemzetállamoknál tágabb és versenyképesebb gazdasági és politikai tér alakuljon Európában, s ebben a határok átjárhatósága fontos eszköz. Az integrációs folyamatban a szupranacionális integráció mellett fejlődnek a szubnacionális, regionális kapcsolatok, ezek a folyamatok határozták meg a második világháborút követő Európa történetét, az Európai Unió formálódása és a regionális fejlődési folyamatok formájában. Ennek a folyamatnak fontos lépései az integráció elmélyítését szolgáló uniós kezdeményezések és irányelvek, és a kisebb regionális szerveződések is.

1.3.1 Az Európai integráció folyamata és fejlődése

Európában egy sor határmenti régió található, ezeket gyakran nevezik '*Euroregiónak*', bár ez nem pontos meghatározás, különböző együttműködéseknek ugyanazzal a megnevezéssel. Európai határmenti régiókat határon fekvő önkormányzatok, kerületek, régiók hoznak létre. A határmenti régiók létrejötte és finanszírozása az Európai Unió forrásaiból az INTERREG programokon keresztül történik. Az INTERREG régiók azonban nem adminisztratív, vagy jogi értelemben regionális egységek, az együttműködések polgári megállapodáson alapszanak, a megállapodás jogi garanciáját a résztvevő hatóságok, vagy intézmények adják. Az első európai határmenti régiót, az EUROREGIO-t 1958-ban a holland-német határon hozták létre, azóta Euroregiók és más határmenti együttműködés sora jött létre Európában. Az első határmenti régiókat még korlátozott formalitással hozták csak létre, és valójában a '*good will*' szelleme hatotta át. A formalizálódás első lépése a madridi konvenció volt, 1980-ban (Council of Europe, 1980), jogi keretet teremtve a határon átnyúló társulásoknak (szokásos rövidítése: CBC - Cross-border Cooperation - határon átnyúló együttműködés).

A nagyszámú és Európában megállíthatatlanul szaporodó határon átnyúló régió sokféleségét csoportokba rendezve mindenekelőtt a határregió területe és kiterjedése alapján lehetnek kisebb kezdeményezések, határon átnyúló, középszintű tartományi-megyei (trans-border) együttműködések és nagy országokat és tartományokat felölelő együttműködések, és munkaközösség laza, transznacionális szervezetekkel. A határon átnyúló régiók jellege, szerepe függ a résztvevőktől is, a kisebb szerveződések helyi intézmények kezdeményezik, és ezek a szervezetek közelebb is vannak a határregiók intézményeihez, szervezeteihez, ahol a

tényleges tevékenységek történnek. A nagy szerveződések viszont kizárólag nagy szervezetek kezdeményezésére jönnek létre. Tanulmányunk keretein túlnő az EU integráció és a határmenti és határon átnyúló régiók részletesebb vizsgálata. (Ld. Perkman 2003). A rövid áttekintés célja, hogy elhelyezze a magyar programokat az Európai integráció rendszerében.

1.3.2 Az EURES és a határon átnyúló munkapiacok

A határon átnyúló kapcsolatok és a határon átnyúló régiók fontos keretet és dimenziót adnak a határon átnyúló gazdasági és munkapiaci kapcsolatoknak. Az eddigiekben, a regionalitás és a határon átnyúló kapcsolatok általánosabb szerveződéseiről esett szó. A határmenti régiók munkaerőpiacához és a határon átnyúló munkaerőpiacokhoz szorosan kapcsolódik a határon átlépő, ingázó munkavállalás. Európában ezek az ingázó jellegű munkavállalási formák folyamatosan terjednek és erősödnek.

Az Európai Unió Foglalkoztatási Portálja, az EURES komoly funkciót és szerepet tölt be a határon átvélő régiókban és munkapiacokban. Az állami foglalkoztatás szolgálatokhoz kapcsolódó, de valójában hatáskör nélküli szerveződés. Az EURES kitüntetett figyelmet fordít a határmenti mobilitásra. Azokon a területeken, ahol Európai Unióhoz tartozó tagországok között jelentős nagyságrendű határon túli ingázás alakul ki, és sokan dolgoznak a lakóhelyüktől eltérő országban, az ott dolgozó uniós állampolgárok a hazájuktól eltérő gyakorlattal és jogrendszerrel találkoznak. Az EURES funkciója, hogy ezekben a helyzetekben információs portálként és szolgáltatásként funkcionáljon.

Európa szerte több mint 20 határon átvélő EURES partnerség létezik, mintegy 13 ország bevonásával, ezek közül kettő is érinti Magyarországot. A partnerségi hálózat az együttműködő testületek olyan csoportja, melynek célja, hogy ellássa a határmenti régiókra vonatkozó foglalkoztatási mobilitással kapcsolatos információs és koordinációs szükségleteket. A hálózat átfogja az állami foglalkoztatási szolgálatokat, szakképzéssel foglalkozó intézeteket, munkaadói és szakszervezeteket, helyi hatóságokat, a határmenti régiók foglalkoztatási és szakképzési problémáival foglalkozó intézményeket, összeköttetést jelentenek a (regionális és országos) foglalkoztatási hivatalok és a szociális partnerek között. Fontos szerepet játszanak a versenyképes európai munkaerőpiac fejlődése szempontjából kulcsfontosságú határmenti foglalkoztatási területek figyelésében.²

Az EURES formális definíciója is NUTS szinten határolja le a határmenti régiókat (rendszerint NUTS 3 szinten, hacsak az adott ország NUTS régió mérete nem túl elaprózott vagy más ok miatt nem megfelelő a kategorizálás.) A kategorizálás elve formálisan tehát a

² <http://ec.europa.eu/eures/main.jsp?acro=eures&lang=hu&catId=56&parentCategory=56#XBorderMap>

statisztikai-tervezési szempontú határrégió definíció. Valójában mégis inkább a gazdasági és munkaerő-piaci kapcsolatokat és azok erősségét szem előtt tartó funkcionális homogén és csomóponti megközelítés definíciója érvényes rájuk. A határon átnyúló *ingázásos munkavállalás* vizsgálatakor fontos a korábban megfogalmazott definíciós keretek kitágítása. A szomszédos országok határközeli területein olyan mozgásokat írhatunk le, melyek a regionális megközelítés szempontjából új dimenziókat adnak a határon átnyúló migrációnak. Hardi (2009/c) hangsúlyozza, hogy jogilag határon átlépő, nemzetközi migrációról van szó (munkaügyi, jogi stb. szempontból), az adatgyűjtés a nemzetközi migráció körébe sorolja az ingázókat, de technikailag lokális körülmények között végbemenő mobilitásról és naponta a szokásos lakóhelyre visszatértéről van szó az ingázás során.

1.3.3 Magyarország részvétele a regionális programokban

Az 1. táblázatban bemutatott lehetséges megközelítések és definíciók, területi lehatárolások közül a határrégiót érintő együttműködések, a regionális programok vagy projektek a határmenti régió *statisztikai-tervezési szempontú* megközelítését követik. A régió lehatárolása és definiálása, a megfogalmazott célok és feladatok is ezt a szemléletet követik. Területi lehatárolás programonként, kisebb vagy nagyobb NUTS régió területekkel történik. A kialakult regionális szerveződések egy része sikeres és jól működő, másik részük viszont nehézkes, nagyobb területet átfogó és nehezen átlátható szerveződés, ami sokszor formálisan és csak ügyel-bajjal tölthető meg tartalommal.

Magyarország már a rendszerváltást megelőzően bekapcsolódott határon átnyúló együttműködésekbe, első lépésként, a rendszerváltást megelőzően, majd a legelső időkben inkább formális, sok országot átölelő nagy szerveződésekben, úgynevezett munkaközösségekben vett részt, ezt követték az 1990-es években az ún. nagyrégiós modellek, ezek határon átnyúló, középszintű tartományi és/vagy megyei, ún. trans-border típusú együttműködések. Az ezredfordulót követő időszakra a nagyprojekteket felváltották a kistrégiós, megyei, kistérségi, városra és vonzáskörzetére szerveződő ún. kistrégiós modellek és egyéb kezdeményezések. (2. táblázat)

2. táblázat

Magyar részvétellel működő eurorégiók és együttműködések

	Nagyregionális	Regionális együttműködések	Lokális
Belső határ	<i>Duna-Menti Tartományok</i>	EUREGIO West/ Nyugat	Ipoly Eurorégió (2002)
	<i>Munkaközössége</i> (1990)	Pannonia Eurorégió(1999)	
		Hármas Duna Eurorégió (1999)	Duna Eurorégió (2003)
		Vág–Duna–Ipoly Eurorégió (1999)	Ister–Granum Eurorégió (2004)
		Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió (2002)	Sajó–Rima Eurorégió (2000)
			Neogradiens Eurorégió (2000)
			Kassa–Miskolc Eurorégió (2000)
			Zemplén Eurorégió (2004) Bihar–Bihar Eurorégió (2002)
Külső határ	Alpok–Adria	Interregio (2000)	Dráva–Mura Eurorégió (2002)
	Munkaközösség (1978)		
	Kárpátok Eurorégió (1993)	Duna–Körös–Maros– Tisza Eurorégió (1997)	
		Mura–Dráva Eurorégió (2004)	
		Duna–Dráva–Száva Euroregionális Együttműködés (1998)	

Forrás: Soós (2010)

A határon átnyúló együttműködések és modellek gyorsan bővültek, és lényegében a magyar határt teljesen körbeveszik. A kapcsolatoknak keretet adó jelenlegi határon átnyúló egyezmények NUTS 3 – megye – szinten meghatározott területek. Az ország 19 megyéjéből 15-re terjednek ki, az egyes egyezmények nagy területet és jelentő ott lakó népességet érintenek. (vö. 1. térkép)

Az együttműködések finanszírozásának a forrásait a 2004-2006-os INTERREG Községi Kezdeményezés Programja, majd azt követően 2007-től az Európai Területi Együttműködés (ETE) biztosítja. A célkitűzésben rendelkezésre álló források közel háromnegyede határ menti együttműködési programokra áll rendelkezésre. Fontos, hogy a programok alakulása nem determinált, előre definiált projektek nem szerepelnek a programokban, így minden forrás nyílt pályázati rendszerben kerül felhasználásra.(NFÜ 2010a) A források tehát elvi keretet biztosítanak, a tényleges felhasználás során azonban a foglalkoztatás és a határon átnyúló munkapiacok részesedése nem bizonyul preferáltnak. (NFÜ 2010b)

1. térkép

Határon átnyúló együttműködési programok

Forrás: NFÜ honlap <http://www.nfu.hu/thumbnail/4115/0x0fill/ETE.jpg>

A projektek működési tapasztalatainak és gyakorlatának kritikai elemzése alapján kutatók a határon átnyúló nagy szerveződések működőképességét és hasznosságát a régióban megkérdőjelezték, és a kisebb együttműködések hasznosságát emelték ki.

A dilemma nem nemzet- vagy országspecifikus. A lengyel-német határmenti régió tapasztalatairól írja tanulmányában Scott (1997): „Az EU határmenti együttműködési rendszerei nem egyik pillanatról a másikra változtatták meg az érintett térségek gazdasági és politikai szempontból is marginális helyzetét. A napi politika szintjén a gazdasági átalakítás és

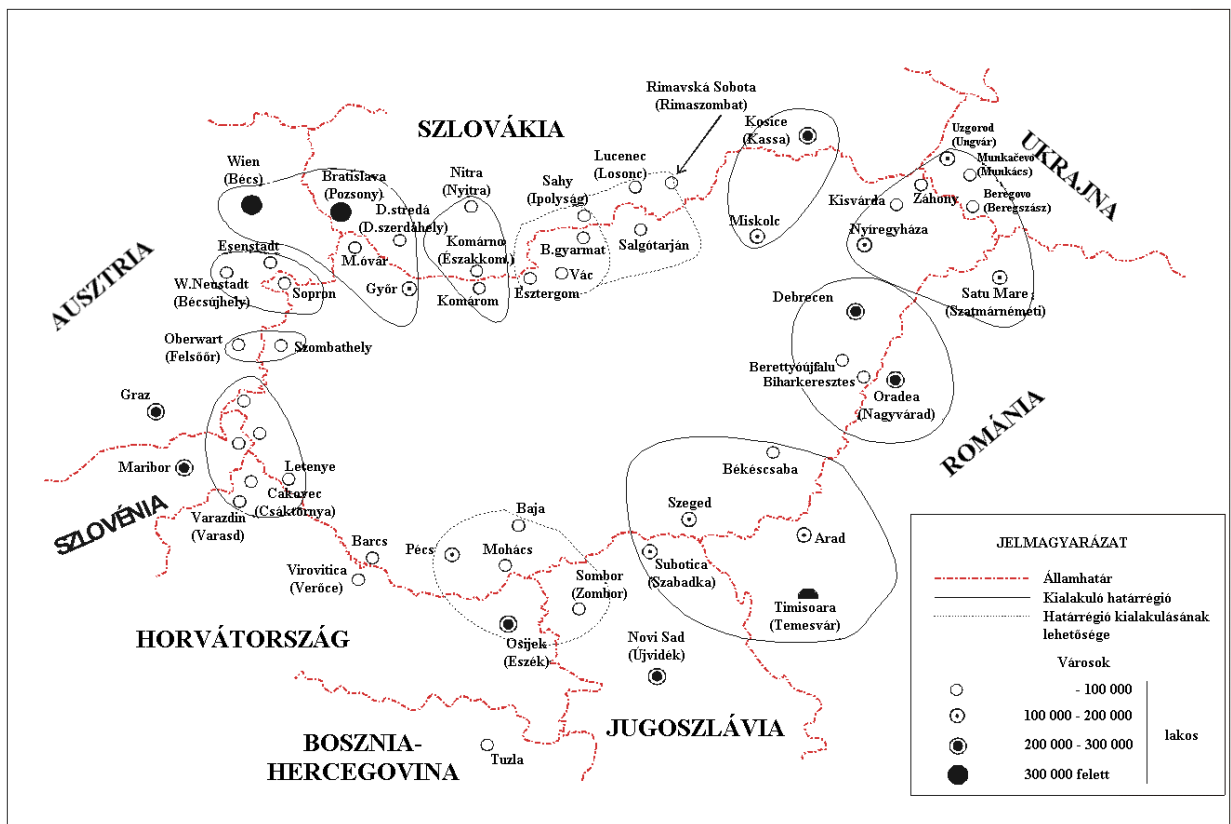
intézmények modernizációjának különbségei lassították az együttműködés feltételeinek kialakítását a határ két oldalán. [...]. Ma még csak találgatni lehet, hogy a határon átnyúló „puha” térségek létrehozása módosítja-e a nemzetállam területi szuverenitáson alapuló igazgatási és ellenőrzési monopóliumát. Az EU-n belüli határrégiók – különösen a periférikus helyzetűek – jövőjét alapvetően pragmatikus szempontból kellene értelmezni. Hasznos-e a gazdasági fejlődésük szempontjából, ha a nemzeti határon átnyúló kapcsolataik révén növelhetik politikai súlyukat? Kompenzálja-e ez a strukturális gyengeségeket? Vagy a jelenlegi – a versenyre és a helyi vállalkozói kezdeményezésekre építő – EU-politika következtében megmarad-e a térségek erős függése határmenti kapcsolataiktól és tágabb régiójuk fejlődésétől?”

Baranyi (2004) azokat az euregionális szerveződéseket vizsgálta, amelyekben Magyarország is részt vesz, és azt találta, hogy a nagy eurorégiós szervezetek helyett, sokszor azok keretei között a kisebb interregionális szervezések mozgékonyabbak, és a közvetlenebb lehet a kapcsolat. A szorosabb kötődés és az együvé tartozást megalapozó identitás miatt is számos területen hatékonyabban képesek szolgálni a határon átvíveli kapcsolatok ügyét, mint a hatalmas, nagy kiterjedésű eurorégiós szintű kooperációk. Ezek a kisebb, intézményesített együttműködési formák az ún. eurorégió típusú struktúrák. „A határon átnyúló együttműködések erősítését követelik meg a hasonló természet- és település-földrajzi pozíciók és adottságok, a hajdan volt történelmi alapok és a határ túloldalán élő magyarsággal ápolandó kapcsolatok is. Ebben a kapcsolatépítésben rendelkeznek ígéretes kilátásokkal a kisebb intézményesített együttműködési formák.” (Baranyi 2004: 180)

A határrégióban létrejött vagy alakuló és formálódó együttműködések a 2. térkép mutatja. A nagy eurorégiós szervezések helyett, sokszor azok keretei között jönnek létre a kisebb interregionális szervezések, melyek „mozgékonyaságuk és a közvetlenebb egymáshoz kapcsolódás, a szorosabb kötődés és az együvé tartozást megalapozó identitás miatt is számos területen hatékonyabban képesek szolgálni a határon átvíveli kapcsolatok ügyét, mint a hatalmas, nagy kiterjedésű eurorégiós szintű kooperációk.” (Baranyi 2004: 179)

2. térkép

Formálódó határrégiók és új interregionális együttműködések

Forrás: MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr (közli Baranyi 2009: 179)

Az EURES rendszerébe kapcsolódó két magyar partnerség konkrét célokat, és jól körülhatárolható területen működő együttműködések fog át, speciálisan illeszkedik az európai integráció rendszerébe, és lefedi azé élénk kapcsolatokat mutató határrégiós térségeket és mozgásokat. Mindkét partnerség az EURES feladatainak megfelelően információ és kapcsolatjavító feladatokat tölt be, olyan jól körülhatárolható területen, amelynek létrejöttében kritérium a megfelelően integrált határon átnyúló munkapiac és az ingázás.

Az EURES-T Danubius határmenti társulás Szlovákia dél-nyugati, illetve Magyarország észak-nyugati határa mentén a Duna két oldalán létező munkapiacra épült. Ez volt az első EURES-T társulás két új európai uniós tagállam között. A két ország között az ezredfordulótól gyorsan fejlődő munkaerő-piaci és határon átnyúló ingázó kapcsolatok alakultak ki. A partnerség a munkaerő-piaci információk, képzés és a szociális párbeszéd javítása céljával működik. Az EURES-T Pannonia a második magyar partnerség, a nyugat Dunántúl és a szomszédos Ausztria közötti határon átnyúló munkapiacok területét fogja át,

összesen 26 partnerszervezet, ezen belül magyar és osztrák foglalkoztatási hivatalokat, munkavállalói és munkaadói érdekvédelmi szervezeteket. A régi és az új EU határán fekvő két ország között létrejött partnerség magában foglalja a lehetőséget, hogy a munkavállalást megkönnyítő információ átadást és toborzást, munkavállalói érdekvédelmet, valamint a két ország együttműködését segítő képzést is nyújtson.

1.4 Magyarország földrajzi, történeti meghatározottsága, és a határon átnyúló régiók

A továbbiakban a tanulmány elején meghatározott és az 1. táblázatban összefoglalt lehetséges definíciós szempontokat követve azt mondhatjuk, hogy határrégió történeti, földrajzi adottságainak és a működő kapcsolatoknak a vizsgálatakor elszakadunk az eddigi *statisztikai-tervezési szempontú* megközelítéstől és leírástól és a leírás során a határrégió vizsgálatának *funkcionális homogén megközelítését alkalmazzuk*.

Magyarországot összesen 2242 km hosszú, részben vízi, részben szárazföldi államhatár veszi körül, hét szomszédos ország felé. A hét statisztikai-tervezési régió mindegyike szomszédos külső határral, és a megyék közül is 14 elnyúlik az ország külső határára. Az ország 174 kistérségbe sorolt területének 1/3-a érintkezik az államhatárral. A települések 10 százaléka közvetlenül a határ mentén fekszik, és lazább értelmezésben 43 százalékuk határ közeli, következésképpen az ország területének és lakosságának 1/3-a esik a határrégiókba. (Baranyi 2009)

A határmenti régió két oldala közötti természetes kötődést a régió egészének története, a területet egybefűző korábbi kapcsolatok is meghatározzák. A közös nyelv, a régió két oldalának gazdaságát és munkaerőpiacát meghatározó komplementaritás máig hatóan összefügg a korábbi történelmi, közigazgatás és gazdaságföldrajzi egységet jelentő, Trianon előtti ország térképének megváltoztatásával.

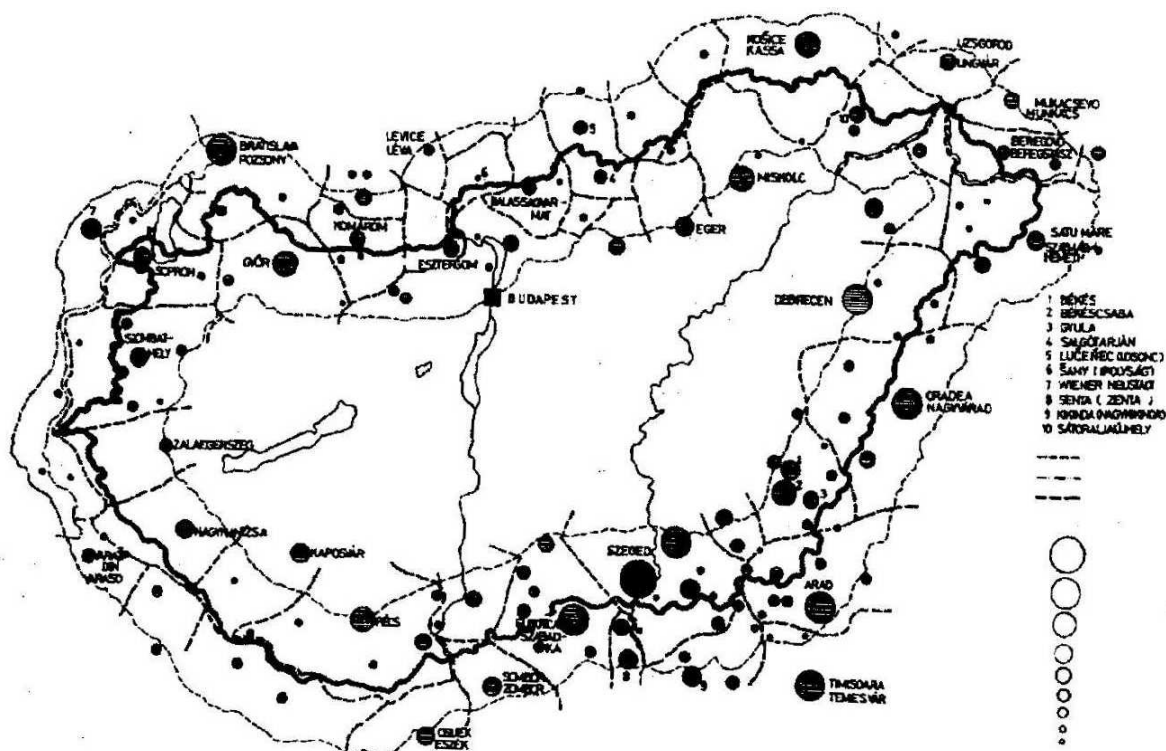
A régiók és a városok fejlődése a kialakult régióképet a megmaradt örökségeket megtartva tovább fejlődött. A határok átrajzolását követően a régiók településszerkezete, a városok funkciója szükségszerűen átrendeződött. Mindez a regionális és a határon átnyúló kapcsolatok alakulását egyszerre befolyásolja ösztönzően és akadályozóan. Fontos azonban szem előtt tartanunk a határrégió önálló fejlődését és az átalakuló városok és vonzáskörzeteik szerepét, az erőterek változását. „Városfejlődésünk sajátosságainak magyarázatánál gyakran hivatkozunk regionális központjaink nagy részének elvesztésére (amelyek közül több jelenlegi határaink mentén, a szomszédos országok határrégióiban található), valamint Magyarországon

maradt városok féloldalas vonzáskörzeteire. A határok meghúzása következtében több városnak a településhierarchiában elfoglalt helye megváltozott, történtek elmozdulások felfelé és lefelé is, létrejöttek új centrumok, amelyek az elcsatoltakat helyettesítették, s egykori megyeközpontok veszítették el funkciójukat. A határok elválasztó szerepének következtében a 20. század során kialakultak párhuzamos városi funkciók a határ két oldalán, valamint létrejöttek periférikus, városhiányos területek, amelyek korábban egy olyan városhoz kapcsolódtak, amelyet a határ elzárt tőlük.” (Hardi et al 2009b: 345)

A határ két oldalán olyan létező és potenciáli munkaerőpiacok rajzolódnak ki, amelyek kapcsolatai egyrészt hosszabb regionális hagyományokra, település és útszerkezetre vezethetőek vissza, másrészt a határok a mobilitás irányait módosították, átalakították. (3. térkép) A határrégiók egy részét összeköti az EU közös területe. A munkavállalási célú migráció a határok szabad átjárhatóságával, az EU kibővülését követően felgyorsul és mobilizálhatja, újraalakíthatja a korábbi kapcsolatokat is. A határrégiók egy másik részét azonban a schengeni határ vágja ketté, nehezítve és korlátozva a régió belüli kapcsolatokat.

3. térkép

Vonzáskörzetek változása a határ menti területeken

A határmenti városok vonzáskörzeteinek szerepváltozása a régió térképének megváltozásával a jelenlegi regionális sajátosságokat is befolyásolja. A városok fejlődésének és a vonzáskörzetek átalakulásának a hatására létrejött perifériák egy részében sikeres új városok és vonzásközpontok alakultak, de ez nem mindenütt járt sikerrel, és a határmenti területek egy része megmaradt városhiányos régióknak. A korábbi városszerkezetet fejlődése és változása a határ túloldalán is végbement, az átalakult városszerkezet ott sem ugyanazt a funkciót tölti be, mint korábban, a változások hatására megváltozott általános funkciójuk, etnikai összetételük, és a városok lakossága is megnőtt, mindezek jelentőségét nem hagyhatjuk figyelmen kívül. A határok nagy részén ugyanis "...az urbanizáció többé-kevésbé felülről irányított volt, jelentős szerepe volt benne az ipari beruházásoknak, így nagyobb városaink esetében fejlődésüket elsősorban ez, s nem a hagyományos városfejlődési tényezők határozták meg (vonzáskörzet nagysága, funkciók, természeti, társadalmi alapok). Ugyanakkor egy sor határ menti város ebből a folyamatból kimaradt. Néhányan eleve alkalmatlannak bizonyultak a beruházások fogadására, míg mások fejlesztése politikai okok miatt maradt el." (Hardi et al 2009b: 345-346)

Mindez a határrégiók fejlődését és alakulását jelentősen befolyásolhatja. Hardi és szerzőtársai (2009b) végül az idézett munkájukban számba veszik, hogyan értékelődhetett át a határ menti régióban elhelyezkedő városok helyzete a rendszerváltást követően, s vált a korábbi hátrányos helyzet, az elszigeteltségből fakadó marginális szituáció előnnyé a határrégió városaiban.

Egyrészt és rövidtávon a határforgalom, az árkülönbség és/vagy az árfolyamnyereség, valamint az árukínálat különbségei által teremtett bevásárló-turizmus lehet jelentős, és hozzájárulhat a határrégió településeinek kereskedelméhez és szolgáltatási kapacitásaik bővüléséhez. Mindez rövidtávon gazdasági élénkülést hozhatott, ami tartós gazdasági fellendülésbe fordulhatott, vagy az átmeneti időszak után a helyzeti előnyből fakadó prosperálás alábbhagyott, megszűnt, elhalt.

A határok megnyitása és mozgások élénkülése magával hozta továbbá a szomszédos régió városában a város funkció kihasználását, mindeneke előtt olyan régióban, ahol városhiányos település van szemben a másik oldali várossal. Az ilyen kapcsolatok tartósabbak, mint a rövid távú bevásárló-turizmus.

A legfontosabb, a határmenti régiók gazdasága és munkaerőpiaca számára legelőnyösebb fejlemény azonban abból az előnyből fakad, ami a határmenti régió térszerkezetben elfoglalt helyét kihasználva a vállalkozások telephelyválasztásával jár. Ilyen előnyöket azok a városok és vonzáskörzetük élvezett, ahol a közlekedés és az elérhetőség

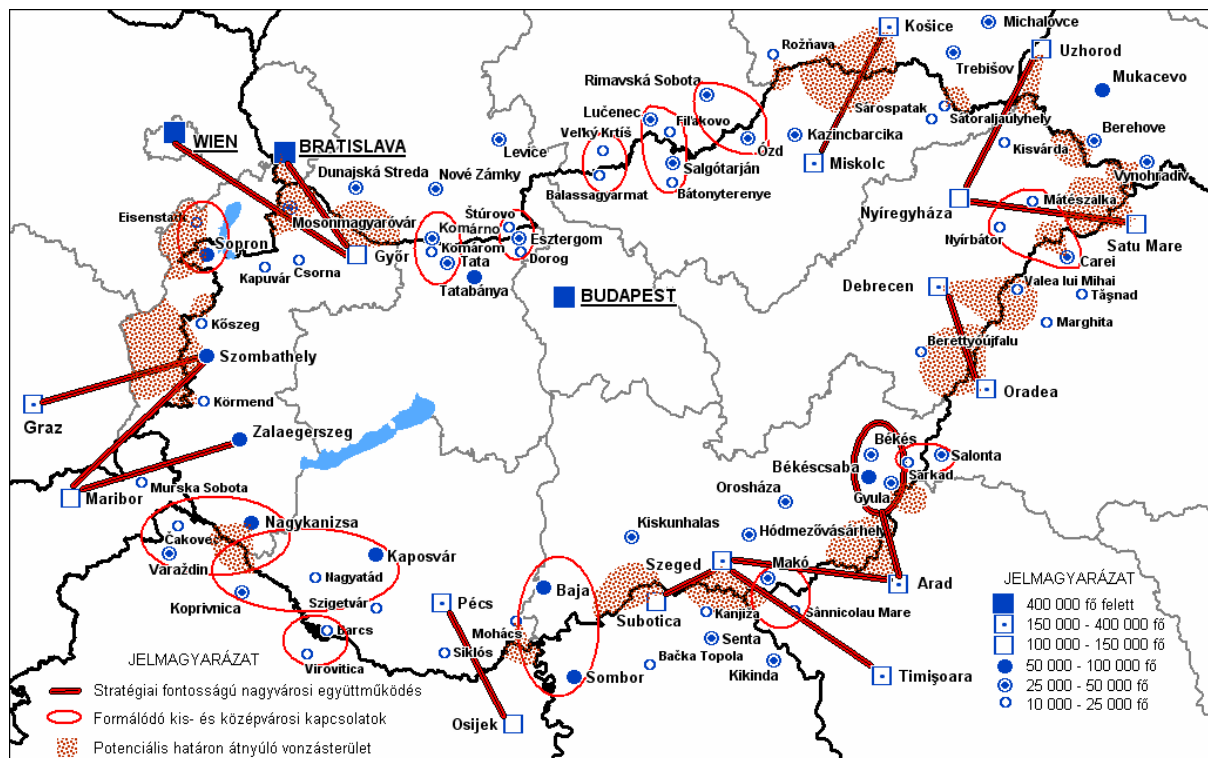
megfelelő, a régió közel van a potenciális gazdasági partnerekhez. A határrégiókban ilyen városok több irányban is megtalálhatóak, a magyar oldalon ilyen Győr, Szlovákiában Pozsony, a román oldalon Temesvár és Nagyvárad, a szerb oldalon Szabadka. Ezekkel a városokkal szemben olyan területek találhatók, ahol a gazdasági előny, bérkülönbség és a távolsággal növekvő gazdasági költség és kockázat minimalizálható, a határrégió gazdasági előnyei kihasználhatóak, és az előnyök ilyen térségekben tovább bővíthet, a városok túloldalának gazdasági térségeiben lehetséges előnyök kiaknázásával.

A határ egy részén érzékelhetőek ezek az előnyök, másutt ilyen előnyök nem jelentkeztek, és ez fenntartja a határmenti régiók hátrányos helyzetét és marginalizálódását. Fazekas (2005), részben Kovács (1990) megállapításaira építve, azt igazolja, hogy a magyarországi, illetve a szomszédos országbeli határmenti térségek egy részében az alacsony foglalkoztatottság – a határ valamelyik oldalán – olyan térségekben van, ahol a korábbi vonzásközpont a határ túloldalára került, és ezeknek a vonzásközpontoknak a jobb érvényesülésében a határmenti régiók fontos revitalizáló erővel bírnak. Más területeken a két oldal kölcsönösen marginalizálódott maradt.

A határrégiók fejlődése és alakulása a sokféle erő, történeti és természetes kapcsolódás és előremutató fejlesztés szövevényes kapcsolatából alakul és fejlődik. Az ilyen – létező és potenciálisan fejlődő – határrégiók kapcsolatrendszerének vázlatát mutatja a 4. térkép. Olyan települések és településcsoportok, régiók közötti kapcsolatokat jelöl a térkép, ami magában foglal már létező és potenciális együttműködések a határrégió vonzásai alapján. A városok közötti kapcsolatok nem szükségképpen eredményeznek határon átnyúló munkapiacokat, vagy egyéb határon átnyúló vonzásterületeket. A határon átnyúló vonzásterületek ott alakulnak ki, ahol a városok közötti kapcsolatok gazdasági mozgásokat képesek kialakítani, hasonlóan Hardi et al (2009b) korábbi megállapításaihoz.

4. térkép

Potenciális települések közötti együttműködések a határtérségekben

Balcsók–Koncz (2008) Kézirat, közli Baranyi (2009).

1.5 A határon átnyúló kapcsolatok és a határrégió vizsgálatának lehetséges dimenziói

Az előzőekben bemutatott és az 1. táblázatban összesített definíciós megközelítések és szempontok alapján Hardi és szerzőtársai (2009a) nyomán úgy definiáljuk a kutatásunk számára a határrégiót, ahol a mindennapi életet alapvetően befolyásolja a szomszédos határtérsséggel fenntartott interakció, s ott beszélhetünk határon átnyúló régióról, ahol ezek az interakciók egy területileg lehatárolható, intenzív kapcsolati rendszert alakítanak ki. Az interakciókat ösztönző és fenntartó erő lehet a közös történet, kulturális múlt, közös nyelv, az etnikai kapcsolatok hálója, a kialakult és jól működő úthálózat, a történetileg meghatározott városhálózat és azok továbbfejlődése. Mindenekelőtt azonban a határrégióban feszülő erők, fejlettségbeli különbségek, a gazdasági távolság és térbeli közelség, a munkaerőpiac komplementaritása, és még további tényezők határozzák meg azokat az interakciókat, amelyek a határrégió jellemző sajátosságai.

A határtérségek földrajzi meghatározottságuk, a fentiekben felsorolt gazdasági, történeti, kulturális tényezők sokasága alapján különböző szélességűek és mélységűek

lehetnek az egyes határrégiókban és a határ két oldalán. Ezeken a régiókon belül jöhetnek létre olyan speciális területek, amelyeket határon átnyúló régiónak nevezhetünk.

Az interakciók iránya és ereje alapján – Hardi és szerzőtársai (2009b) értelmezésében – lehetséges elidegenedett, egymás mellett létező, kölcsönösen együttműködő és integrált határtérség. A megközelítés ebben az értelemben komplex és koncepcionális, szemléletében a *funkcionális csomóponti megközelítés szemléletét követi*. Ezt a szemléletet követve alakítottuk ki a következő részben bemutatott határmenti régiókat leíró helyzetfeltáró tanulmányok tematikáját és struktúráját.

II. rész

Helyzetfelmérő tanulmányok a határmenti régiók gazdasági és munkaerő-piaci helyzetéről

2 Helyzetfelmérő vizsgálatok a határmenti régiókban

A határmentiségnek és a határon átnyúló kapcsolatoknak nincsen egységes modellje, sémája. Az előző részben elméleti és fogalmi háttérrel kerestünk a határmenti kapcsolatok vizsgálatához, s láttuk, hogy éppen a sokféleséget, és a kapcsolatok sokirányú meghatározottságát, az ezekből fakadó interakciók intenzitását állíthatjuk a határmenti régiók és a határon átnyúló munkapiacokat vizsgáló helyzetfeltáró tanulmányok fókuszába.

A határszakaszonként meghatározott régiók, és a régiók szerint meghatározott kétoldalú kapcsolatokat vizsgáló megközelítésünk olyan hét határszakaszhoz kapcsolódik, melyek nagyon különböző gazdasági, munkaerő-piaci és geopolitikai helyzetűek. Egyes szerencsésebb határszakaszokon élénk is viruló határon átnyúló gazdasági és munkaerő-piaci kapcsolatok alakultak ki és bővülnek, másutt a kapcsolatok szegényesek, és a határok mindkét oldalán depressziós, rossz gazdasági helyzetű régiók húzódnak. A régiók egy részét a schengeni határok keresztezik és akadályozzák a kapcsolatok élénkülését, míg más területek a belső schengeni régió belül észrevehetetlen határok két oldalán helyezkednek le és élvezik annak előnyét. A határmenti és a határon átnyúló régiók közötti kapcsolódásokat azonban bonyolultabb gazdasági dimenziók árnyalják. A helyzetfelmérő tanulmányok ezeket a jelenségeket igyekeztek feltárni.

Magyarország összesen hét határszakaszát külön-külön vizsgáltuk, a határszakaszokról önálló helyzetfeltáró tanulmányok készültek. Az egyes tanulmányok a határmenti régiók demográfiai meghatározottságát, gazdasági, munkaerő-piaci, lehetőségeit, migrációs vonzásterét és erejét, a migrációs pool kialakulásának potenciálját vizsgálták. A hét határszakasz, ahol a határmenti régió kapcsolatait, és ezekben a régiókban a munkaerőpiac jelenét, jövőjét és lehetőségeit önálló tanulmányban vizsgáltuk:

- szlovák- magyar határrégió
- osztrák- magyar h határrégió
- szlovén- magyar határrégió
- horvát- magyar határon átnyúló régió
- szerb- magyar határon átnyúló régió

- román- magyar határrégió
- ukrán- magyar határrégió

2.1 Helyzetfelmérő vizsgálat módszere

Határszakaszonként, előzetes tematikát követve készültek el a határrégiót leíró esettanulmányok. Minden határszakasz bemutatásához külön adatgyűjtést végeztünk, és konzultációkat folytattunk a határrégió munkaügyi szakembereivel, határszakaszonként két alkalommal, a magyar határrégióban, majd a határ túloldalán dogozókkal. (Néhány határszakasz esetében – szerb, ukrán, román – a túloldal túlzottan centralizál munkaügyi szervezetével a kapcsolatteremtés nehézkessége miatt a találkozót nem sikerült megszervezni.)

Az egyes határrégiókról elkészített tanulmányok mindegyikéhez gondosan le kellett határolni azt a területet, ami a határrégiónak megfelel, és a vizsgálatot az így definiált, lehatárolt területre végeztük el. A határrégió lehatárolása több lépésben történt meg. A határközeliség, korábbi projektek leírása és egyéb megfontolások alapján elkészítettünk egy előzetes szakmai javaslat, a régió két oldalán megszervezett szakértői konzultáció során ezt egyeztettük. Így lehetőség volt arra, hogy olyan határrégiót definiáljunk, ami a szakemberek egyetértésével véglegesíthettünk. A határrégió a leírt iterációs módszerrel történt kialakítása során a lehatárolás NUTS régiók segítségével történt, de a lehatárolás alapja a határmenti kapcsolatok és csomópontok vizsgálata alapján történt és a régió szakembereivel folytatott konzultációs is ezt erősítette. Feltételezzük, hogy a kialakított módszerrel a régiók belső kapcsolatait és erőviszonyait tükröző régiót határolhattunk le, a *funkcionális homogén, illetve csomóponti megközelítés* követve.

Az egyeztetés után definiált határrégiókat tekintettük az egyes helyzetfeltáró tanulmányok tárgyának. A helyzetfeltáró tanulmányokban azt vizsgáltuk, milyen tényleges kapcsolatok működnek, lehetségesek az adott régióban. Az előző fejezetben bemutatott módszertani megfontolásokat követve a határrégióban létező és lehetséges interakciókat vizsgáltunk, a tényleges határrégió működésének a lehetőségeit kerestük.

A helyzetfeltáró tanulmányok egységes tematika szerint tekintették át az egyes határrégiókat. A határrégió területének a lehatárolása után közel egységes tematikát alakítottunk ki az adatgyűjtéshez, ehhez adatlapot készítettünk, ezt határszakaszonként egyeztettük, ez volt a konzultáció vezérfonala

A helyzetfeltáró tanulmányok elkészítéséhez felhasználtuk az interjúk, korábbi tanulmányok másodelemzésének információit, de mindenekelőtt a statisztikai háttér, a

határrégió elemzéséhez szükséges adatelemzést tartottuk fontosnak. Vizsgáltuk a régiók dimenzióit meghatározó főbb mutatókat, a demográfiai, etnikai sajátosságokat, a gazdasági és munkaerő-piaci helyzetet és szerkezetet, az elérhetőség és közlekedés valamint a regionális migrációs pool nagyságát, a régiót jellemző specifikumokat.

A határrégió kijelölése különösen fontos a régió leírása szempontjából. Túlságosan szűkre, illetve túlságosan lazára szabott határrégió terület a régió tényleges kapcsolatait, sajátosságait nem képes visszaadni. Az egyes határrégiók, az ott működő gazdasági, munkapiaci és egyéb kötődések és korlátok meghatározzák az a teret, ami a határrégiót pontosan írja le. Ezért tekintettük fontosnak, hogy az előzetesen javasolt, korábbi kapcsolatok, projektek által körülírt területet a határrégióban dolgozó szakemberek véleményét figyelembe véve véglegesítsük. Feltételezésünk, hogy az így definiált régiók életképes, természetes határrégiókat írnak le. A definiálás tehát nem a támogatási pénzek megszerzéséhez szükséges projektszemponthoz követte, hanem a tényleges munkaügyi, munkaerő-piaci kötődéseket. Ezért a területeket árnyaltabb vizsgálódást is lehetővé tevő, kisebb területi egységekre végezzük el. A kisebb területi egységekre az adatgyűjtés nehezebb és országonként változó. A megfelelő adatforrások megtalálása így nehezebb, de a leírás pontosabb lehetett. A területi egységeket ennek megfelelően az egyes országokban hozzáférhető területi egységek alapján definiáltuk.

A határrégiók egyeztetett térképeit az 1. melléklet tartalmazza. Az egyes határrégiók lehatárolását a megfelelő helyzetfeltáró tanulmányokban és azok mellékletében mutatjuk be részletesen. A határmenti találkozók dokumentumait: az egyes régiókra vonatkozó adatgyűjtéshez elkészített adatkérő adatlapot (magyarul és a szomszéd országgal megfelelő közvetítő nyelven, angolul ill. németül), a regionális találkozók részletes szakmai jegyzőkönyveit, és a szakmai előkészítés dokumentumait a 2. mellékletben csatoljuk)

2.2 A határmenti régiók meghatározása

2.2.1 A régiók lehatárolásának egységei a határszakaszok

A határrégiók helyzetfeltáró tanulmányait határszakaszonként készítettük el. Az egyes határszakaszok nagyon eltérő hosszúságúak és eltérő helyzetűek is, ez természetesen a helyzetfeltáró tanulmányok súlypontjai között is eltérést jelent.

Messze a leghosszabb a szlovák-magyar közös határ, ezt a román-magyar, majd az osztrák magyar és a horvát-magyar közös határ követi. A többi három határszakaszok Szerbia, Ukrajna és Szlovénia felé. lényegesen rövidebb.

Négy határszakasz EU országgal közös, ez összesen a határok több mint 70 százaléka. Három ezek közül új EU ország, az Unió régi tagországaival a nyugati osztrák-magyar határszakasz közös, ez 356 km hosszú, a teljes határ 16 százaléka. Az új Uniós országok közül Szlovákiával 680 km hosszú a közös határ, a teljes határ 30 százaléka, Szlovénia felé alig több mint 100 km-es a határ, ez mindössze a határ 5 százalékát jelenti. A keleti határszakaszt a román-magyar határrégió 448 km hossza jelenti, ez a teljes határ 20 százaléka.

Az Európai Unión kívüli országokkal több irányban is található határ: délen a horvát-magyar határszakasz hossza 345 km, ez a teljes határ 15 százaléka, a szomszédos szerb-magyar határszakasz rövidebb, 174 km, ez a teljes határ 8 százaléka, végül az Unión kívüli keleti, Ukrajnával közös határszakasz is rövid, mindössze 134 km, ez a teljes határ 6 százaléka. Így összesen a határok közel 30 százaléka az Uniók kívüli országokkal közös. (3. táblázat)

3. táblázat

Magyarország határszakaszai

Határ hossza	Hossz km	Arány %
Szlovákia-Magyarország	680,9	30
Ausztria-Magyarország	356	16
Szlovénia-Magyarország	102	5
Románia-Magyarország	447,8	20
<i>EU együtt</i>		71
Horvátország-Magyarország	344,6	15
Szerbia-Magyarország	174,4	8
Ukrajna-Magyarország	136,7	6
<i>EU-n kívül</i>		29
Összesen	2242,4	100

Forrás: Baranyi (2005) alapján

A magyarországi határok hosszan a schengeni régió külső határát is jelentik, ez természetesen a határmenti kapcsolatokat és a határon átnyúló mobilitás és munkaerőpiacok lehetőségeit nagymértékben befolyásolja: a schengeni övezet országai közötti mobilitást könnyíti és a kívül eső országokkal a kapcsolatot, nehezíti és korlátozza.

A határrégiók munkaerő-piaci és gazdasági vizsgálatához, az adatok összehasonlításához és elemzéséhez nem elegendő a határszakaszok definiálása és annak

deklarálása, hogy a határszakasz két oldalán elterülő területeket tekintjük a határon átnyúlónak. Az összehasonlító elemzés számára gyűjtött adatokhoz és a régióban végbemenő gazdasági és munkaerő-piaci folyamatok leírásának az azonosításához a régió pontosabb körülhatárolására és azonosítására van szükség.

2.2.2 A határrégiók megyék szerint a magyar oldalon

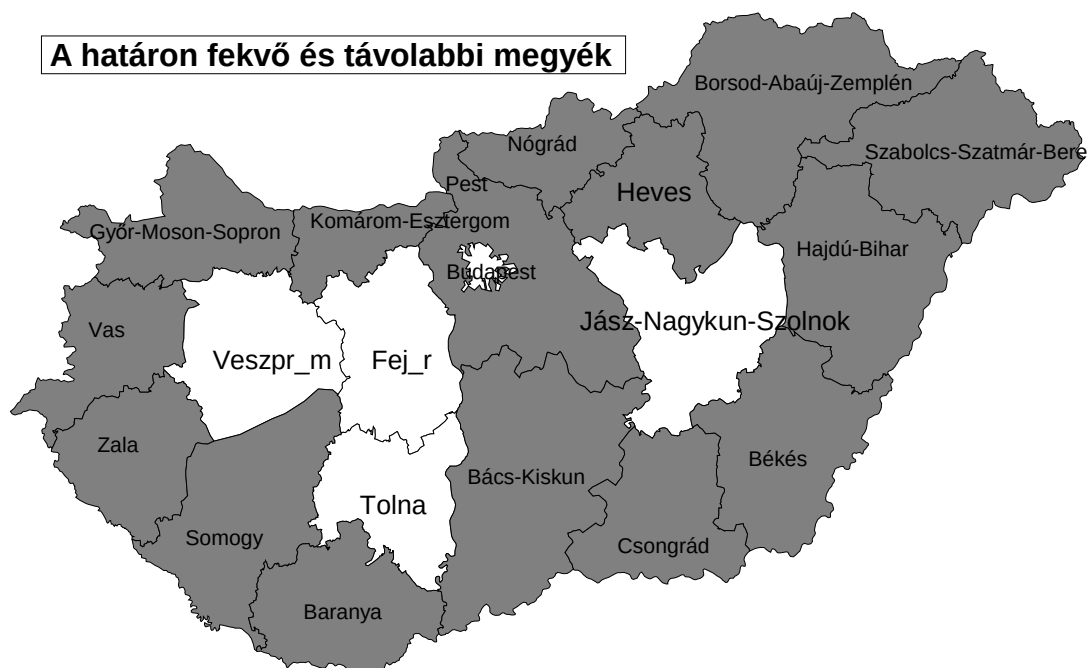
Magyarország megyéit és határait áttekintve azt látjuk, hogy az összesen 19 megye többsége beletartozik a határrégiókba. Az 5. térképen ezek a sötéttel jelzett megyék. A térkép szerint Magyarország határrégiói leírhatóak határon fekvő megyékkel, ez a leírás a NUTS 3 – megye – szintű regionális besorolást jelenti, ezek alapján a régiók azonosíthatóak. A NUTS 3 a leggyakoribb területi egység, szokásos statisztikai régió, ami a határrégiók definiálására alkalmaznak bizonyul a különböző regionális programok, határon átnyúló együttműködések keretében.

A határmenti régiók munkaerőpiacait és a határon átnyúló kapcsolatok vizsgálatára azonban – első pillantásra is – túlságosan nagyok. Kialakításukkor ráadásul a nagyon sok szempont között nem szerepelt, hogy azok formája kövesse a határokat, s természetesen a kapcsolatokat nem csak a földrajzi távolság írja le. Azt mindenképpen láthatjuk a térképről, hogy Veszprém, Fejér, Tolna és Jász-Nagykun-Szolnok megye, valamint a főváros nem része a határrégióknak, ezeknek a régióknak a gazdaságát, munkaerőpiacát nemzetközi kapcsolatok befolyásolhatják és szabályozhatják, de nem a határon átnyúló kapcsolatok szellemében.

A térképet vizsgálva az is feltűnő, hogy vannak olyan megyék, amelyek nagyon kis része tartozik a határ közeli régióba és ezeknek a megyéknek nagy területei húzódnak az ország belseje felé. Így nem tekinthető semmiképpen a határrégióba tartozónak a Pest, Bács-Kiskun és Somogy megye egésze, viszont Heves megye nem a határon fekszik, de határmenti régióba tartozik a határhoz közel eső kicsi része. Ezeket a megfontolásokat követve célszerűnek tűnik, hogyha a határhoz közeli földrajzi területek alapján határozhattuk meg a régiókat. Ezt a következő alfejezetben tesszük meg.

5. térkép

A határrégió lehetséges definiálása NUTS 3 megyék alapján

Forrás: saját szerkesztés

A megyék nem szigorúan egy-egy határszakaszhoz kapcsolódnak, egyes földrajzi régiók több határrégiót is felölelnek, ennek a határrégiók kialakításakor további jelentősége is van. Léteznek olyan régiók, megyék, amelyek nagyon erősen kötődnek egy határterülethez, és onnan nem is nagyon érhetőek el más határrégiók. Más megyék több határon fekszenek, a kapcsolatok így mindkét irányba kötődnek, ilyen területeken könnyen alakulhatnak ki a több határon átnyúló határrégiók. S vannak végül olyan – rövidebb határszakaszt átfogó – határrégiók, ahol az egyik határrégió átnyúlik a másik, rövidebb határszakaszt jelentő régió felett. Az ilyen határrégiók esetében is gyakran fogalmazódhatnak meg a több határt felölelő határrégiók. Az egyes megyék és a határrégiók összekapcsolódásait a 4. táblázatban mutatjuk be. Látjuk, hogy a határrégiók nagy része egy megyét tartalmaz, de a nyugat-magyarországi régióban az egyes megyék között nagyobb a régiókon átnyúló kapcsolat, így könnyebben alakul ki közös, több határt átfogó határmenti kapcsolat is.

Az osztrák-magyar határrégiót definiálva a határrégióban egyértelműen úgy látták a szakemberek, hogy a kialakult gazdasági, munkaerő-piaci, kapcsolati hálókon és a migrációs pool alakulásának vizsgálat szerint az osztrák-magyar határrégió megyei szinten is túlnyúlik, területét a statisztikai régiók alapján a Nyugat-Dunántúli régió egésze adja. A határon fekvő

megyéken kívül ez Zala megyét is jelenti, bár nem határos Ausztriával. Ezért a szakértőkkel folytatott egyeztetések és a már működő programok tanulsága alapján az osztrák-magyar határrégió részének tekintjük (A javasolt lehatárolás finomabb elemzését részletesebben az osztrák-magyar határrégiót bemutató tanulmányban mutatjuk be.).

4. táblázat

A határon átnyúló régiók megyei határrégióként

Határrégió megyei	Határrégiók							
	A-H	Sl-H	Horv-H	Srb-H	Ro-H	Ukr-H	K-Sk-H	Ny-Sk-H
Győr-Moson-Sopron	x							x
Vas	x	x						
Zala	x	x	x					
Somogy			x					
Baranya			x					
Bács-Kiskun				x				
Csongrád				x	x			
Békés					x			
Hajdú-Bihar					x			
Szabolcs-Szatmár-Bereg					x	x		
Borsod-Abaúj-Zemplén							x	
Nógrád							x	
Heves							x	
Pest								x
Komárom-Esztergom								x

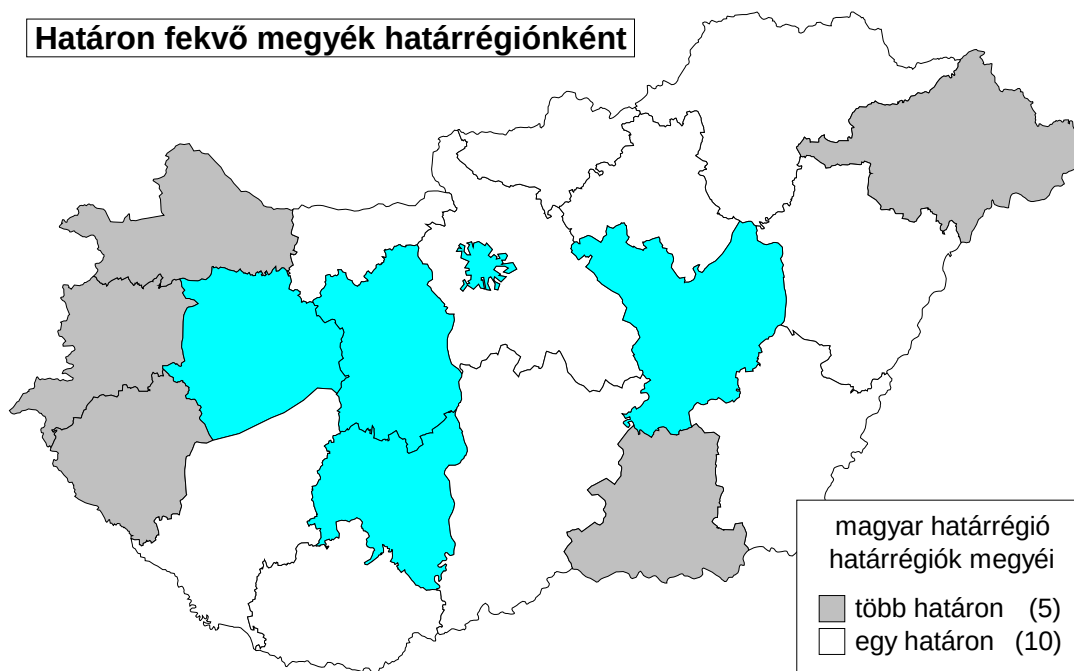
Rövidítések: A-H: osztrák magyar határrégió; Sl-H: szlovén-magyar határrégió; Horv-H: horvát-magyar határrégió; Srb-H: szerb-magyar határrégió; Ro-H: román-magyar határrégió; Ukr-H: ukrán-magyar határrégió; K-Sk-H: kelet-szlovák-magyar határrégió; Ny-Sk-H: nyugat-szlovák-magyar határrégió

A 6. térkép mutatja a határon átnyúló régiókat, amennyiben azokat a megyék szintjén fogalmaznánk meg, és azt, hogy hol nyúlnak túl a régióhatárokon, s hol lehetséges, hogy a határon átnyúló régiók és munkaerőpiacok több határon is átnyúló régiók és munkaerőpiacok formájában bővüljenek. Noha vizsgálódásunk a határon átnyúló régiók bilaterális formáit vizsgálja, természetesen nem zárjuk ki – amennyiben ez fontos elemzési szempont és tanulság – a több határon átnyúló munkapiacok jelentőségét és fejlődését sem. A korábbi projektek, ha

nem is munkaerő-piaci céllal, sokszor több határon átnyúló, közös programként fogalmazódtak meg. A térkép alapján látjuk, hogy a nyugati határ mentén, Ausztria és Szlovénia, illetve Ausztria és Szlovákia között számíthatunk több határon átnyúló munkapiacok körvonalazódására. Emellett az ukrán-román határ mentén húzódó Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szomszédos két országgal, s nagyon közel fekszik hozzá Szlovákia is, így ez a kapcsolat is potenciálisan mobilizálható lehetőséget rejthet magában. A dél-magyarországi határon szintén két megye határos szomszédos országokkal, de itt a földrajzi elhelyezkedés eltérő (lineáris határ és nem határszeglet) több tényező együttes hatására lehetséges a szorosabb kapcsolatok építése ezekben a régiókban is.

6. térkép

Egy és több határon fekvő megyék és a határrégiók

Forrás: saját szerkesztés

2.2.3 A határrégiók kistérségek szerinti kialakításának lehetősége a magyar oldalon

A határrégiók definiálásának a következő lépése annak vizsgálata volt, hogy a megyék mekkora része az, ami az egyes határmenti régiókba beletartozik. Itt több szempont vizsgálata volt fontos. Egyrészt a régiók földrajzi közelsége automatikusan jelölt ki olyan földrajzi egységeket, amelyek a határhoz közeli. Ezt a határrégiók KSH kistérségek szerinti besorolása alapján végeztük. Vizsgálódásunk fő célja a határon átnyúló munkapiacok és a munkaügyi

kapcsolatok erősítésének a vizsgálata volt. A régiók leírása statisztikai és munkaügyi adatgyűjtéssel történt, utóbbiak forrása a részletes munkaerő-piaci adatokat gyűjtő munkaügyi szervezet volt.

A magyarországi statisztikai kistérségek és a munkaügyi kirendeltségek azonban egymással földrajzilag nem esnek egybe, így olyan közös területet kellett kialakítanunk, ami mindkét kategorizálás szerinti leírásnak megfelelő legkisebb közös településhalmazt tartalmazza. Az így azonosított területet a kétféle régió – KSH kistérség illetve munkaügyi kirendeltség –mutatóival írtunk le. (A határrégió definiálása határszakaszonként történt, az egyes határszakaszok határrégióinak definiálását az egyes helyzetfeltáró tanulmányok mellékletei tartalmazzák.)

A határrégiók definiálása során azt tapasztaltuk, hogy az azonosítás semmiképpen nem egyszerű feladat, és a vizsgálat egésze számára meghatározó jelentőségű. Eltérő régiók eltérő tanulságokkal szolgálhatnak. Ez eltérő vizsgálati célok, és a határrégió kialakítását motiváló különböző célok esetében más-más régió kialakítást követhet, mindenekelőtt a régió nagyságát, a kapcsolatok közvetlenségér befolyásolva.

Nem tekinthetjük a határrégiókat állandóaknak, hiszen a régiók kapcsolatai élő, élénk és bővülő kapcsolatok lehetnek, a kisebb területek vonzása és vonzereje terjedhet tovább, távolabbi régiókra. A kapcsolatok alakulásában, a munkaerőpiacok határon átnyúló kapcsolataiban és a mobilitásban a földrajzi távolság, a határon átnyúló régiók közelsége döntő fontosságú, de további szempontok is befolyásolják a régiók alakulását. Így fontos a korábbi kapcsolatok, a kapcsolati hálókat befolyásoló egyéb szempontok szerepe (pl. etnikai, nyelvi, történeti kapcsolatok, korábbi projektek hatásai), a gazdasági kapcsolatok és a határrégiók közötti gazdasági különbségek, hasonlóságok munkaerő-piaci szerepe.

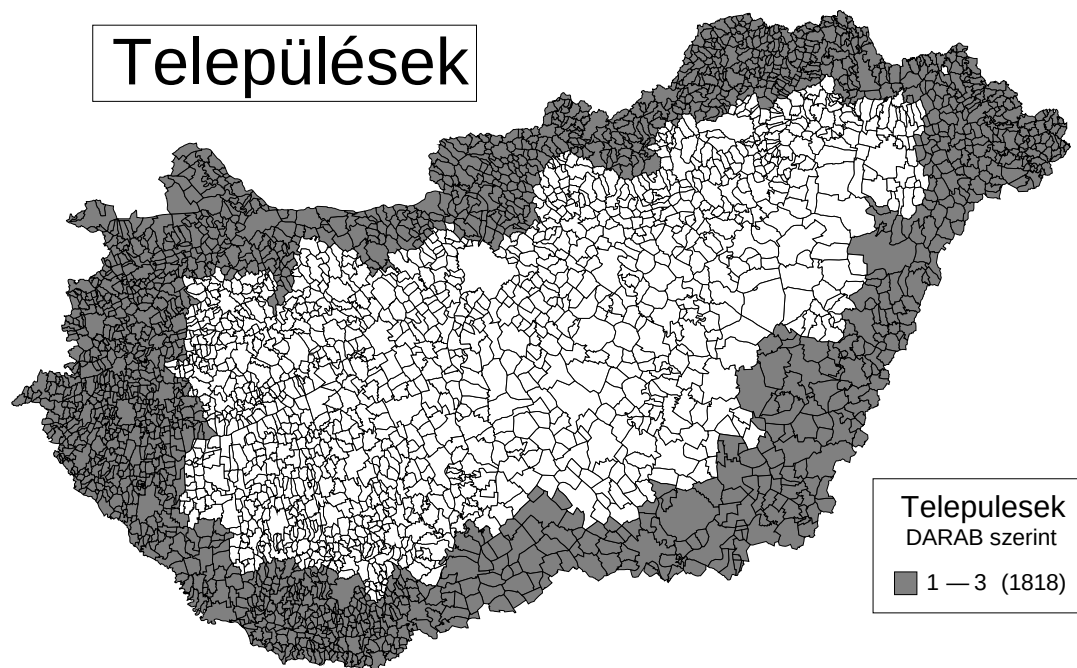
A régiók azonosítása és értelmezését tehát nagyon sok szempont együttes vizsgálata határozhatja meg, az semmiképpen nem követheti a mechanikus földrajzi távolságokat, területi és régió besorolásokat. A kapcsolatok erőssége és vonzereje egyes határszakaszokon nagyobb, másutt szűkebb sávban jelölte ki a régiók határát. Ahol erősebb és élénkebb kapcsolatok bontakoztak ki, a korábbi kapcsolatok folyamatosan erősödtek, a gazdasági kapcsolatok és motiváló tényezők, kialakult kapcsolati hálózatok jelentősebb együttműködések és összefonódásokat alakítottak már ki, ott a régió is nagyobb és távolabbi területeket ölelt fel. Ahol a kapcsolatok gyengébbek, kialakulatlanabbak, spontánabbak voltak, ott gyakran a definiált régióon belül kisebb területi egységek kapcsolatait tudtuk azonosítani. Az eltérés különösen az erőteljesebb kapcsolatokkal rendelkező nyugat-magyarországi, osztrák-magyar határszakaszon volt fontos. Itt a szakértői egyeztetések után

elvetettük a határrégió kistérségek alapján lehatárolt régió leírását, és a határmenti régiót megyék alapján definiáltuk. (Részletesebb elemzést és értékelést az osztrák-magyar határrégiót bemutató tanulmányban adunk.)

A 7. térképen a határrégió magyar oldalának teljes, egyeztetett és definiált területét összesítve látjuk. Láthatjuk, hogy a határrégiók nem jelentenek egységes sávot. Nem törekedtünk végül arra, hogy a határhoz közeli távolság egységes sáv szélességet rajzoljon ki a határmenti régióban. Amit a régió sáv mutat, általánosabb kép: annak a sávnak a szélessége, ahol a határmenti régió ereje, befolyása érezhető, érzékelhető, vagy legalábbis léteznek olyan kapcsolatok, melyek a határon átnyúló kapcsolatok szempontjából relevánsak.

7. térkép

A teljes határrégió magyar oldalához tartozó kistérségek, települések szerint, tágabb definíció

Forrás: saját szerkesztés

2.2.4 A határrégiók kialakításának a szempontjai a határ túloldalán

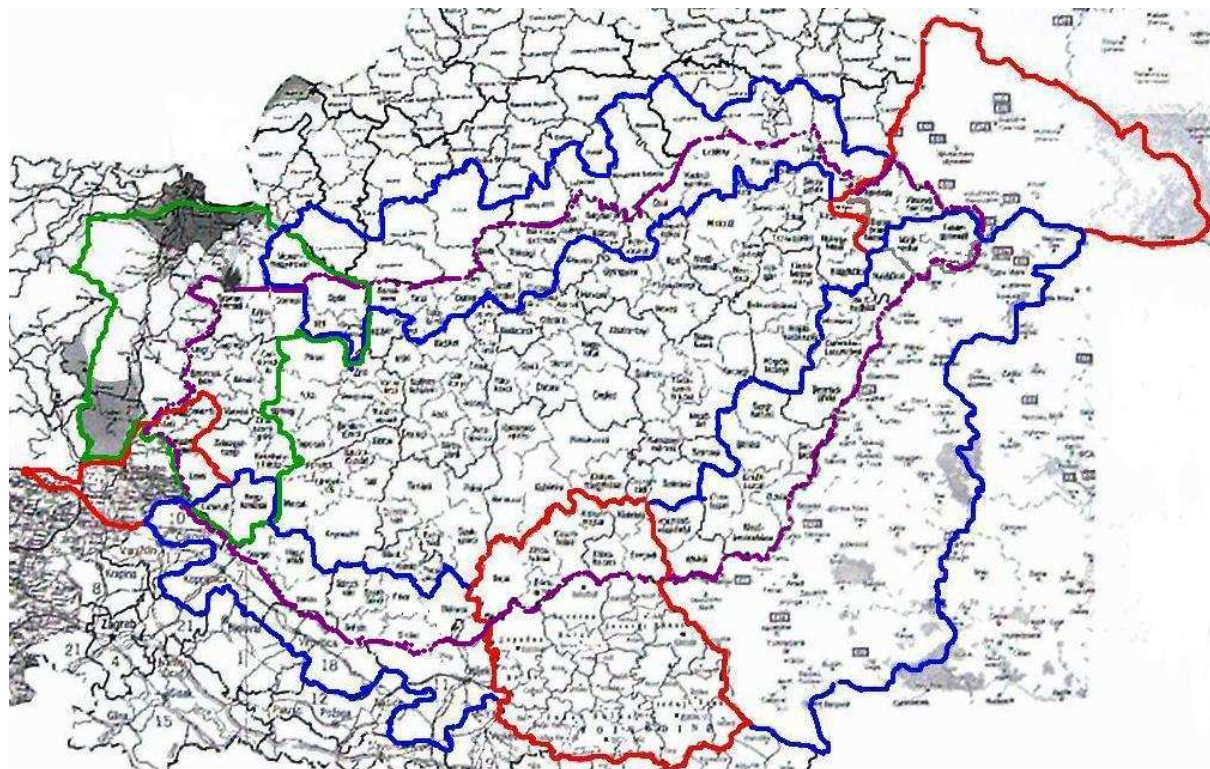
A határ magyar oldalán sok gondot jelentett, hogy a határrégiókat kistérségek és munkaügyi kirendeltségek segítségével írtuk le. A határrégiók túloldalán a nehézséget az okozta, hogy minden ország esetében eltérőek a térségi kategóriák. Igyekeztünk a kapcsolatokat kiegyensúlyozottan leírni képes régióhatárokat megfogalmazni. Ezeket a határokat az egyes résztanulmányokban vizsgáltuk, összevetettük az általunk definiált területeket a létező projektekkel, a gazdasági és munkaerő-piaci sajátosságokkal, és ahol erre

lehetőség volt, a régió túloldalának munkaügyi szakembereinek a véleményével. Mindezek alapján az egyes határszakaszokhoz tartozó határrégiókat definiáltunk. (Az egyes határrégiók térképét az 1. melléklete tartalmazza.)

Az egyes országokra eltérő régiókatóriákat határoztunk meg, voltak olyan túloldali határrégiók, ahol – a magyar megfontolásokhoz hasonlóan – a NUTS 3, megye szintnél kisebb területek alapján lehetett a határrégiót a túloldalon meghatározni. Így jártunk el Szlovákia és Ausztria esetében is, hasonló alkalmas területi egységek alapján határozhattuk meg a határrégió területét a szerb oldalon. Horvátország és Szlovénia megyei elég kicsi területet írtak le ahhoz, hogy a megye szintű definiálás ne okozzon gondot Románia és Ukrajna esetében nem találtunk a megyénél kisebb területi egységet a terület azonosításához, ezért itt aránytalan a régió két oldalának a nagysága, amire az elemzés során külön figyelnünk kellett. (A szerb-magyar határon a nagyobb kiterjedésű túloldali területet a vajdasági etnikai arányokból – a magyarság magas részarányából – következő nagyobb szerb határrégió nyagarázza. Elképzelhető, hogy a román-magyar határrégió arányait hasonló megfontolások alapján elfogadhatjuk) A határon átnyúló régiók területét a teljes határszakaszon a 8. térkép mutatja.

8. térkép

A határon átnyúló régiók kiterjedése

Forrás: saját szerkesztés

3 A határrégiók főbb sajátosságai – a helyzetfeltáró tanulmányok alapján

A helyzetfeltáró tanulmányokban részletesen bemutattuk az egyes határszakaszokat körülölelő területek sajátosságait, a régiókat leíró általános területi, népességi, demográfiai mutatók alapján, majd a gazdasági és munkaerő-piaci folyamatokat leíró adatokat hasonlítottuk össze. Vizsgáltuk a migráció lehetőségét, a push-pull hatásokat és a kialakult migráció vonzáster, migrációs pool létezését, erejét, a mobilitásban a közlekedés szerepét. Az egyes helyzetfeltáró tanulmányok részletesen bemutatják az így kirajzolódó képet.

A helyzetfeltáró tanulmányokban a határ mindkét oldalát jellemző mutatókat, és a határregión belüli kapcsolatokat igyekeztünk feltárni. Elemzésünk azonban alapvetően a magyar határregió és a szomszédos régiók kapcsolatait a határ magyar oldaláról, magyar nézőpontból vizsgálja. Kérdéseink is így fogalmazódnak meg. Azt vizsgáljuk, milyen a magyarországi határregiók helyzete, gazdasági, munkaerő-piaci kapcsolata az ország többi régiójához és a határ túloldalán fekvő területekhez viszonyítva. Ebben az összefüggésben

vizsgáljuk, hogy milyen a határrégióban élők helye és helyzete, a határrégió milyen előnyöket és lehetőségeket jelent számukra, hogyan csökkenthető a határvidéken élők számára a határrégió helyzeti hátránya. Láttuk, hogy az ország és a határrégiók helyzete is nagyon eltérő, ezeket a tapasztalatokat igyekszünk egységes keretben megmutatni.

A határrégiók részletes elemzését elvégeztük a helyzetfeltáró tanulmányokban. Összegzésképpen először a magyar határrégiók helyét és helyzetét Magyarország térképén vizsgálva a határrégiók néhány fontos demográfiai, gazdasági és munkaerő-piaci helyzetét meghatározó mutatóját és az ebből adódó tanulságokat mutatjuk meg. Ezt követően a határrégiók helyzetét és lehetőségeit, gazdasági, munkaerő-piaci, geopolitikai pozícióját befolyásoló tényezőket mutatjuk be. Végül vizsgáljuk a határrégiók kapcsolatának erősségét, a kapcsolatok irányát. A határon átnyúló kapcsolatok jelenlegi és jövőbeni eltérő fejlődési utakat rajzolnak ki, s ha ezeket erősíteni, a régiók között a tapasztalatokat és a jó gyakorlatokat sikeresen továbbadni szeretnénk, akkor természetesen szem előtt kell tartanunk azokat a lehetőségeket és korlátokat, amelyek az egyes határrégiók sajátosságai. A tanulmánynak ebben a részében a helyzetfeltáró tanulmányok alapján kirajzolódó képet foglaljuk össze.

3.1 A magyar határrégiók karaktere

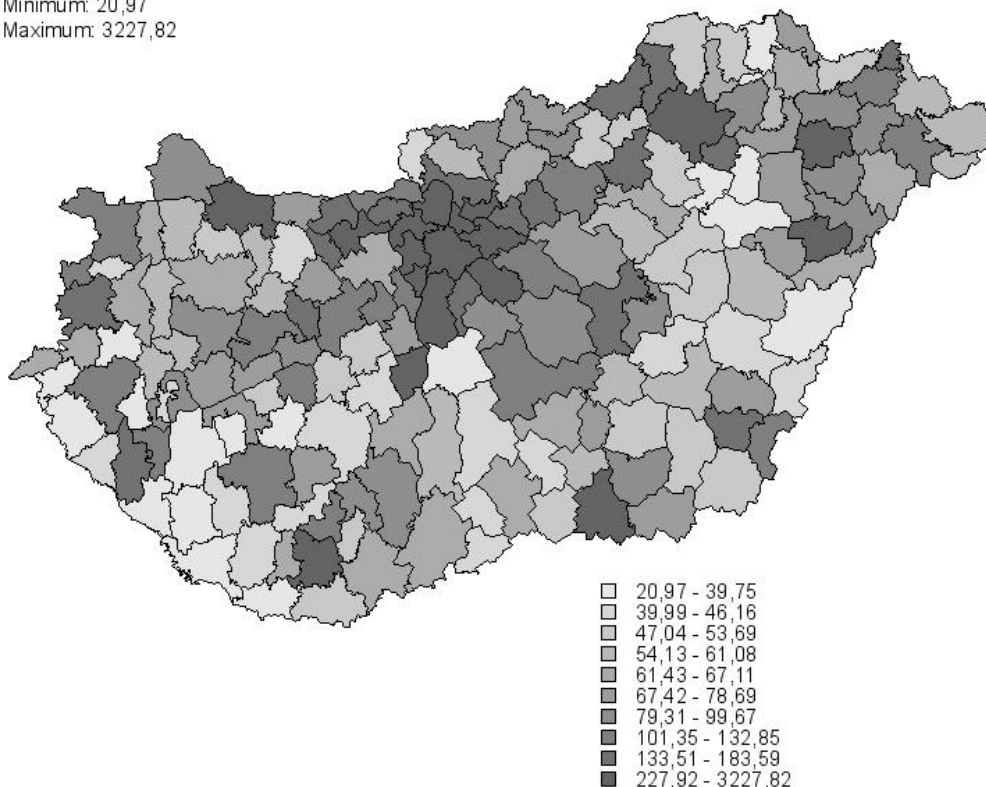
3.1.1 Népeség, demográfiai, etnikai, iskolázottsági jellemzők

Mindenekelőtt a népsűrűséget és a népesség kormegoszlását vizsgálva láthatjuk, hogy míg az ország középső és néhány nagyváros körül koncentrálódó régiójában magas a népsűrűség, az ország déli határán, a horvát és a szlovén határ mentén különösen ritkán lakott területek húzódnak. Az Alföld, különösen a Dél-Alföldi régió is ritkán lakott, és a ritkán lakott területek a határ közelében húzódnak. Észak-nyugaton fordított a kép, a határ közelében magasabb népsűrűségű területek, és a határtól távolodva ritkásabban lakott kistérségek vannak. A térképvázlaton jól körvonalazódik a határrégió és a szomszédos területek eltérő népesedési karaktere. (9. térkép)

9. térkép

Népsűrűség, Magyarország, 2008

Mutató: Népsűrűség (fő/négyzetkilométer)
Év: 2008
Kistérségi csoportosítás: 174
Adatok csoportosítása: egyenlő elemszám
Csoportok száma: 10
Minimum: 20,97
Maximum: 3227,82

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Az ország déli, dél-nyugati területein sok az idősök által lakott, előregedett kistérség, a határ régió mentén ilyen területeket látunk, kivételt jelent Dél-Baranyai (itt, mint később még megmutatjuk, magas a roma népesség aránya, hasonlóan az ország észak-keleti régiójához, ahol szintén alacsony az öregségi index, ami a magas születésszám és a népesség alacsony várható élettartama alapján alacsony öregségi indexet eredményez). A déli, dél-nyugati, és nyugati határ régiót összességében azonban magas idős korú és alacsony fiatal arány jellemzi.

Az öregségi index időbeli elmozdulását vizsgálva látjuk, hogy gyorsan öregedő is a népesség, különösen a határ régiókban. Ezt a 2000-re és 2008-ra bemutatott két térkép összehasonlítása érzékletesen mutatja be. Nem csak az eloszlások szerint tűnik mind öregebbnek az előregedett déli határ terület, de a decilisek szerinti osztályközök is lényegesen magasabbra tolódtak. A 100 gyerek és fiatal korúra eső idősök száma messze magasabb 2008-ban, mint 2000-ben volt. 2000-ben a 100 fiatalra eső idős korúak legmagasabb egy tizede

115-155 fő időskorút jelentett, ez az arány 2008-ban 140-200 idős korút jelentett (kerekítve), ez rendkívül nagy eltolódás. A korcsoportok azonban nem csak a legidősebb egytizedben emelkedtek lényegesen magasabbra, a határmenti területek jelentős részén, különösen a déli és dél-nyugati határ mentén erősen öregedő, ami természetesen a munkaerő-piaci kilátásokat erősen korlátozza. A térképeken jól láthatóan kirajzolódik a déli határrégiót jellemző kedvezőtlen és gyorsan romló kép (10. és 11. térkép) Ezt a képet komplementer módon egészítik ki a határ peremterületein húzódó fiatalabb népességet mutató területek, s ahogy erre már utaltunk, ennek a magyarázata a roma népesség magas aránya ezeken a részeken.

10. térkép

Öregségi index, Magyarország, 2000

Mutató: Öregségi index (%)

Év: 2000

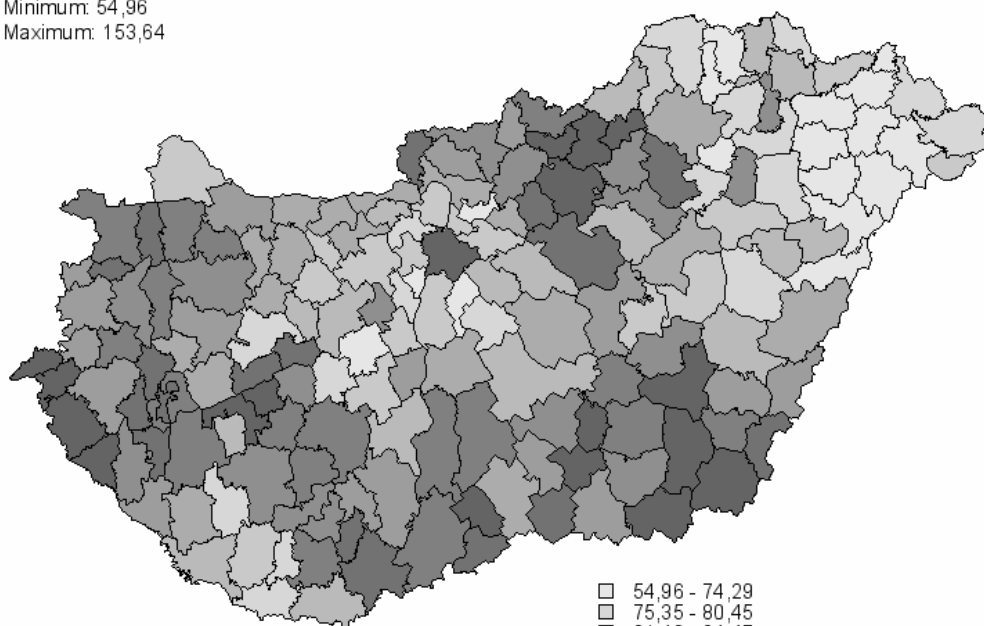
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő elemszám

Csoportok száma: 10

Minimum: 54,96

Maximum: 153,64

54,96 - 74,29
75,35 - 80,45
81,40 - 84,47
84,52 - 89,28
89,45 - 94,52
94,85 - 99,72
99,90 - 104,92
105,33 - 110,01
110,24 - 114,89
114,92 - 153,64

11. térkép

Öregségi index, Magyarország, 2008

Mutató: Öregségi index (%)

Év: 2008

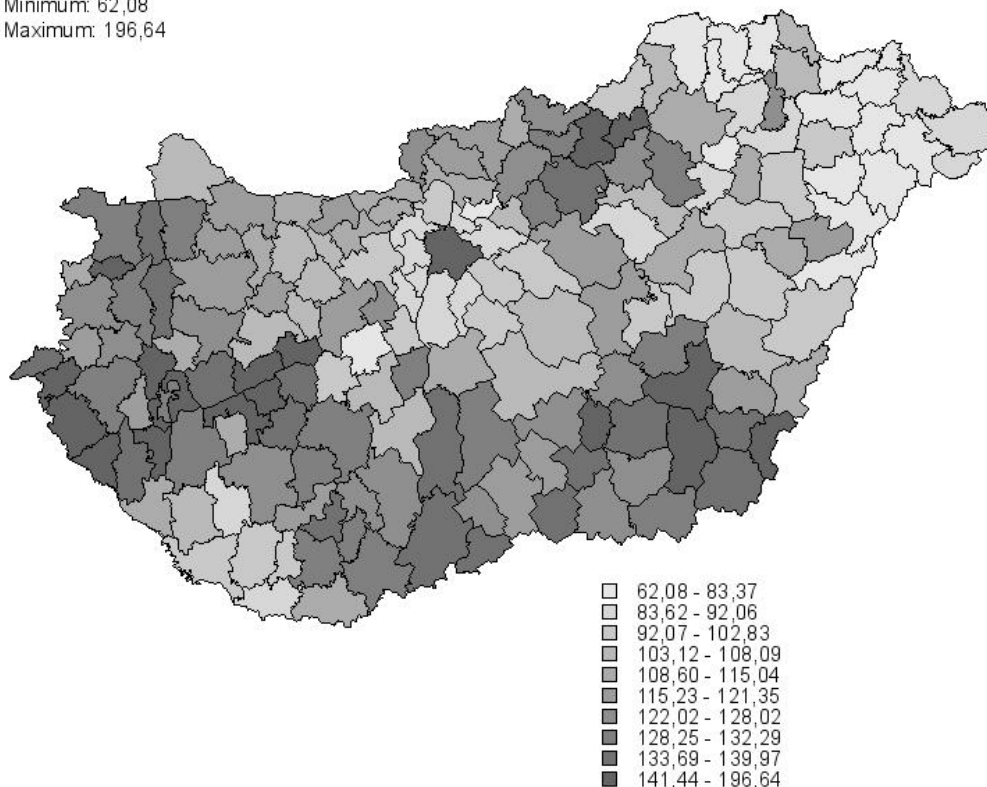
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő elemszám

Csoportok száma: 10

Minimum: 62,08

Maximum: 196,64

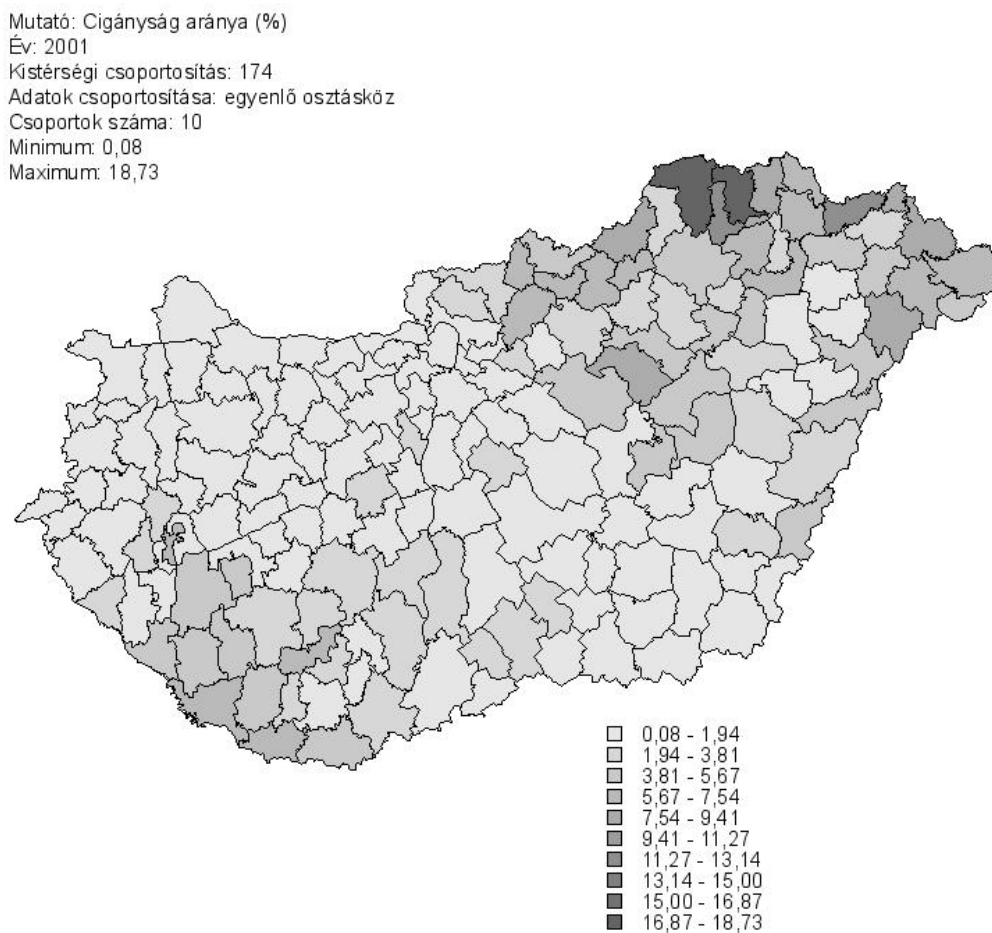
© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Az elmaradott, marginális helyzetű határrégiókban magas a roma népesség aránya. Azt mondhatjuk, hogy a magyarországi cigányság különösen koncentráltan él ezekben a határrégiókban: az észak-kelet magyarországi területen, a kelet-szlovák-magyar és az ukrán-magyar határrégióban, valamint Dél-Baranyában, a horvát-magyar határrégióban. A cigányság arányát a 2001. évi népszámlálás adatai alapján ismerjük, bár tudjuk, hogy a népszámlálás alábecsüli a népszámlálás alkalmazott önbevallásos módszerével mért cigány népesség arányt. Az alábecsült értéknél a tényleges népességszám azért is magasabb, mert a magas születésszám ezekben a régiókban az ott élő cigány népesség számának a növekedésével járt. A területi koncentrációt azonban ez nem módosítja, így az feltételezhetjük, hogy a roma népesség aránya a 2001 évi népszámlálásra alapozott értékeknél határozottan magasabb és koncentráltabb az adott régiókban. (Kemény et al 2004). Azért fontos ezt szem előtt tartanunk, mert azokban a határrégiókban, ahol marginalizálódott és

depressziós gazdasági térségek és magas roma népesség a jellemző, ez súlyosan befolyásolja a régió lehetőségeit és kilátásait. (12. térkép)

12. térkép

Roma népesség aránya, Magyarország, 2001

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

A határ régiók előregedő, illetve marginalizálódott, roma-lakta térségeinek a népességmegtartó képessége nagyon gyenge. Az elvándorlási egyenleg az ország térképén jól elkülöníthetően mutatja a népességvonzó és kibocsátó területeket. A vándorlási egyenleget is két időpontra, 2000-re és 2008-ra mutatjuk meg, hasonlóan az öregségi indexhez. Így láthatjuk az időbeni változást is, és valóban, határozott elmozdulás látható a két időszak között. A központi régió vonzó hatása 2000-ben nagyon egyértelmű volt (és a kiköltözés a fővárosból, bár ez a vizsgálatunk szempontjából nem igazán lényeges), miközben különösen az észak-kelet magyarországi területekről volt különösen nagy az elvándorlás. A kép sokat változott 2008-ra, ekkor a teljes Nyugat-Magyarországi és Közép-Magyarországi régió vonzereje megnőtt, jelentős pozitív vándorlási egyenleg jellemzi az osztrák-magyar és a nyugat-szlovák-

magyar határrégió teljes hosszát, miközben az összes többi határrégióhoz tartozó kistérségekben jelentős negatív vándorlási egyenleget látunk, a határ teljes hosszán, szinte minden kistérségben. A képet a régiókba tartozó városok törik csak meg. Az arányokat vizsgálva növekvő arányú népességfogyást látunk, azokban a kistérségekben, ahol a legmagasabb egytizedbe eső volt a népességcsökkenés, ott a csökkenés 2001-ben 4-13 százalék közé esett, 2008-ban ez már 15-23 százalék közé (kerekítve). Erre kétféle magyarázat adódik, egyrészt jelentősen csökken a népességszám, másrészt a már csökkent népességszámú kistérségek hasonló méretű elvándorlása a régióban viszonylag nagyobb arányú elvándorlást jelelt. A növekedés kisebb arányú növekedést jelelt 2008-ban, mint 200-ban, de az összkép, ami a határrégiók népességmegtartó képességét és annak a háttrozott karakterét mutatja, nagyon egyértelmű. Ez is fontos szempont lehet az egyes régiók kilátásai és a határon átnyúló alakulása szempontjából. (13. és 14. térkép)

13. térkép

Vándorlási egyenleg, 2000

Mutató: Vándorlási egyenleg (ezrelék)

Év: 2000

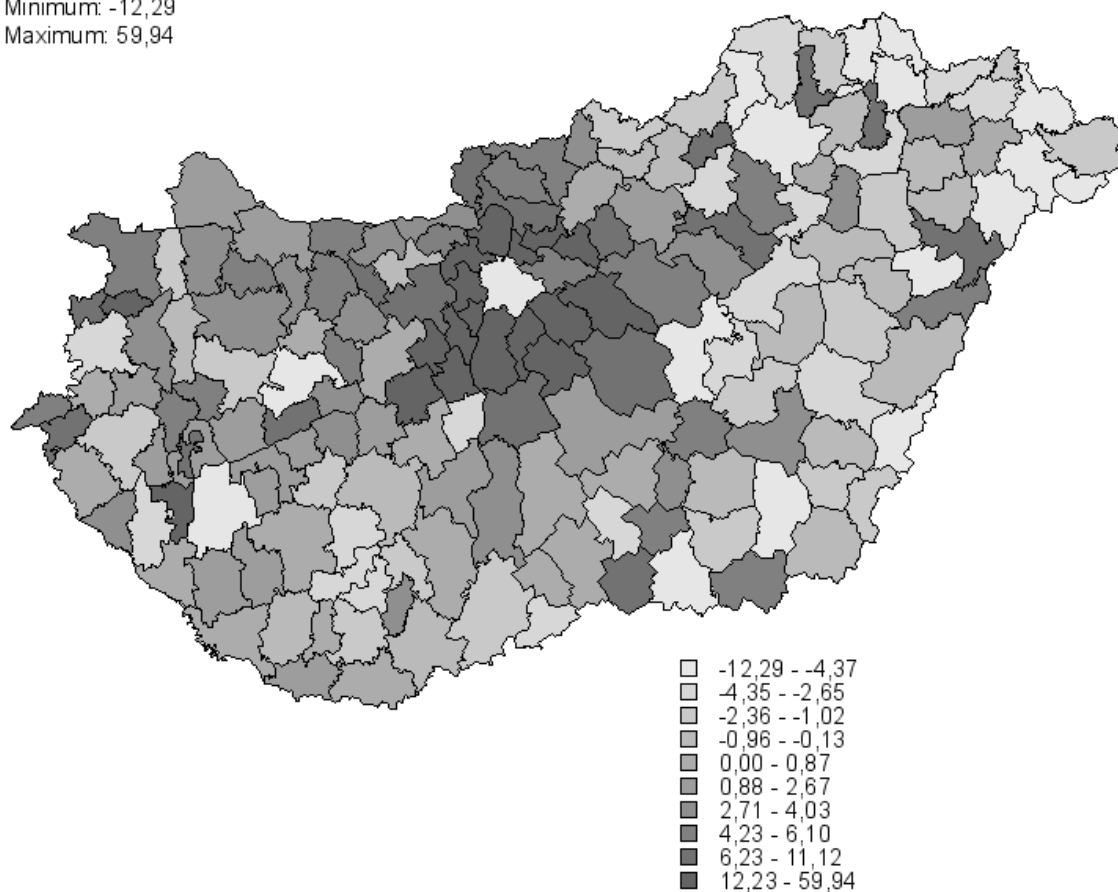
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő elemszám

Csoportok száma: 10

Minimum: -12,29

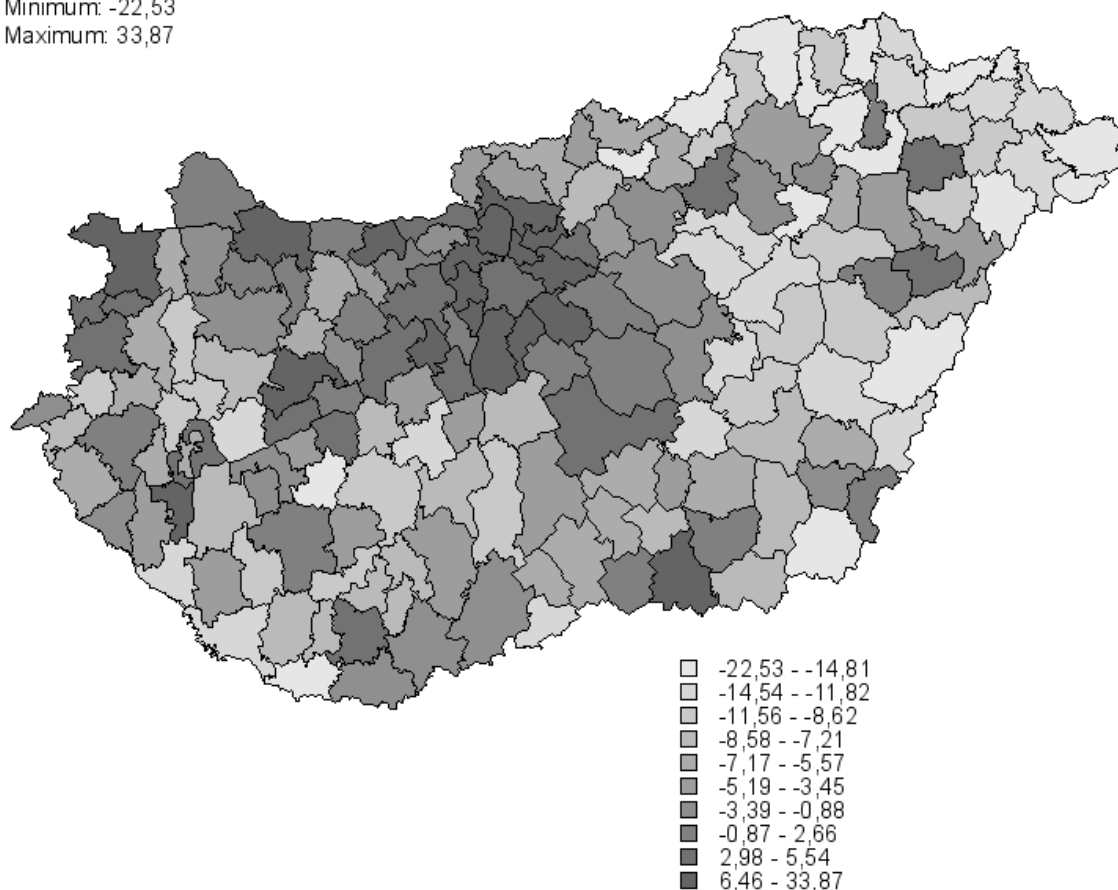
Maximum: 59,94

14. térkép

Vándorlási egyenleg, 2008

Mutató: Vándorlási egyenleg (ezrelék)
Év: 2008
Kistérségi csoportosítás: 174
Adatok csoportosítása: egyenlő elemszám
Csoportok száma: 10
Minimum: -22,53
Maximum: 33,87

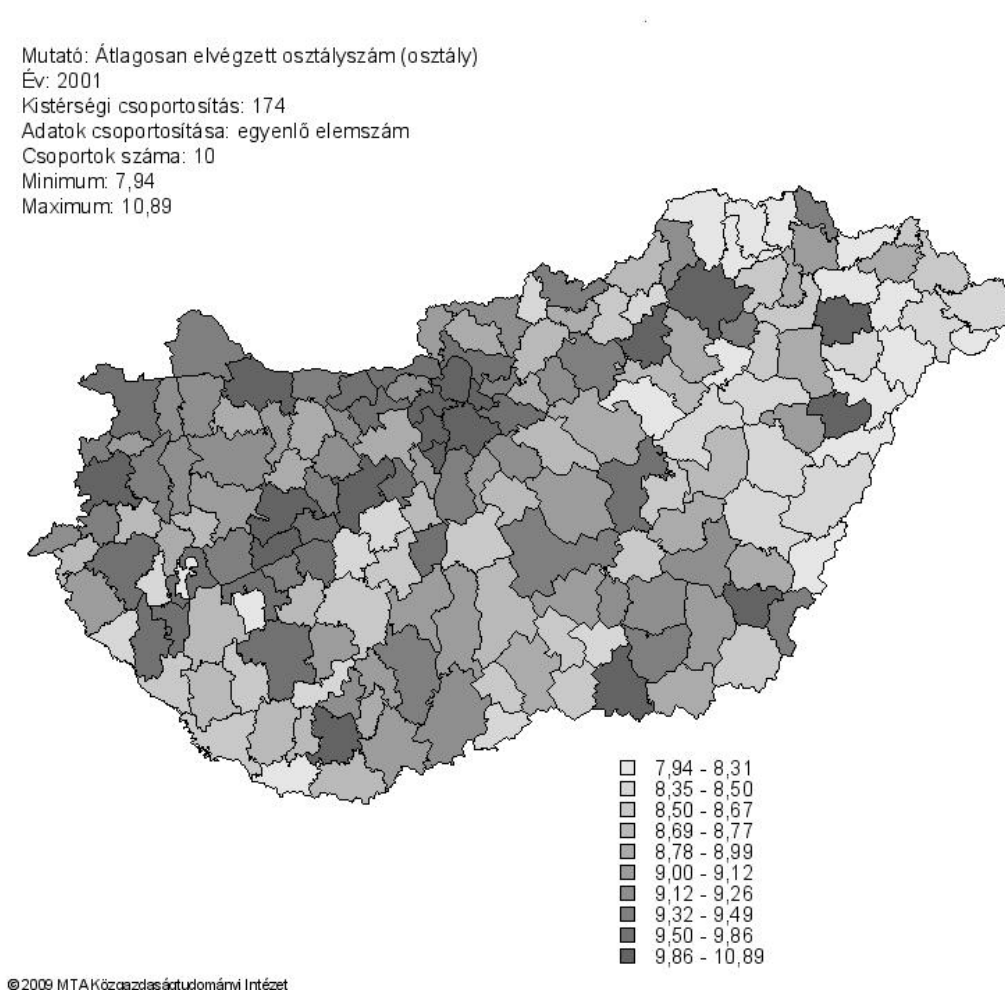
© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Az eddigiekben bemutatott határrégió képet valamilyen a népesség összetételét, képzettségé jellemző mutatóval is megkíséreljük árnyalni. Az eddig bemutatott kép egyrészt erősen öregedő illetve magas roma népességű határrégiókat mutat, ahonnan jelentős az elvándorlás, másrészt viszonylag idősödő de jelentős és emelkedő népességvonzó képességgel leírható területeket jelent. A népesség iskolázottságával tudjuk a régiókban élő népességet árnyaltabban bemutatni. Ezt a 2001. évi népszámlálás alapján tudjuk kistérségek szerint megmutatni. Az előregedés és az elvándorlás ezt a képet semmiképpen nem javíthatta, az odavándorlás inkább javíthatta, így a 2001 évi adatok megbízható képet adnak a határrégiókat jellemző népességről. Az elvégzett iskolai osztályok száma alapján nagyon élesen elválík a

központi, és az észak-nyugati fejlett országrész, és a kelet-magyarországi és a dél-dunántúli területek népességének az iskolázottsága. Az előbbi szinte egységesen iskolázottabb, míg keletebbre és a határrégiók felé haladva határozottan alacsonyabban a népesség iskolai végzettsége, a képet ismét csak a régióba tartozó városok törlik meg. Az összkép a határrégiók munkaerőpiaci szerkezetére vonatkozó fontos indikátor. (15. térkép)

15. térkép

Elvégzett osztályok száma átlagosan, Magyarország, 2001

3.1.2 Kisebbségek a határ két oldalán

A határrégiók fontos sajátossága – különösen a kárpát-medencei régióban – a határ túloldalát képviselő kisebbségek szerepe a határmenti régiók kapcsolatában. A közös történet és kulturális helyzet, közös nyelv erősítheti és gazdagíthatja, a közös történelmi múlt ellentmondásai konfliktusokkal terhelhetik és nehezíthetik is a kapcsolatokat. A kérdés tárgyalása túlmutat a vizsgálódásunk keretén, gazdag kutatási eredmények igazolják a

kapcsolatok fontosságát, bonyolultságát és nehézségét (v.ö. pl. Szarka et al 2004 kötet tanulmányaival). A határrégióban folytatott konzultációk alatt is érzékeltük, hogy a határrégiók helyzetét és lehetőségeit behatárolják olyan nehézségek, ami a kisebbségek, a határon túli magyarság helyzetével kapcsolatosak. A régióban dolgozó munkaügyi szakembereik beszámoltak arról, hogy a határon átnyúló gazdasági és munkaerő-piaci kapcsolatos építések, a lehetőségek felkutatása során sokszor szembesülnek is ezzel, ami ugyan a munkájukat nehezíti, de a helyi kapcsolataikat inkább mégis jónak tartják.

Mindez hidat és korlátot is jelent egyszerre, ezért az alábbiakban külön vizsgáljuk a határ túloldalának a kisebbségeit az egyes határrégiókban. Magyarországon a határmenti országok népességét képviselő jelentősebb kisebbség nem él, a határ közelében kevés kistérségben koncentráltan élnek magyarországi románok, szlovének, kisebb és szétszórtabb a szlovákság (a határ közelében és Békésben), kisebb és a határ közelben található ukrán, szerb vagy horvát népesség mindenekelőtt a határmenti kulturális kapcsolatok ápolását erősíti, gazdasági erejük, befolyásuk nem jellemző.

A határ túloldalán a határrégiók egy részét és a határmenti kapcsolatok erősségét meghatározza viszont a határon túl élő magyarok magas aránya. A trianoni határok után kialakult, és az azóta eltelt idő, a gazdasági és politikai hatások alakították a határon túli képet. A határmenti kapcsolatokban, a határon átnyúló munkaerőpiacok formálódásában – egyébként megfelelő feltételek mellett – a közös nyelvi és kulturális kötődés erősítheti a határon átnyúló kapcsolatok, munkapiacok kialakulását, fejlődését. Így erősödött a határon átnyúló munkapiac a Nyugat-Szlovákia és Magyarország közötti területeken, de nem voltak hasonló fejlemények például a déli szerb határon. Az erős és intenzív határon átnyúló gazdasági és munkapiaci kapcsolatokat az osztrák-magyar határrégióban sokkal inkább gazdasági mint etnikai kapcsolatok mozgatják. Számottevő kisebbség a határ túloldalán nem minden országban él.

A magyarság aránya a nagyobb területi egységekben is magas, de a határ közeli kistérségekben, járásokban, körzetekben különösen koncentrált. Ezért a határrégió túloldalán élő magyarság arányát lehetőleg kisebb területekre mutatjuk be. A legjelentősebb magyar kisebbségeket az 5. táblázat mutatja be. A határrégiókat az óra járását követve írjuk le, magas vagy nagyon magas a nyugat-szlovák-magyar, kelet-szlovák-magyar, ukrán-magyar, román-magyar és a szerb magyar határrégióban is a magyarok aránya. A horvát-magyar, a szlovén-magyar és az osztrák-magyar határrégióban az arány már lényegesen alacsonyabb, mindössze néhány százalék. A határon átnyúló kapcsolatokat vizsgálva természetesen a népességarányok jelentős különbséget okoznak.

5. táblázat

Magyar népesség a határrégió túloldalán, 2001- 2002

hatérrégió	régió	magyarok aránya %
nyugat szlovák-magyar határrégió		
	Dunaszerdahelyi járás	83
	Komáromi járás	69
	Érsekújvári járás	38
	Lévai járás	28
	<i>Nyugat-Szlovákia összesen</i>	<i>53</i>
kelet szlovák-magyar határrégió		
	Rimaszombati járása	41
	Rozsnyói járás	31
	Tőketerebesi járás	29
	Losonci járás	28
	Nagykürtösi járás	27
	Nagyőrcei járás	22
	Kassa vidéke	13
	Kassa I-IV	4
	<i>Kelet-Szlovákia összesen</i>	<i>20</i>
ukrán-magyar határrégió		
	Beregszász járás	76
	Ungvári járás	33
	Nagyszőlősi járás	25
	Munkácsi járás	12
	Husztai járás	5
	Técsői járás	4
	<i>Kárpátalja összesen</i>	<i>12</i>
román-magyar határrégió		
	Szatmárnémeti	35
	Bihar	26
	Arad	11
	Temes	8
szerb-magyar határrégió		
	Észak Bánság	47
	Észak Bácska	44
	KözépBánság	13
	Nyugat Bácska	10
	Dél Bácska	9
	Dél Bánság	5

Szerémség	1
<i>Vajdaság összesen</i>	<i>14</i>
horvát-magyar határrégió	
Osijek-Baranja	3
Virovitica-Podravina	0,3
Koprivnica-Križevci	0,1
Međimurje	0,1
Szlovén-magyar hatérrégió	
Pomurska	5
Osztrák-magyar határrégió	
Burgenland	3

Forrás: egyes országok népszámlálása, 2001 ill. 2002

3.2 A határrégió gazdaságának néhány jellemzője

A vonzó gazdasági hatások, prosperáló régiók szívó hatása, munkaerő-piaci vonzereje lehet a határrégióban a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok legfontosabb motorja. Ilyen jelentős gazdasági ösztönző hiányában a kapcsolatok alakulásának, a potenciálisan gyorsan alakuló kapcsolatoknak nincs vagy nehezen látható az a természetes motorja, amit a gazdasági különbségek push-pull hatása generálhat. Az összehasonlítás legáltalánosabb indikátora a régió két oldalán a gazdaság erejének, teljesítőképességének a GDP-ben, pontosabban az egy főre eső GDP-ben mért nagysága. A GDP nagysága az adott terület, régió gazdasági erejét, teljesítőképességét jelenti. A GDP nagysága szoros kapcsolatot mutat egy az adott ország vagy terület bér-és kereseti viszonyaival is, így a mutató jó indikátora egyrészt egy adott régió fejlődésének, másrészt a régiók közötti vonzerőnek, gazdasági összehasonlításoknak.

A határrégiók gazdasági fejlettségét a kisrégióknak megfelelő kicsi területekre nem lehet összevetni, de NUTS 3 régiók (megyék) szerint léteznek regionális GDP értékek, ami összehasonlíthatóvá teszi az egyes régiókat, a gazdaság fejlettségi szintje és a növekedés szerint is. A kistérségek/kirendeltségek szerint definiált határrégiót befogadó nagyobb területi egységek gazdasági erejét, a határrégió túloldalán fekvő régiókhoz mért gazdasági pozícióját mutatja az egy főre eső, vásárlóerő-paritáson összemérhető regionális GDP, és a mutató növekedése a régió gazdasági növekedését, gazdasági potenciáljának a bővülését, alakulását.

3.2.1 Fejlettségi különbségek a határrégióban, NUTS 3 régiók szerint

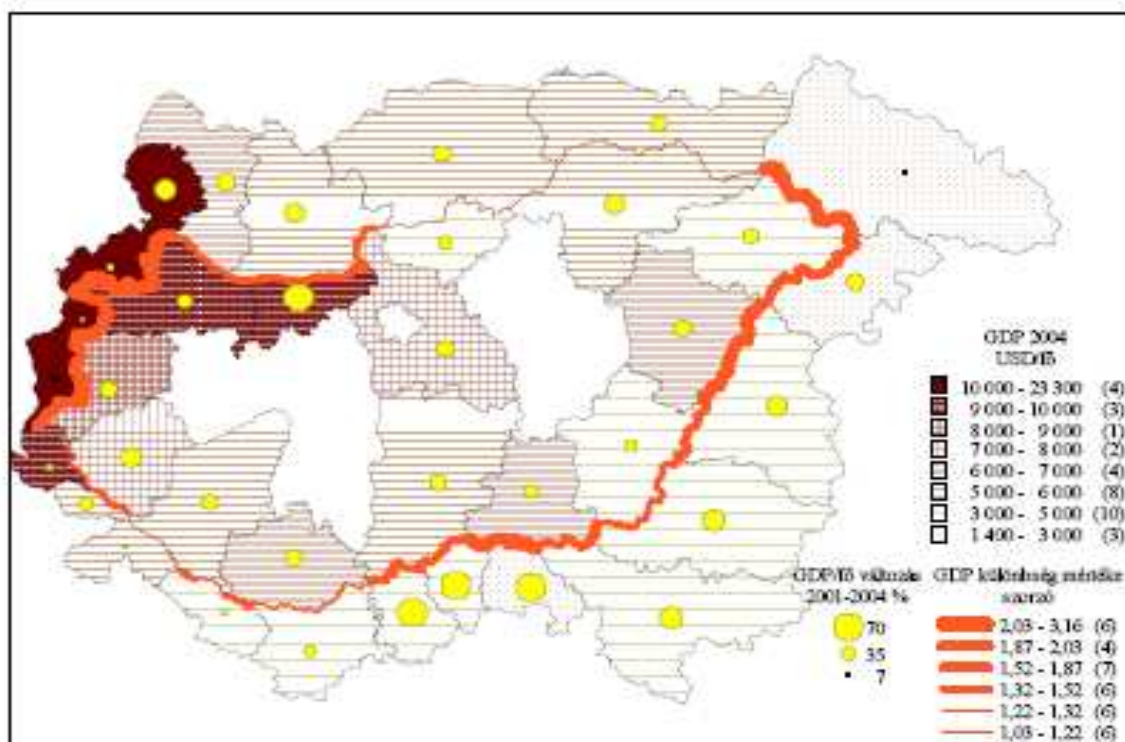
A magyar határt körülölelő határrégiók gazdasági fejlettségét vizsgálva első látásra szembeötlők a különbségek. Hardi (2008) tanulmányában nagyon tanulságos ábrát közöl

2004-es állapot szerint bemutatva a határrégiók két oldala és az egyes határrégiók közötti eltéréseket. Az ábra a határrégió eltéréseit valutaárfolyamon számított értékekkel mutatja be, ez felnagyítja az eltéréseket, nem veszi figyelembe az egyes országok árszínvonalát. Az eltérések irányát azonban jól mutatja. A határok vastagságával az ábra az egyes régiók közötti GDP arányokat is illusztrálja.³

Láthatjuk, hogy a fejlettségben jelentős különbség az osztrák-magyar határrégióban feszül, Ausztria dominanciájával. Hasonló magasabb fejlettségű régió a szomszédos nyugat-szlovák-magyar régió, itt a magyar oldal dominanciáját látjuk. A kevésbé fejlett keleti területeken a magyar oldal javára billen el a régióon belüli fejlettség a teljes keleti és dél-keleti határszakaszon, az ukrán-magyar, román-magyar, szerb-magyar határrégióban. Végül kiegyensúlyozott, illetve kicsit vonzó a magyar oldal gazdasága a kelet-szlovák-magyar és a horvát határszakaszon, és a fordított irányban a szlovén-magyar határrégióban. (16. térkép)

16. térkép

Magyarország határmenti régióinak gazdasági eltérései, GDP/fő, USD, 2004

³ Sajnos újabb és pontosabb ábrát nem tudunk jelenleg bemutatni, és technikai okokból létrehozni sem, ezért használjuk az idézett szerző nagyon szemléletes munkáját. Hasonló ábrát, frissebb és pontosabb adatokkal azonban a létező adatainkkal elő lehetne állítani, megfelelő technikai feltételek mellett a vizsgálati eredményeink bemutatására.

Forrás: Eurostat és nemzeti statisztikai hivatalok (ukrán, szerb, horvát) adatai alapján Hardi (2008) számítása és közlése

Az elemzés értelmezéséhez – az ábra szemléletessége mellett – több kiegészítő megjegyzésre van szükség. Egyrészt a korábbiakban jeleztük, hogy a valutaárfolyamon történő összehasonlítás az országok gazdasági erejének az összehasonlítására nagyon nyers érték (míg pl. a kereskedelmi forgalom számára alkalmasabb összevetés), ezért a különbségek jelentékenyebbnek tűnnek fel a ténylegesnél. Emellett az egyes régiók területe eltérő, amint erre a szerzők is felhívják a figyelmet, és így eltérő területnagyságra vonatkozó GDP értékeket tartalmaz, így a határreégióra vonatkozó finomabb megfontolásokra a következtetések levonásához szükség van. Az ábra a 2004. évi eltéréseket mutatja, és jelzi az egyes régiókra a 2001-2004 közötti növekedést. A határreégióra ezek a fejlemények többé-kevésbé érvényesek, Románia és különösen Szlovákia gazdasági növekedése azonban gyorsabb lett a 2000-es évtized folyamán, ez a különbségeket értelemszerűen módosítja. A kép azonban összességében érvényes, a nyugati határreégió meghatározó helyzetét és a többi területek elmaradottságát, összességében a divatos módon „fejlettségi lejtőnek” nevezett eltéréseket mutatja a kelet-nyugat irányban. A további finomabb elemzésre a következő pontban határreégióként vállalkozunk.

3.2.2 A GDP alakulása az egyes határmenti területeken, NUTS 3 régiók szerint

A teljes határreégiót követően az egyes határreégiók két oldalán vizsgáljuk az egy főre eső GDP különbségeket, az előző fejezetben bemutatott módszertől eltérően vásárlóerő-sztenderdben (purchasing power standard - PPS) számítva, azaz az adott országok árszínvonalának a figyelembevételével és olyan mutató segítségével, ami így az egyes értékeket összehasonlíthatóan mutatja meg. Az egyes határreégiók leírásához fontos indikátornak, a határreégiók magyarázatában a tipológia fontos eszközének bizonyul a az egy főre eső, vásárlóerő-sztenderdben kifejezett GDP érték (GDP/fő/PPS). Az alábbiakban ezeket a számításokat mutatjuk be, ennek alapján fogalmazunk meg tipológiát a határreégiókra, és a határon átnyúló kapcsolatok lehetőségeire.

Az egy főre eső GDP színvonala proxy-mutatója a bérkülönbségeknek is, hiszen az országok közötti bérkülönbségeket az egyes országok gazdasági ereje határozza meg. Egy ország magas egy főre eső GDP értéke magas egy főre eső jövedelemszintet, míg a közepes fejlettségű ország közepes GDP értéke közepes jövedelemszintet tesz lehetővé. Természetesen a GDP/fő /PPS összevetés az ágazati, szakma-specifikus bérkülönbségek vizsgálatára nem alkalmas, a gazdasági összevetés a (NUTS 3 szintű) határreégiók gazdasági

erejét és a gazdasági növekedést mindazonáltal makroszintű mutatókkal vizsgálhatóvá, összemérhetővé teszi.

Összehasonlítható egy főre eső regionális GDP/fő adattal az Eurostat adatai alapján az uniós tagországokra és Horvátországra is rendelkezünk. Szerbiára és Ukrajnára azonban nincsenek regionális összehasonlítható adatok, így az elemzésnek ebből a szakaszból ezt a két határrégiót kihagyjuk. (PPS adatokkal a nemzeti statisztikákból származó adatok esetén sem tudunk számolni) Az egyes határrégiókat a mutatók összehasonlítása és alakulása alapján a régiót jellemző várható kapcsolatok és gazdasági kilátások szerint tipizálhatjuk. A tipizáláshoz segítségül hívjuk az elméleti megalapozó fejezetben használt tipológiát, (Hardi et al 2009b) ami az integrációk iránya és ereje alapján megkülönböztetett elidegenedett, egymás mellett létező, kölcsönösen együttműködő és integrált határtérségeket.

Csupán a gazdasági kapcsolatok erejét vizsgáljuk, ebből a szempontból az elidegenedettség nem értelmezhető, ilyen régió nem is szerepel a vizsgáltak között. Meghatározhatunk azonban gazdasági szempontból integrált, kölcsönösen együttműködő és egymás mellett létező határtérségeket. Ez a tipológia a határon átnyúló munkaerő-piaci kapcsolatok lehetőségei és intenzitása szempontjából a későbbi következtetéseink számára is fontos.

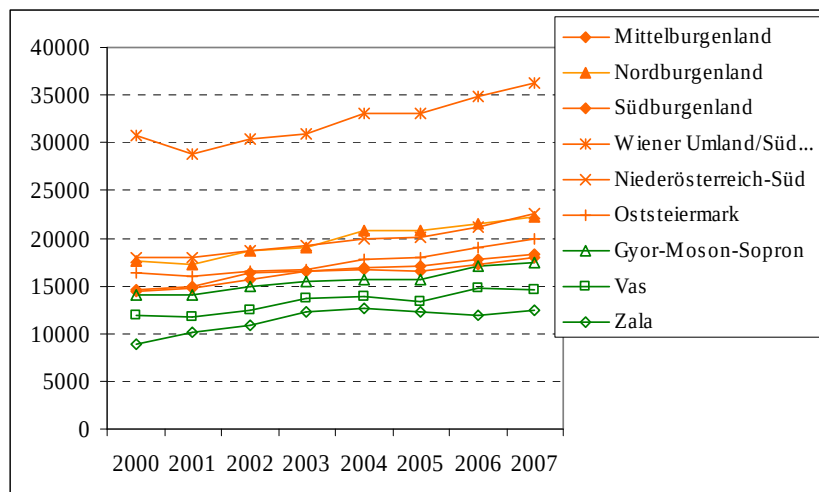
a) Az *integrált határrégió*hoz a határtérségek közül az osztrák-magyar határrégió van a legközelebb. Itt az intenzív, erős, tartós kapcsolatokat a határrégió két oldala közötti gazdasági erőviszonyok ösztönzik és tartják fenn. Az osztrák-magyar határrégiót értelmezhetjük. tágabban, ahogy a helyzetfelmérő tanulmányban is definiáltuk, ahol a határrégióba tartozik a magyar oldalon Nyugat-Magyarország három megyéje, osztrák oldalon pedig a régió túlnyúlik Burgenlandon, s beletartoznak fejlettebb, osztrák régiók mint Bécs déli vonzáskörzete, Alsó-Ausztria déli területe, vagy szűkebben értelmezve, amikor a két határon fekvő megye, Vas és Győr-Moson-Sopron s a szomszédos Burgenland határozza meg a határrégiót. Ezt a két lehetőséget mutatja az 1. ábra két panelja

A tágabban definiált régió területébe a távoli és szegényebb Zala megye is beletartozik, és a jelentős vonzerőt látszólag a nagyon erős Bécs és vonzáskörzete jelenti. A tényleges határon átnyúló munkapiacok azonban főleg a szűkebb régión belül működnek, utóbbi esetben az Ausztria viszonylag szegényebb régiója és a magyar oldalon a gazdagabb régió szerencsés kapcsolata erős együttműködést és erős munkaerő-piaci kapcsolatokat alakít ki. A régió két oldalán tartósan stabil az egy főre eső GDP különbsége, ez elegendő a kapcsolatok stabil fenntartásához. (1. ábra) A kapcsolatok erősségét, irányát a migrációs,

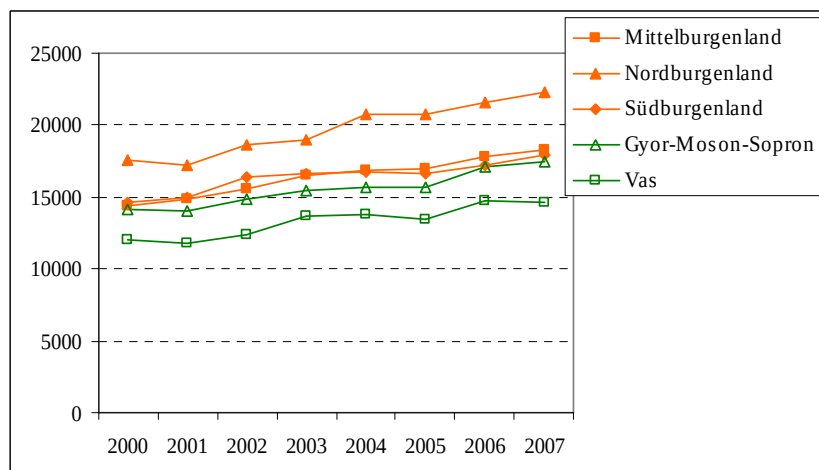
ingázó kapcsolatok ereje és iránya is igazolja, erről a későbbiekben lesz még szó (részletesebb elemzés a helyzetfeltáró tanulmányban).

1. ábra

Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) az osztrák magyar határrégióban, NUTS 3 régiók

Osztrák-magyar határrégió,
tágabb definíció

Osztrák-magyar határrégió,
szűkebb definíció

Forrás: Eurostat on-line adatbázis, saját szerkesztés

b) *Kölcsönösen együttműködő kapcsolatnak* tekinthetjük a szlovák magyar határrégió nyugati felében kialakult és folyamatosan erősödő munkapiaci összefonódást. A régió két oldalának gazdasági mutatói közeliek; a magyar gazdaság jobb mutatói az évezred fordulóján viszonylag gyorsan elolvadtak s a szlovák gazdaság gyorsan javuló teljesítménye lassan behozta a magyar régióban korábban tapasztalt előnyöket. A GDP mutató azonban nem elegendő, és nem is helyettesítheti a régió részletesebb elemzését. A határrégió két oldalán a végbement gazdasági folyamatok konzisztensek az ábrán látottakkal. A határrégió szlovák oldala azonban a vizsgált szlovák kerületek teljes egységének a határrégiójában fekszik, ahol

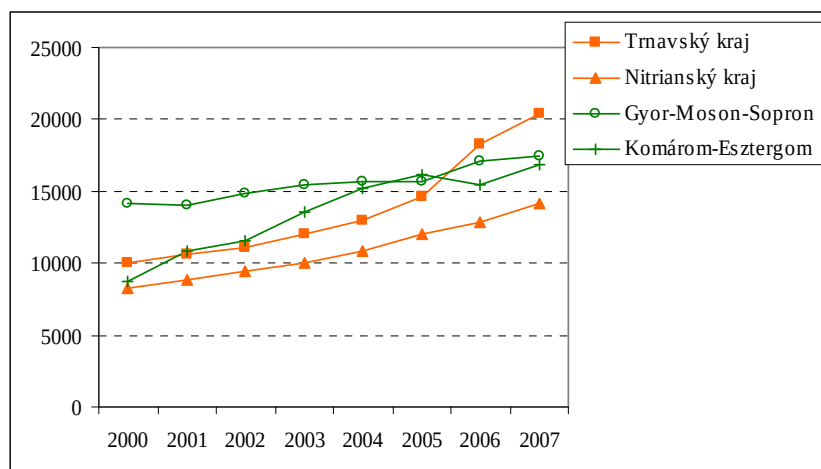
lényegesen kedvezőtlenebb a gazdasági, a demográfiai és munkaerő-piaci helyzet, ami a szlovák munkavállalók Magyarországra ingázását fenntartja, igaz, a létszám csökkenő. Nyomokban látszik bizonyos ellenkező irányú mozgás is, a magyar oldalról a szlovák felé, amit a helyzetfeltáró tanulmányban látott migrációs adatok, és a gazdasági kapcsolatok alakulása is jelez. A trendeket a 2. ábra felső panelja mutatja

A román-magyar határrégió déli szakaszán végbemenő fejlődés olyan tendenciákat vetíthet előre, ami hasonlóképpen a kölcsönösen együttműködő kapcsolatokkal írható le. Ilyen kapcsolatok körvonalazódnak a közös kistérségi együttműködésekben, szezonmunkában a határ magyar oldalán, vállalkozások kapcsolatai stb. formájában. A tendenciák közeledő gazdasági mutatókat és fejlődő kapcsolatokat, kapcsolat-csírákat mutatnak. Ezért tekinthetjük a déli román-magyar határrégiót is potenciálisan a kölcsönösen együttműködő kapcsolatokhoz tartozónak. Hasonló kapcsolatok csiráit láthatjuk Bihar-Bihor megyék között, és délebbre is, így a 2. ábra alsó paneljában mindkét oldalon a három-három délebbre eső megyét tekintetük a déli határszakasznak. A kapcsolatok alakulását azonban erősen gyengíti, hogy a határrégióban a GDP szintje nagyon alacsony, máshogy fogalmazva a kiegyensúlyozott kapcsolatok alacsony jövedelemszint mellett lehetségesek csak. A távolabbi mobilitás lehetősége és az ott elérhető, szignifikánsan magasabb jövedelmek a határon átnyúló kapcsolatok szerepét és vonzerejét számottevően csökkentik.

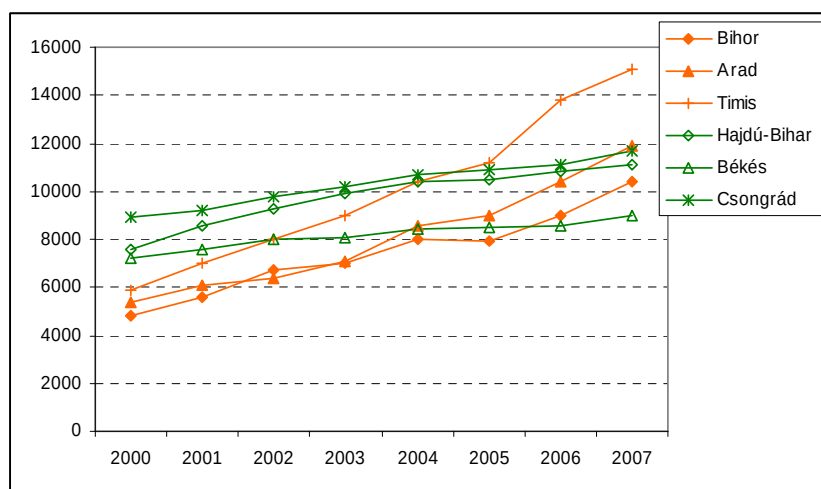
Nincsen adatunk a szerb-magyar határrégió két oldalának regionálisan összehasonlítható GDP alakulásáról, de a gazdasági kapcsolatokat akadályozó schengeni határ és geopolitikai akadályok ellenére gazdasági helyzete és a gazdasági kapcsolatok alapján is potenciálisan ide sorolható régió. A kapcsolatokat elemző regionális és városok közötti gazdasági erőtereket vizsgáló tanulmányukban Nagy-Kugler (2009) egyértelműen ezt a feltételezést igazolja.

2. ábra

Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) a nyugat-szlovák és a dél-román határrégióban,
NUTS 3 régiók

Nyugat-szlovák-magyar
határrégió

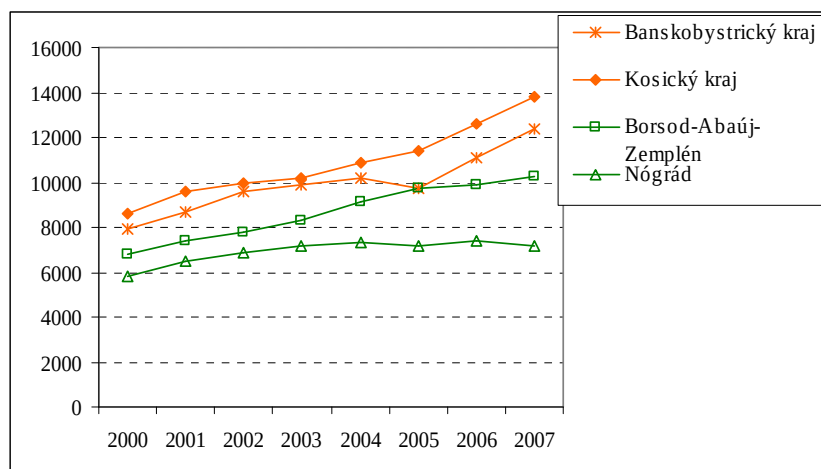
Román-magyar déli
határrégió

Forrás: Eurostat on-line adatbázis, saját szerkesztés

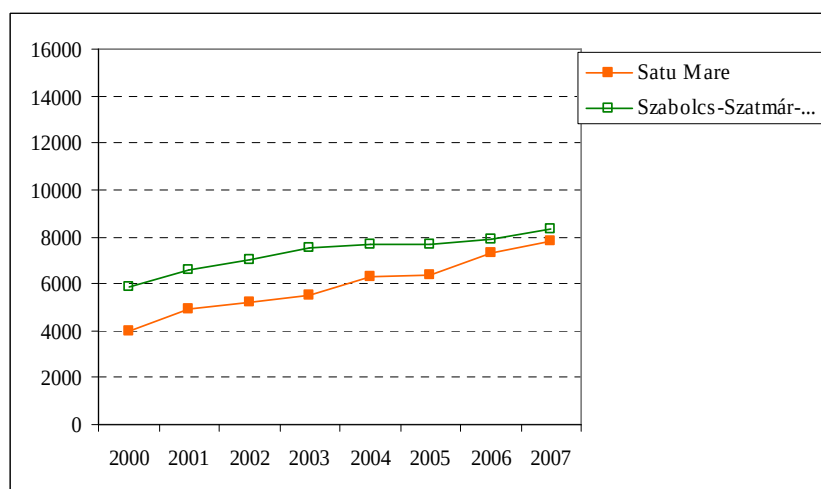
c) egymás mellett létező határtérségeket láthatunk végül a kelet-szlovák-magyar határrégióban és román-magyar határrégió északi részén, ahol a határ mindkét oldalán nagyon kedvezőtlen helyzetű régiókat látunk, a magyar oldalon a lemaradás erősödik, de a szlovák oldalon is alacsony jövedelmű területek találhatók. A határhoz közeli területek mutatói – nyugat-szlovák régióhoz hasonlóan – kedvezőtlenebbek a került egészének értékeinél, és a munkaerő-piaci helyzet is kedvezőtlen. A kapcsolatok szerény intenzitásúak és kevés eredménnyel járó együttműködések nyomait sikerült a helyzetfeltáró vizsgálat során kimutatni. Hasonló a román-magyar északi határrégió képe is, ahol a határrégió két oldalán szegény területek helyezkednek, nagyon mérsékelt fejlődést mutatva. (3. ábra)

3. ábra

Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) a kelet-szlovák-magyar és az északra eső román-magyar határrégióban, NUTS 3 régiók

Kelet-szlovák-magyar
határrégió

Román-magyar északi
határrégió

Forrás: Eurostat on-line adatbázis, saját szerkesztés

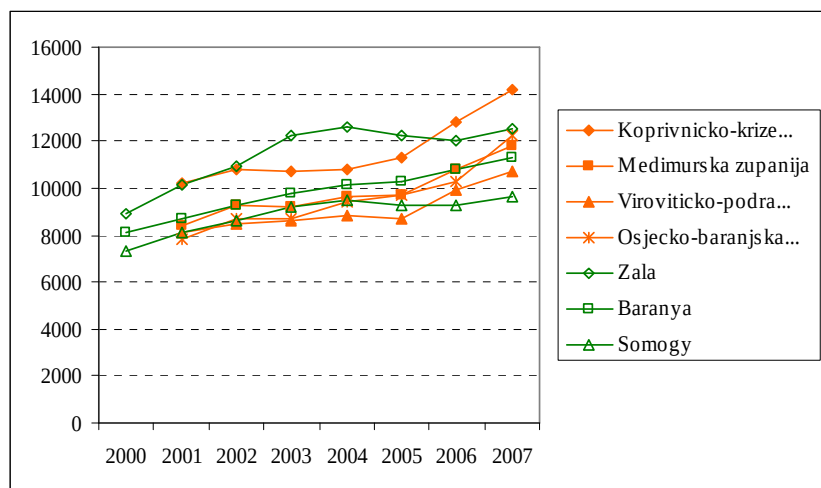
Nincsen adatunk az ukrán magyar határrégióról, de a helyzet ott is nagyon hasonló lehet, mint a két szomszédos határrégióban. Mindhárom régióban nagyon lassan és nehezen fejlődő határmenti gazdasági kapcsolódásokat láthatunk. Érthető módon így nagyon erős migrációs pool sem alakul ezekben a határrégiókban, ahol alacsonyok a bérek és rosszak a munkaerő-piaci kilátások is. A migráció iránya és célja – ha egyáltalán a szegényebb régiókban elindul – a vonzóbb központi régió felé mutat.

Eltérő gazdasági helyzet alakítja a szintén egymás mellett létező, kevés kapcsolattal rendelkező, határérségeket a dél-dunántúli határon fekvő szlovén-magyar és horvát-magyar régióban. A horvát magyar határ nehezen átjárható, természetes folyóval elválasztott határszakasz, rossz közlekedési viszonyokkal. A történeti és etnikai kapcsolódások viszonylag gyengék és gazdaságilag kiegyenlített régiók fekszenek egymás mellett. A kapcsolatok lassú

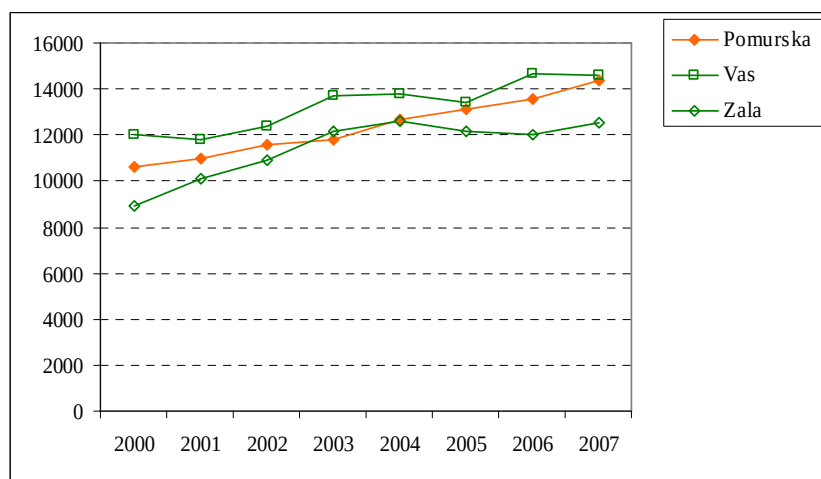
alakulását a schengeni határ átmenetileg rontja, mindamellett folyamatos a közeledés. A szlovén-határszakaszon a fejlettebb Szlovénia legkevésbé fejlett régiója tartozik a határrégióba, a természetes kapcsolatok iránya Ausztria és a többi szlovén régiók felé orientálja, kulturális kapcsolódása a volt Jugoszlávia déli utódállamaival erősebb. Hasonló a helyzet a horvát magyar kapcsolatokkal is, jelentősebb határon túli magyar népesség ezt a két régiót nem kapcsolja a magyar határrégiókhoz. Összességében a kapcsolatok lassú és nem eléggé erősen motivált fejlődését láthatjuk. (4. ábra)

4. ábra

**Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) az szlovén-magyar és a horvát-magyar határrégióban
NUTS 3 régiók**

Horvát-magyar határrégió

Szlovén-magyar
határrégió

Forrás: Eurostat on-line adatbázis, saját szerkesztés

A határmenti régiókról leírtakat végül az 5 táblázatban foglaljuk össze.

6. táblázat

A határrégiók tipológiája

integrált határrégió

Osztrák-magyar határrégió

Kölcsönösen együttműködő kapcsolatú határtérségek

Nyugat-szlovák magyar határrégió

Román-magyar határrégió déli szakasz (potenciális)

Szerb-magyar határrégió (potenciális)

egymás mellett létező határtérségek

Szegény régiók

Kelet-szlovák magyar határrégió

Ukrán-magyar határrégió

Román-magyar határrégió északi szakasz (potenciális)

Elforduló régiók

Horvát-magyar határrégió

Szlovén magyar határrégió

A csoportosítás alapján világosabban láthatjuk az egyes határrégiók részvételének intenzitását és lehetőségeit a határon átnyúló kapcsolatokban. A kutatási feladatban megfogalmazott cél az egyes határrégiók helyzetfelmérése, a lehetséges fejlesztések és támogatások megfogalmazása. Mindezek megvalósításának a lehetőségeit, a támogatások adaptálásának a képességét is pontosabban tudjuk értékelni, hogyha a határrégiók pozícióját a tipológia alapján egyértelműen leírjuk. A feladat ugyanis annak vizsgálata volt, hogyan lehetséges az országok közötti munkaerő mobilitás, a foglalkoztatást elősegítő transz-regionális, határ menti, komplex munkaerő-piaci szolgáltató hálózat együttműködési feltételeinek az ösztönzése. A helyzetfeltáró tanulmányok eredményeinek az összefoglalása az itt megfogalmazott tipológia. Az egyes határrégiók fejlesztési lehetőségei, támogatásokat és jó gyakorlatokat átvevő 'abszorpciós kapacitása' függ a határrégió helyzetétől.

3.2.3 A határrégiók magyar oldalának gazdasága kistérségek szerint

A határon átnyúló gazdasági kapcsolatok és a határon átnyúló munkapiacok részletes elemzésére a helyzetfeltáró tanulmányok vállalkoztak, így ezekre itt nem térünk ki. A határon átnyúló kapcsolatokat meghatározó legfontosabb makro-gazdasági mutató összehasonlító elemzését és a levonható következtetéseket az előző fejezetben bemutattuk. Ott az elemzést a

lehetséges számítható és elérhető GDP értékek alapján NUTS 3 – megye – szinten végezhetjük el. Néhány fontos gazdaságszerkezeti sajátosságot foglalunk a továbbiakban a határrégiókra és kistérségekre röviden össze.

A határmenti régiók kistérségei nagyon eltérő gazdasági helyzetűek. Az egyes határrégiókat külön is vizsgáltuk a helyzetfeltáró tanulmányokban, de a határmenti régiókat összességében áttekintve is látjuk, hogy az egyes régiók helyzete, és a régiók helyzete az ország többi területéhez képest nagyon eltérő. Ezt mutatja a vállalkozások elterjedtsége mutató (100 lakosra eső regisztrált vállalkozások száma) kistérségenként a 17. térképen.

A legszerényebb a vállalkozásokkal ellátottság az ország észak-keleti régiójában, de a horvát és a román határ közelében fekvő kistérségekben is alacsony a vállalkozások aránya.

17. térkép

Vállalkozások sűrűsége kistérsékenként, 2007

Mutató: Regisztrált gazdasági szervezetek gyakorisága (darab/100 lakos)

Év: 2007

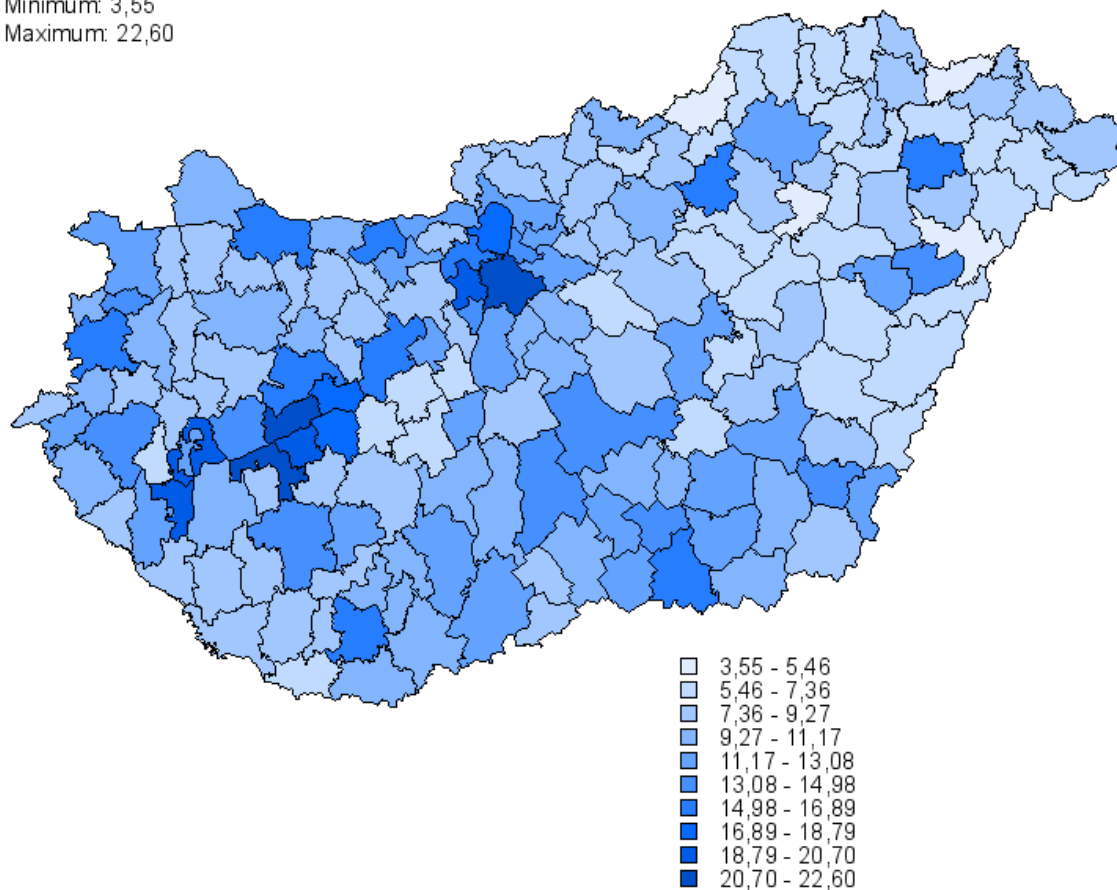
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 10

Minimum: 3,55

Maximum: 22,60

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Az alföldi régió zömében a mezőgazdasági vállalkozások aránya nagyon magas, a vállalkozások fele-harmada mezőgazdasági vállalkozás. (Természetesen ez sok esetben egészen kicsi vállalkozás is lehet, ezért az alábbiakban még a vállalkozás nagyságokat is vizsgáljuk.) Az ország középső és északi régiójában viszont nem jellemző a mezőgazdasági vállalkozások magas aránya. (18. térkép)

18. térkép

A mezőgazdasági vállalkozások aránya kistérségeként, 2007

Mutató: A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halgazdálkodás nemzetgazdasági ágakban regisztrált vállalkozások aránya (%)

Év: 2007

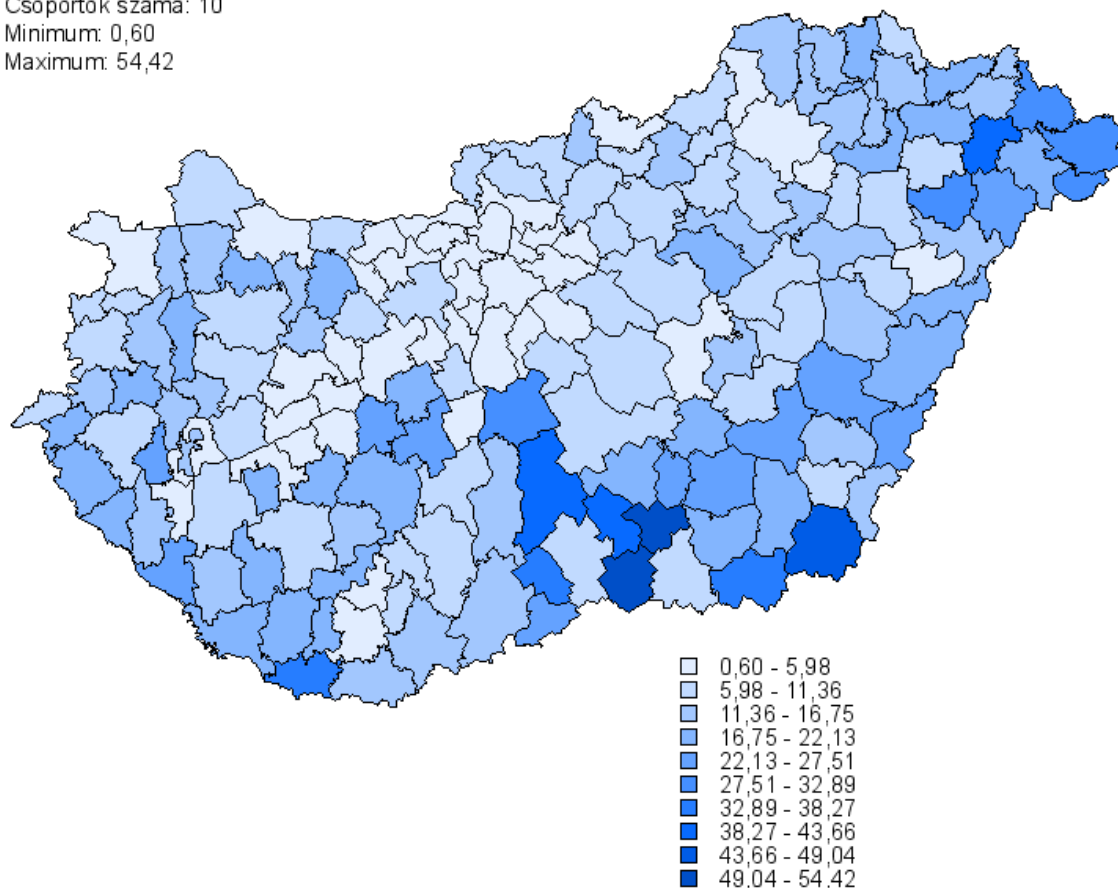
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 10

Minimum: 0,60

Maximum: 54,42

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Az ipari vállalkozások aránya komplementer képet mutat, ott koncentrálódnak különösen az ipari vállalkozások, ahol egyébként is fejlettebb a gazdaság és kevesebb a mezőgazdasági vállalkozás: az ország belsejében, s jellemzően az észak-nyugati határ közelében. (Az ipari vállalkozások aránya nem olyan kizárólagos és meghatározó, mint a mezőgazdasági vállalkozásoké. Ahol magas az ipari vállalkozások aránya, ott a kiszolgáló és egyéb szolgáltatások aránya is magas, így az ipari vállalkozások aránya összességében alacsonyabb, mint a kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó régiókban. (19. térkép).

19. térkép

Az ipari vállalkozások aránya kistérségeként, 2007

Mutató: A bányászat, feldolgozóipar, villamosenergia, gáz-, gőz-, vízellátás nemzetgazdasági ágakban regisztrált vállalkozások aránya (%)

Év: 2007

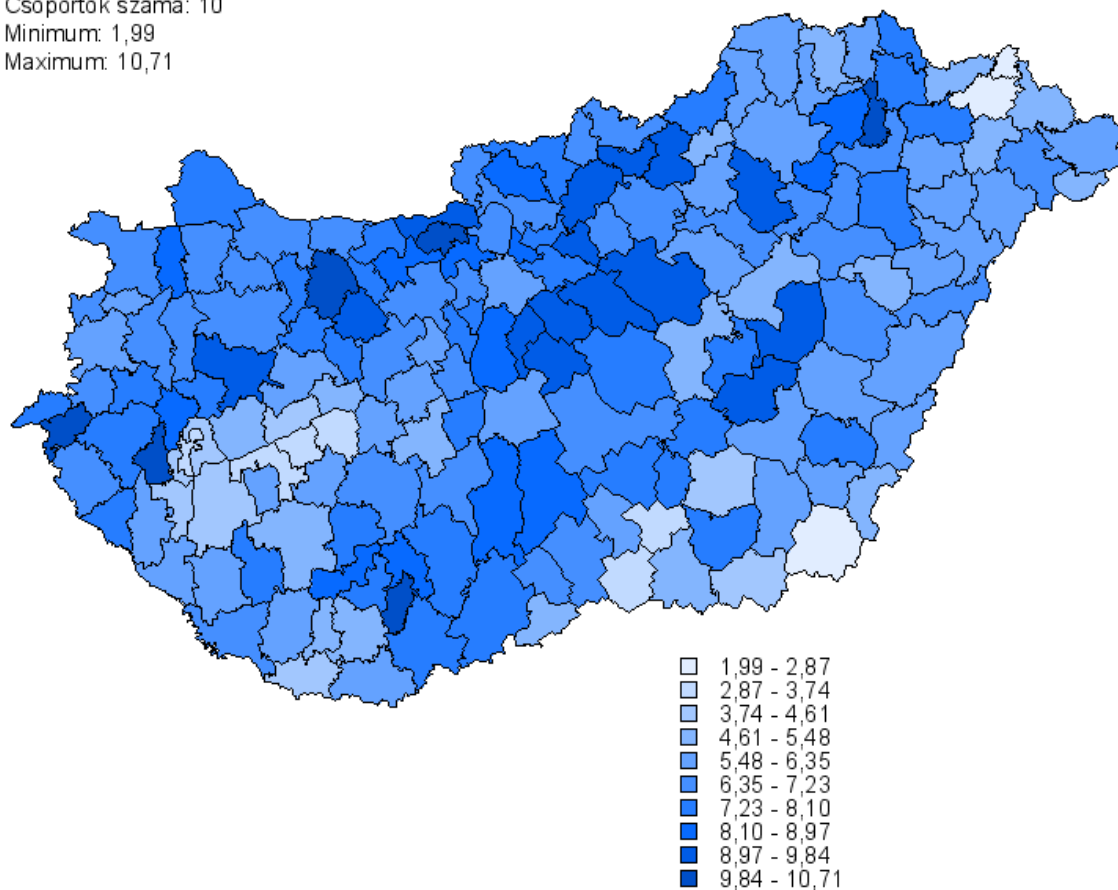
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 10

Minimum: 1,99

Maximum: 10,71

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

A kereskedelmi vállalkozások magas aránya viszont arra utal, hogy az adott régióban az egyéb tevékenységek aránya alacsony, ezt látjuk azokban a régiókban, ahol egyébként kicsi a vállalkozások aránya, magas a mikro-vállalkozások aránya, s összességében a gazdaságilag kevésbé fejlett gazdaságú régióról van szó. A kereskedelmi vállalkozások aránya ebben az összefüggésben bizonyul magasnak a horvát-magyar határ régió egyes területein, és az ukrán-magyar határ régióban, a román-magyar határ régióban és észak-magyarországon, a kelet-szlovák határ régióban hasonlóképpen. (20. térkép)

20. térkép

A kereskedelmi vállalkozások aránya kistérségenként, 2007

Mutató: A kereskedelem, javítás nemzetgazdasági ágban regisztrált vállalkozások aránya (%)

Év: 2007

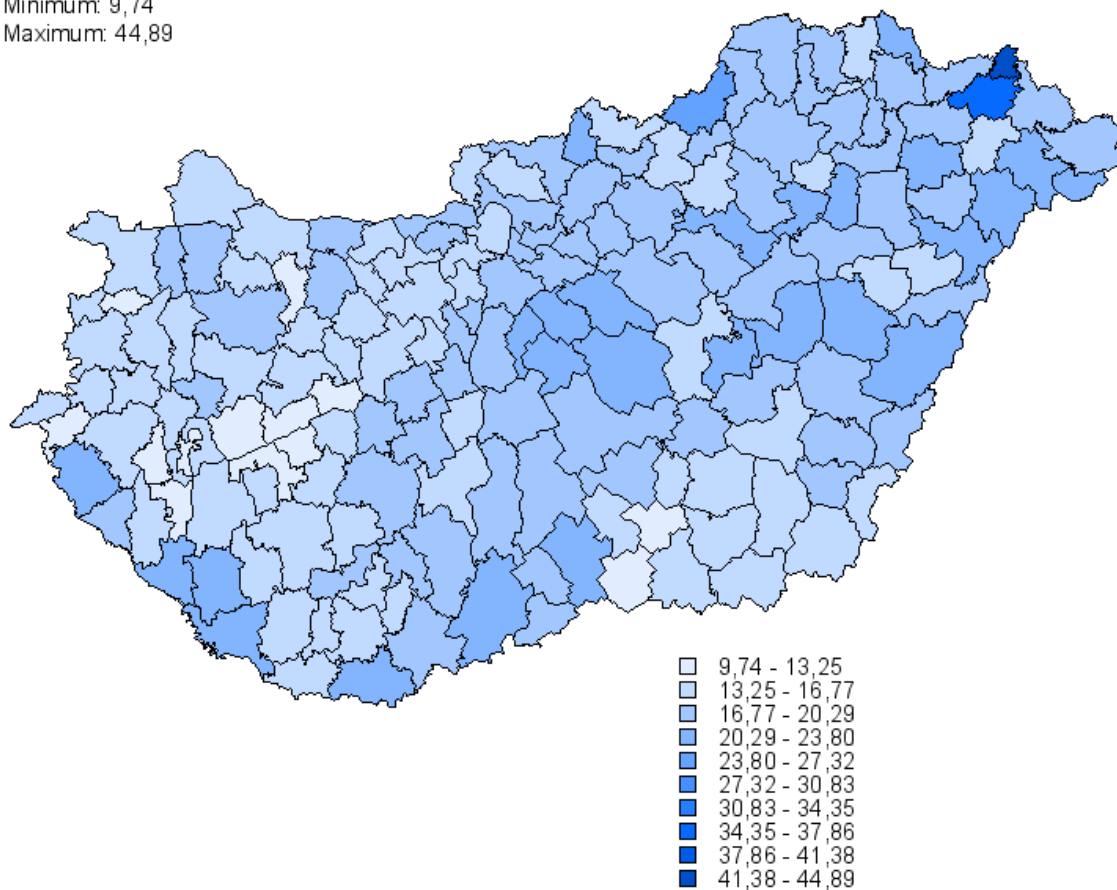
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 10

Minimum: 9,74

Maximum: 44,89

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Végül megvizsgáltuk, hogy azokban a határ közeli régiókban, ahol a természeti lehetőségek a turizmust támogatják, a vállalkozások aránya tükröződik-e? Azt látjuk, hogy a határrégióban ahol számottevő a természet kínálta megélhetés, ott a bejegyzett vállalkozások aránya magasabb, ez különösen a horvát-magyar határrégióban, valamint a szlovén határ mentén tűnik jellemzőnek, de az északi határrégióban is jelentősebb arányban találunk ilyen vállalkozásokat. Nem tudjuk, valójában milyen vállalkozásokról lehet ezekben az esetekben szó, de azt látjuk, hogy ahol a jelentősebb ipari tevékenységek hiányoznak, ott a turizmus jelentősége a határrégióban nagyon fontos lehet. (21. térkép)

21. térkép

A vendéglátó-ipari vállalkozások aránya kistérségeként, 2007

Mutató: A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban regisztrált vállalkozások aránya (%)

Év: 2007

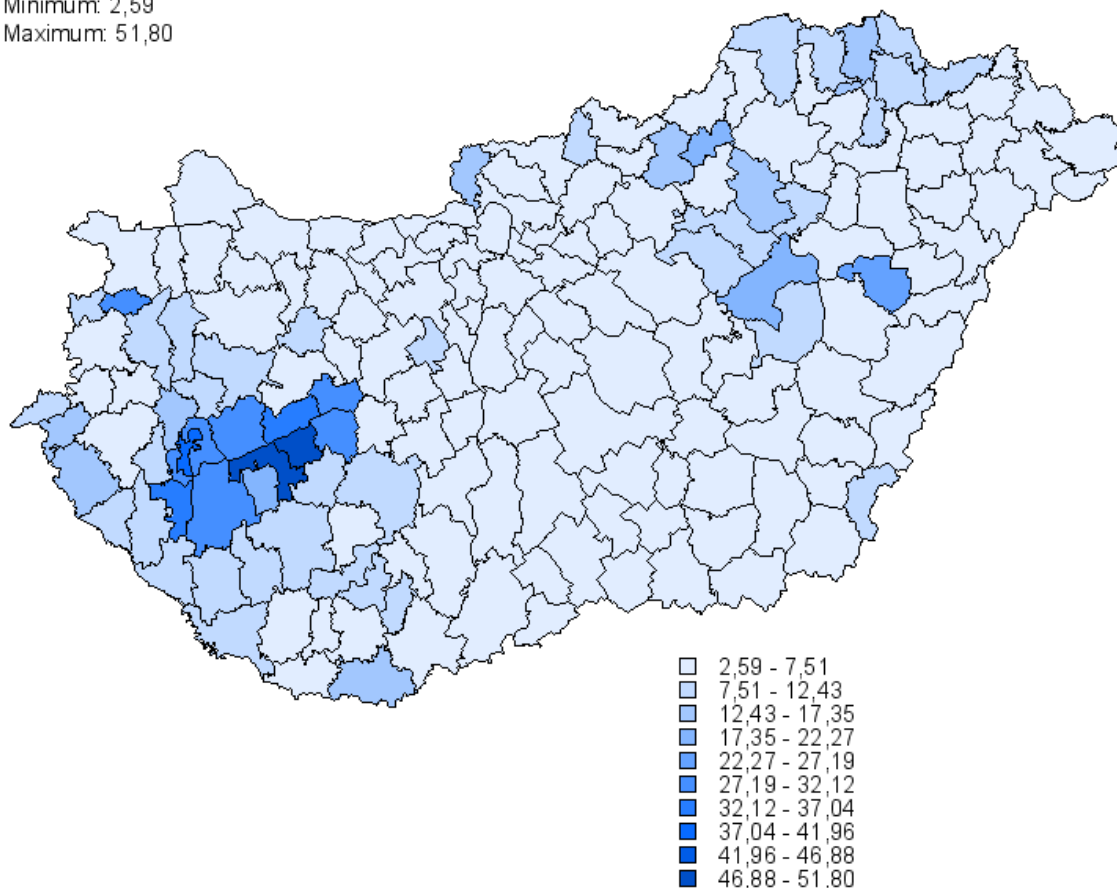
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 10

Minimum: 2,59

Maximum: 51,80

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Nem elegendő az ágazatok szerinti összképet látnunk. Többet mutat a határrégiók helyzetéről és vonzó hatásáról, illetve a népesség megtartásához szükséges lehetőségek vizsgálatához annak az összképnek az áttekintése, hol vannak közép-, vagy nagyvállalkozások, ahol több a munkalehetőség és hiányok is kialakulhatnak, ahol a határon átnyúló munkapiacok vonzó lehetőséget és szívó hatást jelenthetnek növekvő és prosperáló határon átnyúló munkapiacok kialakulására. Ezért sorra vesszük, a nagy foglalkoztatók az ország mely régióiban, kistérségeiben találhatók.

Az adatok a válság előtti utolsó évet, a 2007-ben még jellemző gazdasági helyzetet mutatják. A kialakult gazdasági kapcsolatok a kialakult struktúrák viszonylag stabilak, így

következtetéseink ereje is érvényes, a válság átmeneti következményei ellenére is. A gazdasági kapcsolatok alakulását természetesen jelentősebb beruházások, fejlesztési koncepciók módosíthatják, ami a kialakult határ menti és határon átnyúló kapcsolatoknak is új irányt szab. A határon átnyúló kapcsolatok a magyar oldal vonzerejét valószínűsíthetik azokban a régiókban, ahol a vállalkozások a határmenti régiókban különösen koncentrálódnak. Ezért külön-külön megvizsgáltuk az egyes régiókat leíró tanulmányokban annak lehetőségét, hogy a vállalkozások milyen lehetőséget kínálnak a határ régió foglalkoztatásában. A határ régiókban kialakulhatnak jelentős foglalkoztatási gócpontok azért is, mert a határ túloldaláról a határ menti kapcsolatok előnyeit kihasználva ilyen fejlesztéseket a magyar oldalon valósítottak meg. Összességében azt látjuk, hogy a legnagyobb vállalkozások zöme a fejlett nyugati határ közeli területeken, valamint a közép-magyarországi régióban található. Figyelemreméltó, hogy a kelet-magyarországi és az észak-magyarországi régióban is megtalálható egy-egy jelentős foglalkoztatási lehetőséget kínáló fejlesztési gócpont, az ország többi kistérségében azonban ilyet nem találunk. (22. térkép)

22. térkép

A (500 főnél nagyobb) nagyvállalkozások súlya az egyes régiók gazdaságában, 2007

Mutató: 500 és több fős regisztrált vállalkozások aránya (%)

Év: 2007

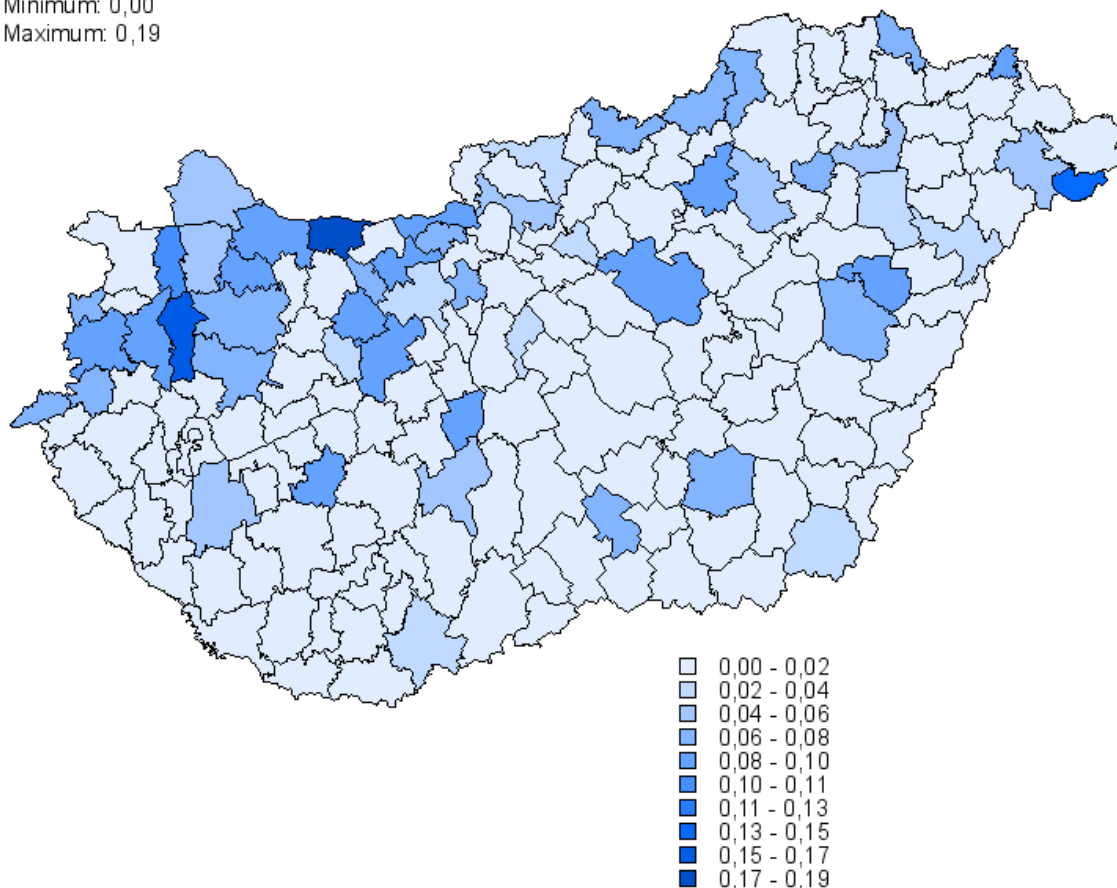
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 10

Minimum: 0,00

Maximum: 0,19

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Még érdekesebb a kép, hogyha a középvállalkozásokat is megvizsgáljuk. Azt látjuk ugyanis, hogy a határhoz közeli régiókban a középvállalkozások jelentős része is ugyanott, a nyugat- és közép-magyarországi régióban koncentrálódik, ahol a nagyvállalkozások találhatók. Összességében ezek a vállalkozások regionális elhelyezkedésük alapján zömében a jelentősebb vonzerőt jelentő multinacionális és a versenyképesebb magyar vállalkozások, sokszor ipari parkokban vagyok azok övezetében. Középvállalkozásokat emellett a határközeli nagyvárosokban találunk a horvát-magyar határrégióban, és a szerb határhoz közeli dél-magyarországi városok, mindenekelőtt Szeged térségében. (23. térkép)

23. térkép

A (250-499 fős) középvállalkozások súlya az egyes régiók gazdaságában, 2007

Mutató: 250-499 fős regisztrált vállalkozások aránya (%)

Év: 2007

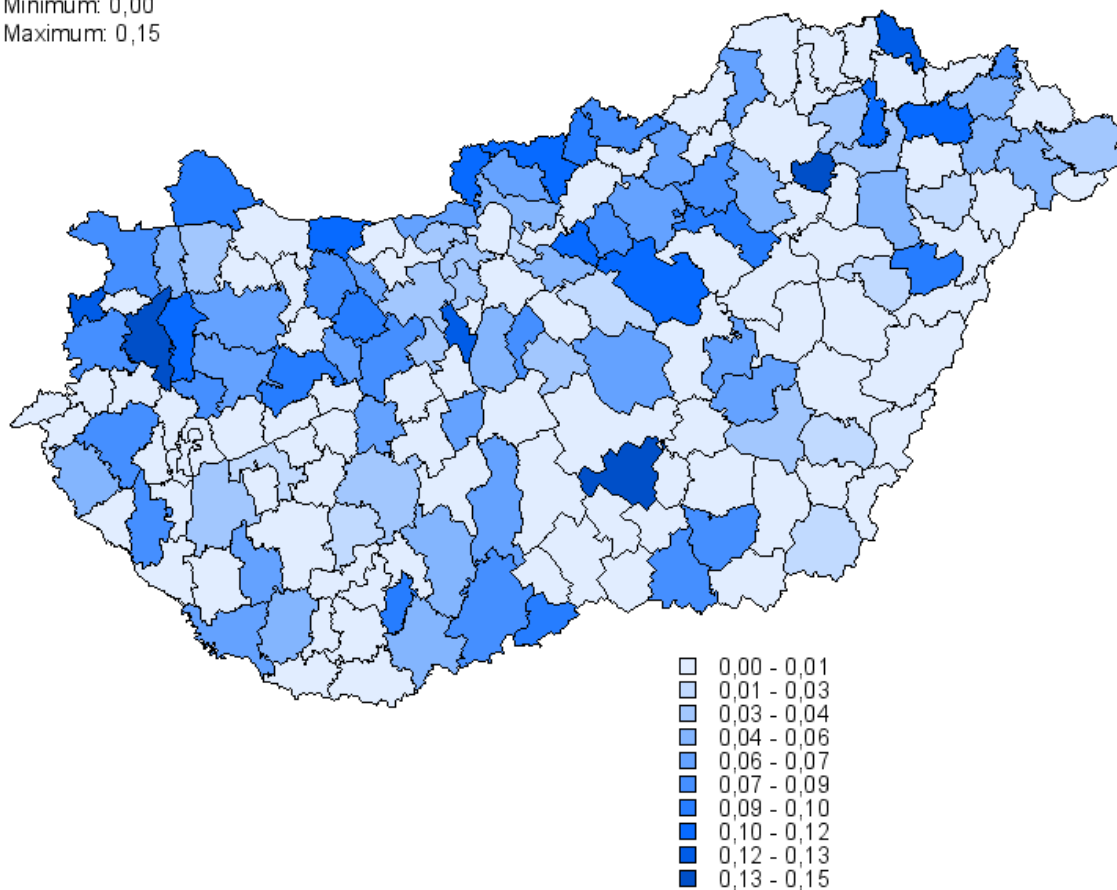
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 10

Minimum: 0,00

Maximum: 0,15

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

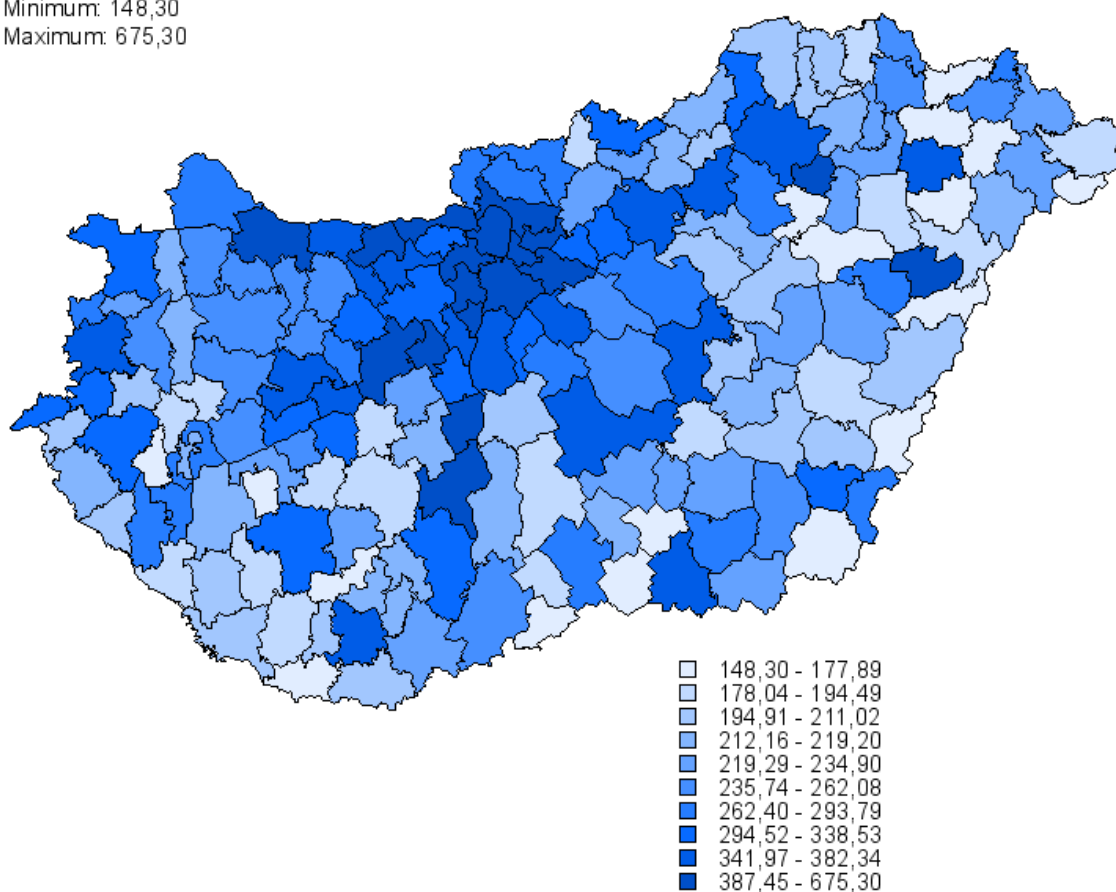
Az eddigiekben röviden áttekintettük a vállalkozások ágazati szerkezetét kistérségek szerint, megvizsgáltuk a vállalatnagyság szerint is az egyes régiók feltételezhető munkahelyteremtő képességét. Mindezt a határregiókra koncentrálnak mutattuk be. A sokféle hatás eredményeképpen a tevékenységek alapján fizetett adót vizsgáljuk végül meg, kistérségek szerint, ez a különböző szerkezetű és gazdasági formájú munkavégzésből származó jövedelmeket homogén mutatóval, az egy adózóra eső adóval képes bemutatni. A mutató alapján azt látjuk, hogy az egyes gazdasági tevékenység milyen megélhetést, jövedelmet tesznek lehetővé, milyen lehetőségeket, illetve hátrányokat eredményeznek. Az egy adózóra eső adó nagyságának regionális megoszlása – a Közép-Magyarországi régió

vizsgálatunk szempontjából kevésbé fontos kiemelkedő helyzetén túl – egyértelműen kirajzolja a határrégió vonalának a sajátosságait. A nyugat-szlovák és az osztrák határ mentén az átlagot meghaladó, a határ többi részén, a határrégióban határozottan alacsony az egy adózóra eső adó nagysága, ami a gazdasági tevékenységet végző munkavállalók, illetve vállalkozók megélhetésének, közvetve tehát a régió gazdasági erejének, a mutatója. (24. térkép)

24. térkép

Egy adózóra eső adó, kistérségenként, 2007

Mutató: Egy adózóra jutó adó (ezer Ft)
Év: 2007
Kistérségi csoportosítás: 174
Adatok csoportosítása: egyenlő elemszám
Csoportok száma: 10
Minimum: 148,30
Maximum: 675,30

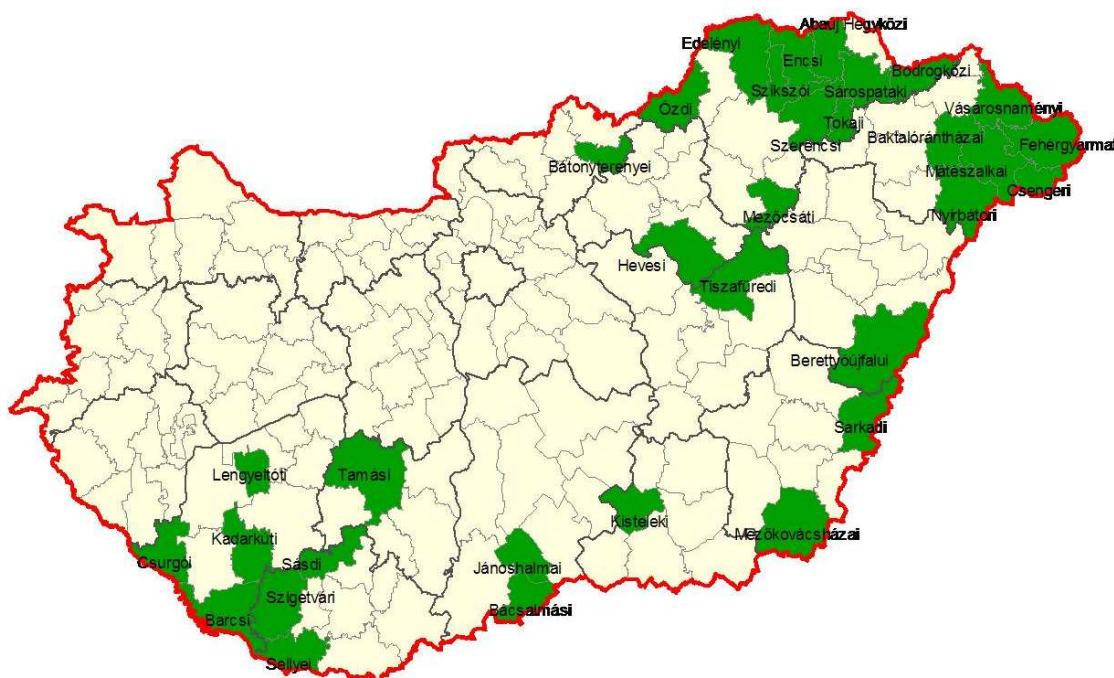
© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Azokban a régiókban, ahol a vállalkozások súlya és a régió munkahely-teremtő képessége szerény, a munkalehetőségek szegényesek vagy hiányoznak, a szomszédos határrégióban lehetséges munkalehetőségek jelenthetnének alternatívát, de azt láttuk a

helyzetfeltáró tanulmányokban, hogy ezekben a régiókban a határ túloldalán is hiányoznak a munkalehetőségek, és ha lehetséges is munkalehetőséget találni, nagyon alacsony az elérhető bérszínvonal. Ezért a határregiók előző részben bemutatott tipológiáját (6. táblázat) a magyarországi leghátrányosabb helyzetű (ún. LHH) régiók⁴ térképével szembesítve látjuk, hogy a határregió magyar oldalán a peremregiókban húzódnak a leghátrányosabb helyzetű régiók. Azoknak a határregióknak a magyar oldalán, amelyeket egymás mellett létező szegény régióknak neveztünk a tipológiában.

25. térkép

Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek regionális elhelyezkedése

Forrás: NFÜ http://www.nfu.hu/thumbnail/11668/0x0fill/hatranynos_title2.jpg

Regionális kutatók arra is felhívják a figyelmet, hogy a leghátrányosabb helyzetű magyarországi régiók ott helyezkednek el, ahol az I részben bemutatott városhiányos régiók

⁴ A támogatási preferenciát szolgáló besorolás az egyes kistérségek közötti fejlettségbeli különbségeken alapul, ahol növekvő probléma a szegénység, a munkanélküliség, a működő vállalkozások és a minőségi közszolgáltatások hiánya, az esélytelenség. E folyamatok különösen érintik a roma lakosságot, akik ezekben a régiókban koncentráltan élnek. Az LHH régiók statisztikai adatok alapján jelölik meg az ország lakossága egytizedének otthont adó, 33 leghátrányosabb helyzetű kistérséget. A 33 kistérségnek fejlesztési lehetőségeinek célja, hogy lehetőséget teremtsen a helyi gazdaság dinamizálására, a foglalkoztatás bővítésére, a társadalmi és földrajzi mobilitásra.

vannak a magyar határ peremén, és ahol a régiókhoz tartozó városok és vonzáskörzeteik elkerültek és a régiók elszegényedtek. A mai határmenti régiókban ezek a kapcsolatok mindazonáltal nem látszódnak revitalizálódni, az egymástól elhatárolódó depressziós régiók között kevés mozgási lehetőséget látunk. A peremrégiókat, amelyek részben egyeznek a hátrányos és a leghátrányosabb helyzetű régiókkal, magas mezőgazdasági foglalkoztatottság, és a szegényes mezőgazdasági vállalkozások, és tevékenységek magas aránya és a régiót magas munkanélküliség jellemzi. Azokban a régiókban viszont, ahol a megélhetési lehetőség kedvezőbb, a munkanélküliség alacsonyabb, ott lehetséges a határon átnyúló munkapiacok kedvező hatását is kihasználni. Ez a kérdés átvezet a határregiók és a határon átnyúló munkaerőpiacok helyzetének fontos kérdéséhez.

3.3 Munkaerő-piaci helyzetkép a határregióban

A helyzetfeltáró tanulmányokban részletes elemzést mutattunk be a határregió munkaerőpiacáról, a munkanélküliség helyzetéről. Láttuk, hogy a határregióban a kedvező munkaerő-piaci helyzetű osztrák-magyar, illetve a nyugat-szlovák-magyar régióban a határ mentén kedvező a munkaerő-piaci helyzet és egyensúly, míg a többi határregióban azt láttuk, hogy a határhoz közelebb kedvezőtlenebb a helyzet, mint a határregiókat bemutató megyékben. Az elemzések során a referenciapont a határregiókat befogadó megye volt. A munkaerő-piaci mutatókat a befogadó megyékhez képest elemeztük. Összefoglalásképpen a határregió megyéire – a referencia pontokra – mutatjuk be néhány fontos munkaerő-piaci indikátor helyzetét és alakulását..

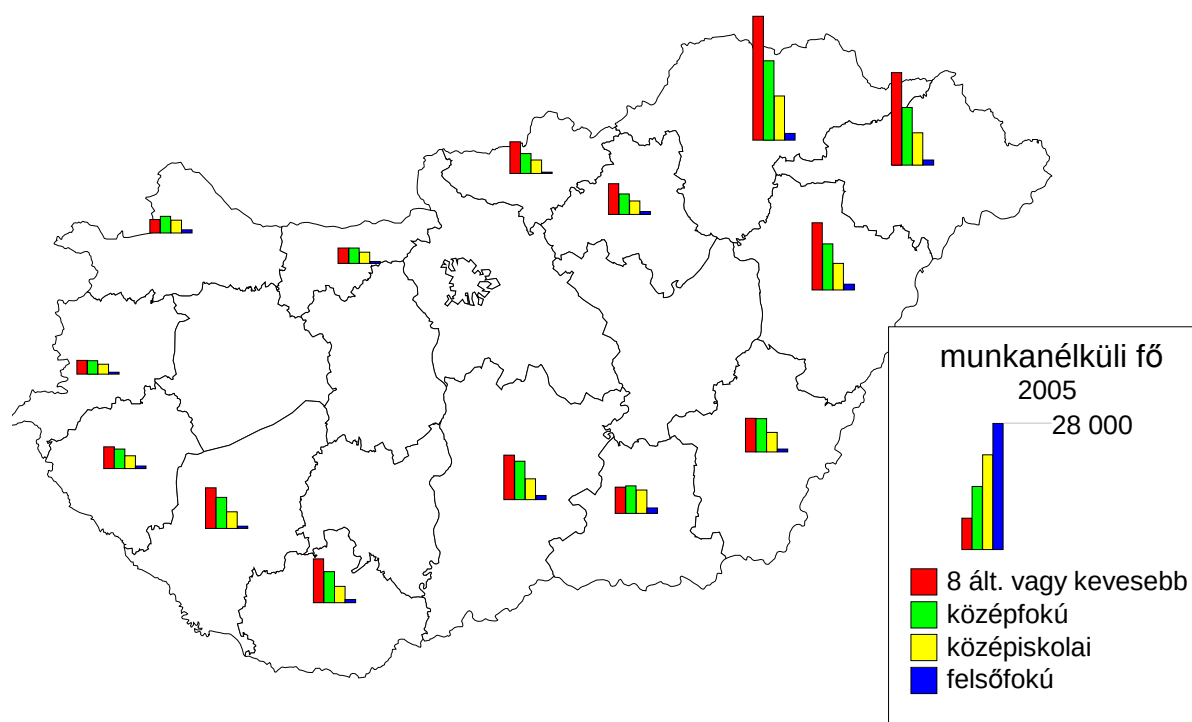
3.3.1 Munkanélküliség a határregió megyéiben

A munkanélküliség regionális különbségei a határregiókat befogadó megyék szerint jelentős eltérést mutatnak. 2005-ben, amikor Magyarországon összességében viszonylag alacsony volt a munkanélküliség, a munkanélküliek területi eloszlásában jelentős egyenlőtlenségek voltak. A három kelet-magyarországi megyében, a kelet-szlovák-magyar, az ukrán-magyar és a román-magyar határregió északi részének megyéiben volt – országos viszonylatban – kiugróan magas a munkanélküliek száma. Ezekben a megyékben a legfeljebb 8 általános iskolai végzettségű munkanélküliek száma különösen magas volt, de a középfokú (főleg szakmunkás) munkanélkülieké is jelentős volt. Az ország többi részében lényegesen alacsonyabb volt a munkanélküliség. Magasabb, de a kelet-magyarországitól messze elmarad, a munkanélküliek száma a déli megyékben, a horvát magyar határregiót és a szerb-magyar határregiót befogadó megyékben. Ott, ahol a korábbiakban is láttuk a határregió kedvezőtlen

helyzetét. A munkanélküliségi adatok alapján azonban azt is látjuk, hogy jelentős az eltérés a két régióban a munkanélküliek számában (munkanélküli létszámot, nem arányt mutatunk). A többi megyében a határ mentén alacsony a munkanélküli létszám. (26. térkép)

26. térkép

Munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint a határrégió megyéiben, 2005

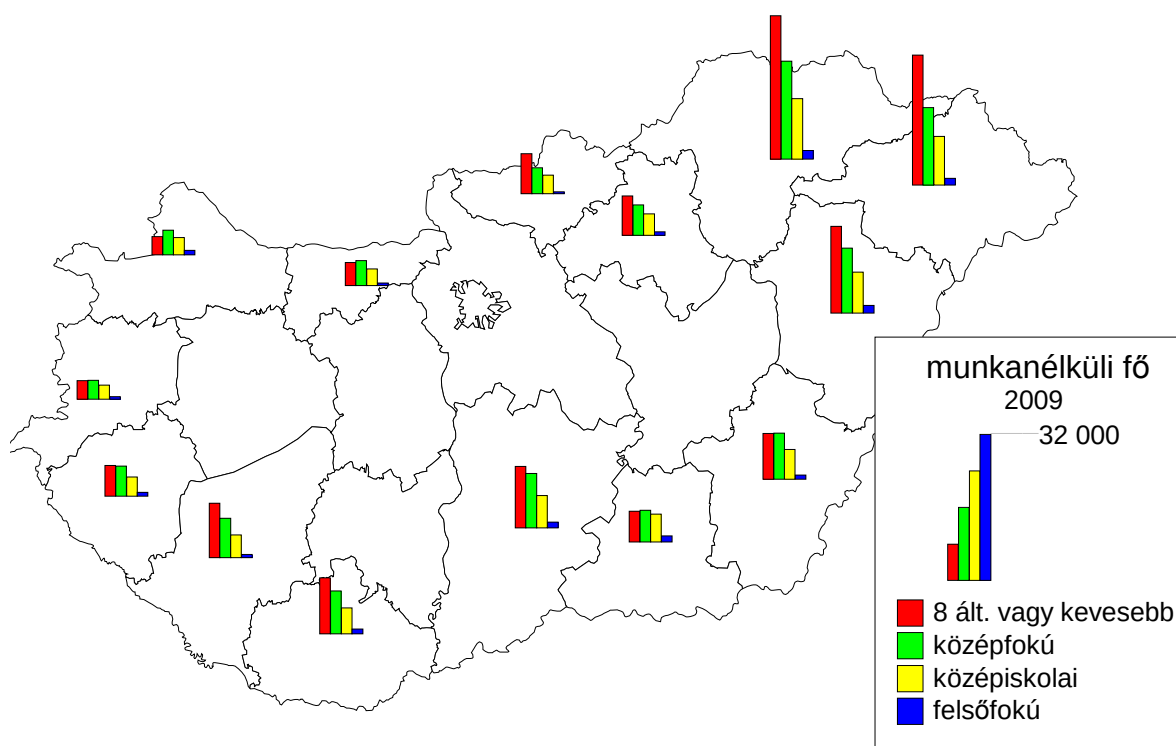

Forrás: ÁFSz adattárház adatok alapján saját szerkesztés

Megvizsgáltuk a válság évében, 2009-ben hogyan változott a munkanélküliek száma, iskolai végzettség szerint a határrégiót befogadó megyékben. A munkanélküliség mindenütt megemelkedett, a magasabb munkanélküli létszám azonban nem változtatta meg a korábban kialakult arányokat. Kelet-Magyarországon magasra szökött az alacsony iskolai végzettségű munkanélküli létszám, miközben feltűnően alacsony maradt a fejlett nyugat- és közép-dunántúli részeken. (27. térkép)

27. térkép

Munkanélküliek száma, iskolai végzettség szerint a határrégió megyéiben, 2009, fő

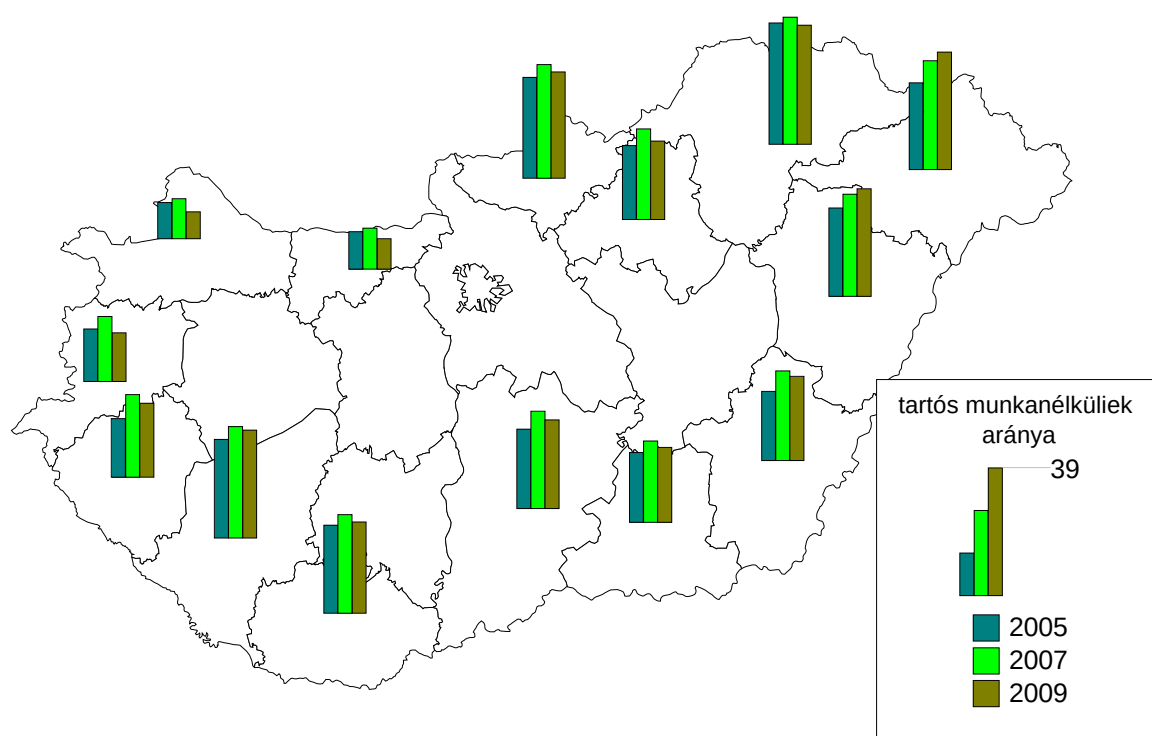

Forrás: ÁFSz adattárház adatok alapján saját szerkesztés

A tartós munkanélküliek aránya szerint vizsgálva a határrégiót azt látjuk, hogy az arány a határ mentén mindenütt, viszonylag egységesen elég magas, különösen magas az észak-keleti és keleti megyékben, Borsod-Abaúj-Zemplénben, Szabolcs-Szatmár-Beregben, Hajdú-Biharban, Nógrádban, valamint délen Somogyban, de nem sokkal marad el a többi megyék értéke sem ettől. Kedvező, alacsony tartós munkanélküliségi arányt a Nyugat-Dunántúli és a Közép-Dunántúli régió szögletében, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron és kicsit ettől elmaradóan Vas megyében látunk. A tartós munkanélküliség aránya viszont mindenütt nagyjából hasonló maradt, a válság hatására sem változtak jelentősen az arányok. A tartós munkanélküliség aránya ott emelkedett, ahol egyébként is a legmagasabb volt, Szabolcsban, Hajdú-Biharban, Somogyban. Az arányokat a 28. térkép mutatja, a tényleges értékeket a 7. táblázat tartalmazza.

28. térkép

Tartós munkanélküliek aránya a határrégió megyéiben, %, 2005, 2007, 2009

Forrás: ÁFSz adattárház adatok alapján saját szerkesztés

7. táblázat

Tartós munkanélküliek aránya a határrégió megyéiben, %

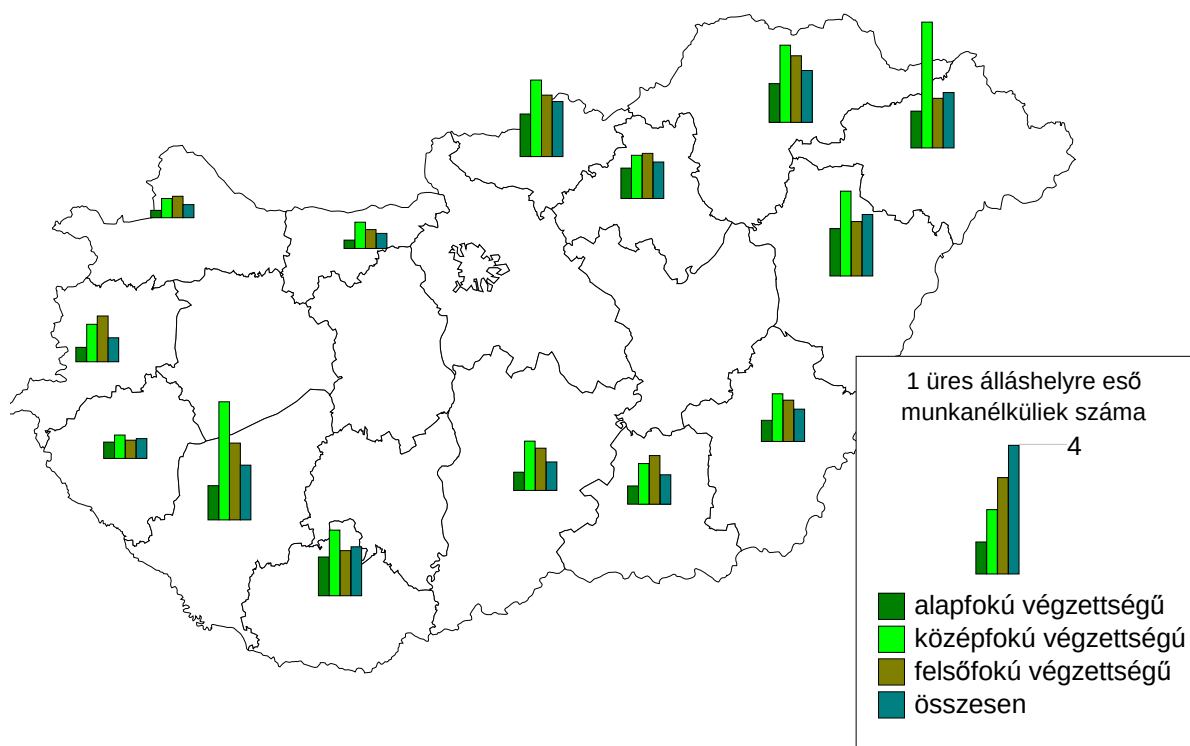
megyék	2005	2007	2009
Borsod-Abaúj-Zemplén	37,1	38,8	36,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	26,6	33,3	35,9
Hajdú-Bihar	27,0	31,2	32,9
Somogy	30,1	34,1	32,9
Nógrád	30,8	34,8	32,6
Baranya	26,9	30,1	27,8
Bács-Kiskun	24,3	29,7	27,1
Békés	21,1	27,4	25,8
Heves	22,6	27,6	24,0
Csongrád	21,3	24,9	23,0
Zala	17,9	25,3	22,6
Vas	16,0	19,9	14,9
Komárom-Esztergom	11,5	12,6	9,4
Győr-Moson-Sopron	11,1	12,2	8,2

Forrás: ÁFSz adattárház

A munkaerő-piaci egyensúlyt mutatjuk végül meg a határrégió megyéiben, 2008-ban, iskolai végzettség szerint. A munkanélküliek és az üres álláshelyek viszonyát vizsgálva nagyon egyértelmű a kép. Ott nagyon kedvezőtlen a munkaerő-piaci egyensúly, ahol egyébként is magas a munkanélküliség. Ott nagyon rossz az üres álláshelyekhez képest a munkanélküliek aránya, mindenekelőtt a szakmunkás álláshelyeken. A nyugat-magyarországi kép viszont különösen kedvező, alacsony az üres álláshelyekhez viszonyítva a munkanélküliek száma. Figyelemreméltó azonban, hogy a szakképzettséget nem igénylő munkahelyek jelentős és folyamatosan növekvő aránya nem piaci, hanem támogatott munkahely. Ezeknek a munkahelyeknek a zöme szakképzettséget nem igényel, ezért az arány az üres álláshelyek és a szakképzetlen munkanélküliek között alacsonyabbnak tűnik. (29. térkép)

29. térkép

Egy üres álláshelyre eső munkanélküliek száma a határ régió megyéiben, fő, 2008

Forrás: ÁFSZ adattárház adatok alapján saját szerkesztés

3.3.2 Regionális bérek és bérkülönbségek

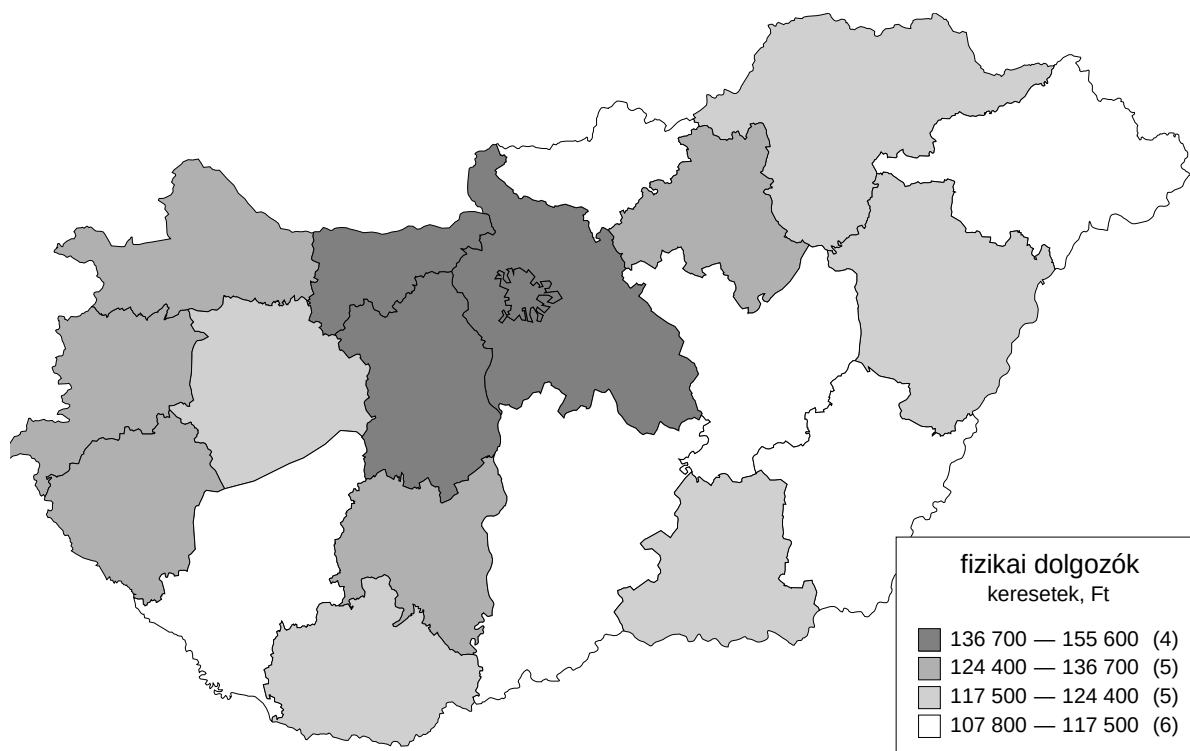
A regionális béreket és bérkülönbségeket vizsgáltuk végül meg, megyénként, az ÁFSZ bértarifa felvétel adatainak a segítségével. 2008 évi béreket és kereseteket vizsgáltunk meg, és azt látjuk, hogy elég jelentős az ország egyes régiói között a keresetek közötti különbség. A versenyszféra fizikai dolgozóinak a kereseteit vizsgáljuk, ez jól összehasonlítható homogén csoport, ahol a bérkülönbségeket a regionális összetétel különbségei a legkevésbé torzítják.. Ráadásul a versenyszféra fizikai dolgozója az a tipikus munkavállaló, akinek a munkalehetőségeit a határ régióban segíteni és támogatni kívánjuk. A határon átnyúló ingázó munkavállalás főszereplője is tipikusan fizikai munkás, aki számára számára nem mindegy, elegendően vonzó munkalehetőségeket és béreket kínálnak-e a régióban.

A 30. térkép alapján jól láthatjuk, hogy a legmagasabb béreket fizikai dolgozóként átlagosan az ország központi régiójában és Közép-Magyarországon kereshetik, ez a régió nyilván magasabb szakmai összetételű fizikai munkaerő-kínálatot is jelent. A kelet-magyarországi határon lényegesen elmarad ettől az átlagos elérhető keresetszint, az itteni alacsonyabb keresetekkel szemben a közép-magyarországi munkaerőpiac magasabb bérei

érhetően vonzóbbak. Viszonylag magasabb átlagos keresetszintet kínál a nyugati határszél. Itt azonban a szomszédos Ausztria kereseti lehetőségei jelentenek vonzerőt.

30. térkép

Versenyszférában dolgozó fizikai dolgozók keresetei megyénként, Ft, 2008

Forrás: bértarifa adatok alapján saját szerkesztés

3.4 Migrációs vonzástér (pool) kialakulásának a lehetősége a határrégiókban

A bérkülönbségek vizsgálata megelőlegezi a migrációs vonzástér lehetőségét, megvalósulását és magyarázatát. A helyzetfeltáró tanulmányokban részletesen vizsgáltuk az egyes határrégiók munkaerőpiacát és a határon átnyúló munkapiacok lehetőségeit. A részletes elemzést itt nem mutatjuk be, de a fontos állításokat röviden összegezzük. A határmenti munkapiacok ott alakulhatnak ki, ahol elegendően nagy a remélt haszon a határrégióban is adódó távolabbi munkavállalás környezeti és egyéb nehézsége, költségek mellett arra, hogy a határrégióban ingázó munkavállalóként helyezkedjen el valaki. A megfelelő munkaerő-kereslet elemi feltétele az ilyen munkapiacok működésének, a munkaerő-toborzás, érdekvédelem és egyéb szervezeti feltételek megléte pedig ösztönzői a kapcsolatoknak.. Vonzó munkaerőpiacok fejlődtek ki ebben az értelemben az osztrák magyar határrégióban,

ahol a jól működő migrációs pool kialakulásának minden feltétele együtt van, a munkavállalás iránya egyértelműen Magyarországról Ausztria felé mutat. Vonzóbbak a bérek a hazai, viszonylag kedvező bérszinthez képest, és a kereslet és azt kiszolgáló intézmények alakítják és terelik a folyamatot. A keresletet az ingázásos munkavállalási egyezmény intézményi kerete, a munkaerő-toborzás állami támogatása jól kialakított csatornákon keresztül működteti. Mindezt az egyéni és az informális munkerő-piaci csatornák egészítik ki.

Az osztrák-magyar határ régió belül ellenkező irányú áramlások is működnek, a magyar oldal szolgáltatásainak kihasználására, egyben bővülő keresletet teremtve ezeknek a szolgáltatásoknak. A határon átnyúló kapcsolatoknak ez az áramlás is nyilvánvaló és lényeges eleme.

A határon átnyúló másik fontos munkapiac a szlovák-magyar határ régióban bontakozott ki, ez Magyarország irányába irányuló ingázásos munkavállalás. A bérkülönbségek vonzó hatását ebben az esetben a határ túloldalán kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzet, a határ régióban magas munkanélküliség, munkalehetőségek hiánya és a rendkívül magas magyar ajkú népesség együttállásából adódó támogató push határok erősítették. Itt a régióban a kialakult intézmények rendszere sokkal kevésbé támogatja az ingázás intézményének bővülését és gazdagodását, mint az osztrák-magyar határon láttuk. A munkaerő-piaci kereslet és kínálat teremtette munkaerő-piaci egyensúly stabilitása sem tűnik olyan tartósnak, mint az osztrák-magyar határ régióban.

Figyelemreméltó, hogy mindkét jelentős határon átnyúló munkaerőpiacon működik EURES-T partnerség, a határon átnyúló munkapiacok lehetőségeinek a kihasználására és segítésére. Ezekről és egyéb munkaerő-piaci szolgáltatási lehetőségekről a következő részben lesz szó.

A többi határ régióban hasonló migrációs fejleményeket nem láttunk. A határ régiók gazdaságát és munkaerőpiacát vizsgálva látjuk, hogy a határ túloldalán fejlettebb, vonzást gyakorló területeket másutt nem találunk, talán csak a szlovén-magyar határ régió rövid szakaszán lehetne ilyen fejleményeknek alakulniuk. A szlovén-magyar határ régióban sporadikus jelenségek léteznek, de valójában a szlovén-magyar határ régióban a munkaerő iránti keresletnek jól kiépített hagyományos forrása a volt Jugoszlávia utódállamaiból adódik, alacsonyabb bérszínvonallal és hagyományos kiépített kapcsolatokkal biztosítják a szlovén munkaerőpiacon a külföldi munkaerő iránti igényeket.

A Magyarországra irányuló migrációs pool kialakulását más határszakaszokon az ott elérhető alacsony bérek, bérkülönbségek akadályozzák, a migráció iránya ezért távolabbra irányul. A határ régió ezt a funkciót spontánul nem tölti be, illetve más vonzáscentrumok töltik

be, ha az elérhető bérnyereség az alacsony migrációs költségek mellett nem elegendő a fárasztó ingázáshoz. Fontos vizsgálnunk, hol találhatóak a migráció számára olyan vonzéspontok, migrációs célok, melyek támogatása a munkaerő-piaci alkalmazkodás kézenfekvő lehetőségét, a határon átnyúló munkapiacok kihasználását, előnyinek erősítését szolgálja.

3.5 A közlekedés lehetőségei és korlátai a határrégióban

A határon átnyúló kapcsolatok meghatározó feltétele a megfelelő közlekedési lehetőségek megléte. Könnyen átjárható határok, jó úthálózat gyors mobilitást tesz lehetővé a határrégióban. Azt tudjuk, hogy a kedvezőtlen, hátrányos helyzetű régiókban a közeli régió- vagy megyeközpontba sem egyszerű eljutni, a megyeközpont távolsága időben mérve egyes régiókban, kistérségekben nagyon messze van. A 31. térkép épp ezeket a távolságokat mutatja, kistérségenként. A percben mért távolság az elérési lehetőségeket, az úthálózatot tükrözi, nem a tényleges fizikai távolságot. A megyeszékhelyeket körgyűrű szerűen körbeevő kistérségekből a megyeszékhelyre eljutás a határrégiókban nehezebbnek bizonyul. A távolságot növeli, ha a megyeközpontba, vagy bárhova elindulva a közösségi közlekedést kell minden esetben igénybe venni. A gépjármű-ellátottságot bemutató 32. térkép a megyeszékhely lehetséges elérésének, de összességében valójában a mobilitásnak a feltételeit jelentő gépjármű-ellátottságot mutatja be. Azt látjuk, hogy a keleti és a határ közeli régiókban lényegesen kevesebb személygépkocsival rendelkezik a népesség, miközben hiányzik a jól kiépített, kényelmes és gyors mobilitást biztosító tömegközlekedés. Ez a hiány a határrégióban élők mobilitását erősen korlátozza.

31. térkép

Megyeszékhelytől távolsága percben, kistérségenként, 2007

Mutató: A legközelebbi megyeszékhely távolsága (perc)

Év: 2007

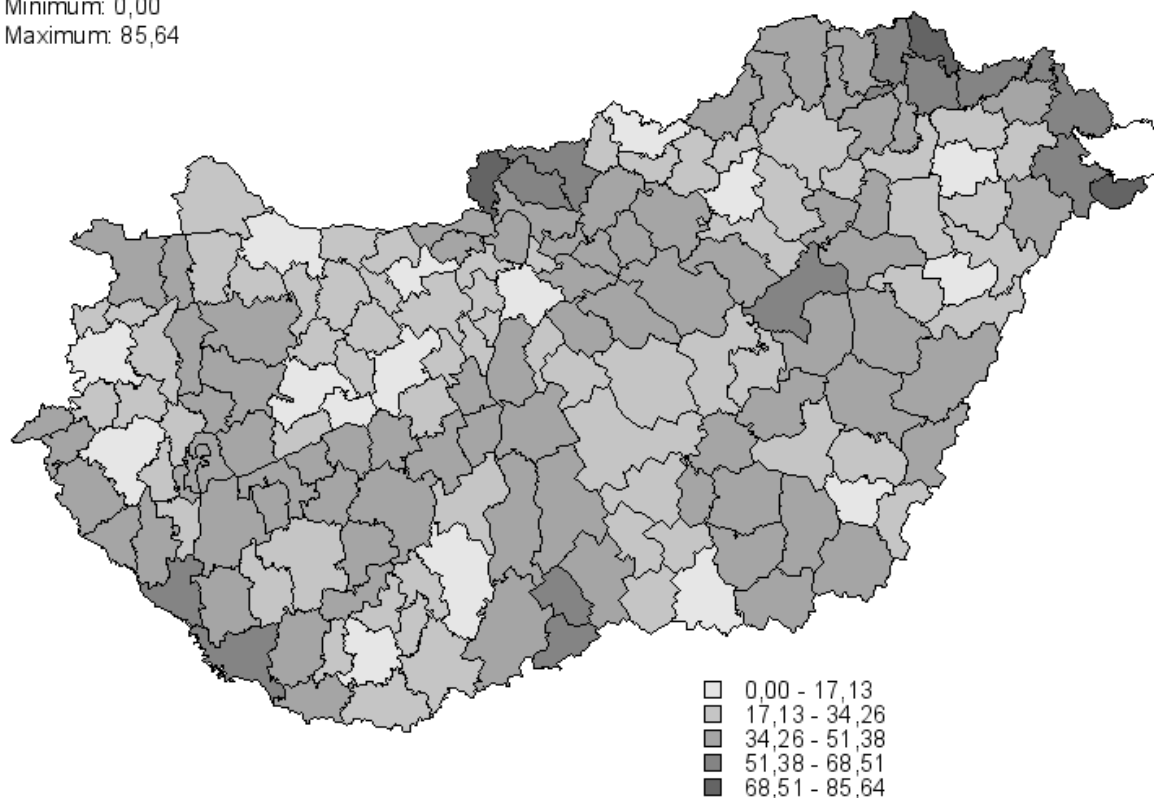
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő osztásköz

Csoportok száma: 5

Minimum: 0,00

Maximum: 85,64

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Forrás: KTI erőforrástérkép

32. térkép

Gépkocsik aránya, kistérségenként, 2008, %

Mutató: 100 lakosra jutó személygépkocsik száma (darab/ 100 lakos)

Év: 2008

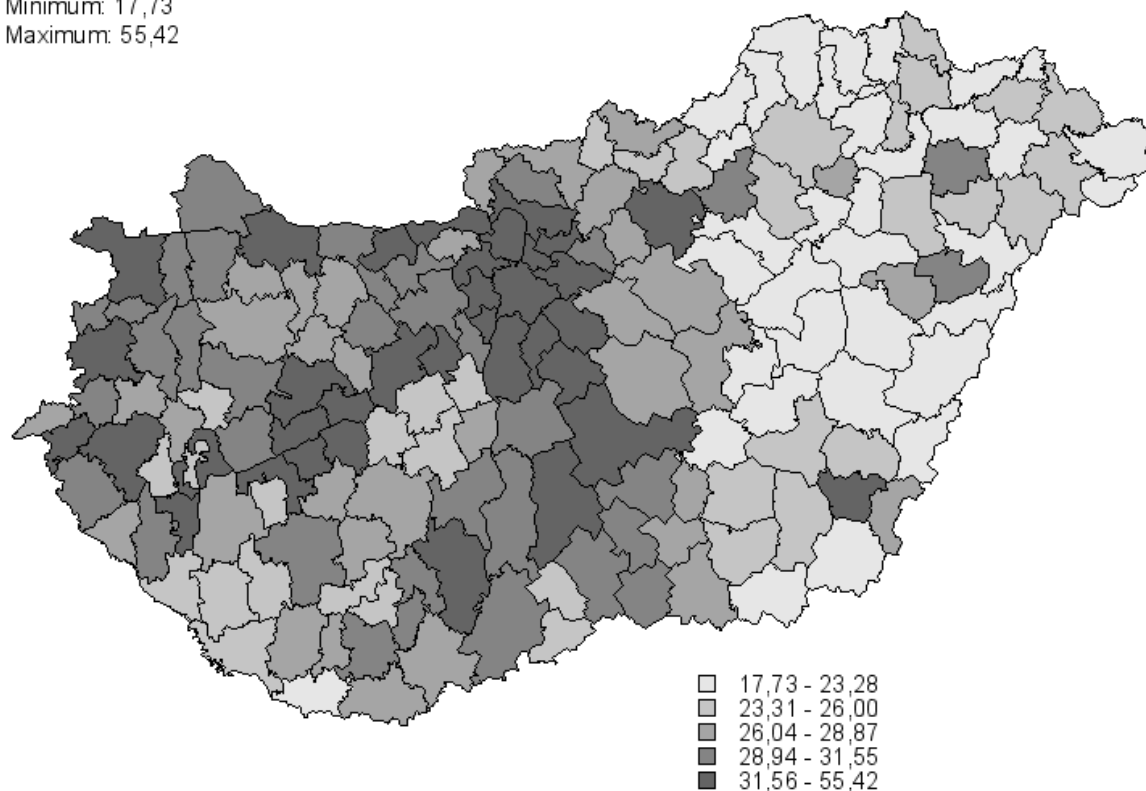
Kistérségi csoportosítás: 174

Adatok csoportosítása: egyenlő elemszám

Csoportok száma: 5

Minimum: 17,73

Maximum: 55,42

© 2009 MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Forrás: KTI erőforrástérkép

Sokszor közelebb van a határon túloldala, ilyenkor az átlépés nehézsége vagy egyszerűsége is jelentős mértékben befolyásolja a határon átnyúló kapcsolatokat.

Megfelelő közúti átkelőhelyek, vízi határ esetén hidak segíthetik az átjárást. Így például az Esztergom-Párkányi híd megnyitása hozzájárult a gyorsan fejlődő és intenzív szlovák-magyar határrégióbeli kapcsolatokhoz.

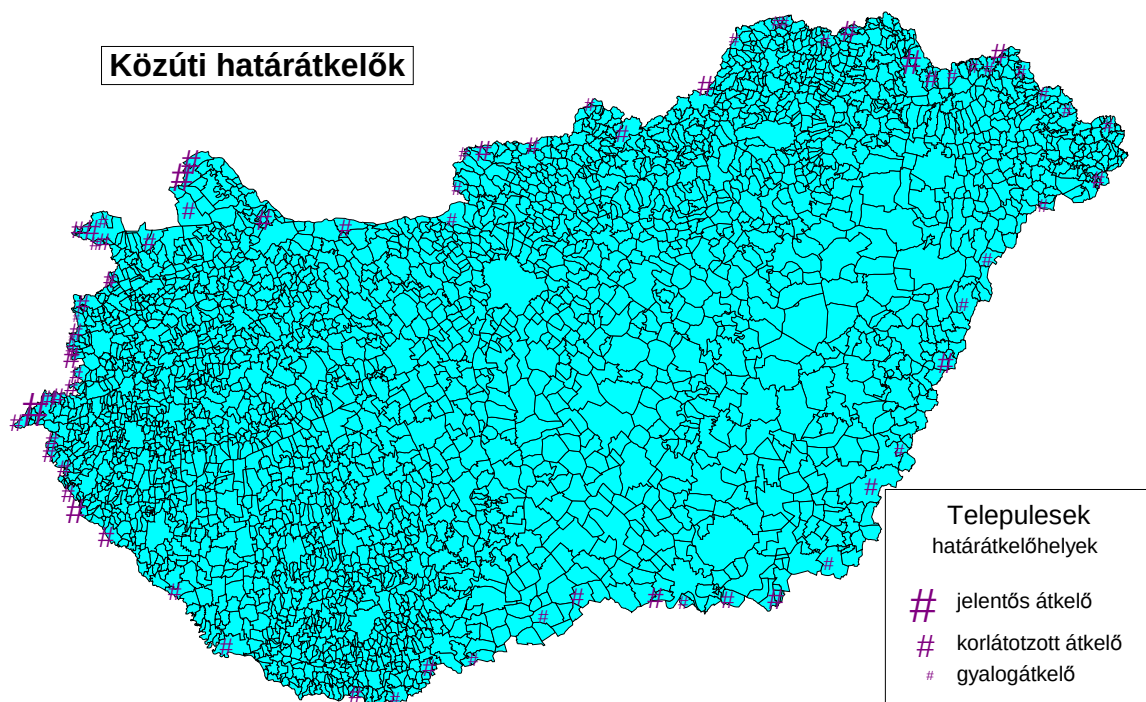
Magyarország határának jelentős része egyben a schengeni övezet határa is. A határon átnyúló régiók és munkaerőpiacok alakulása számára a schengeni határ komoly nehézséget és akadályt jelent, rontja a korábbi meglévő kapcsolatokat, akadályozza újak fejlődését.

Az uniós csatlakozást követően gyorsul és egyszerűsödik a régió belső határával rendelkező országok között a határátlépés, ez minden esetben új, illetve új-régi határátkelők

megnyitásával is járt. Így alakulnak ki egy-egy határszakaszon sűrűbben vagy ritkásabban a határátkelők. Az egyszerű térképvázlatokon a közúti és a vasúti átkelőhelyeket mutatjuk be. Természetesen egyes határátkelők csak korlátozott kapacitással bírnak, esetleg kizárólag bicikliforgalomra állnak rendelkezésre, mások szabadok megfelelő méretű kamionok előtt, illetve a nap 24 órájában A 33. és a 34.. térkép jól mutatja a sűrű határátlépési lehetőséget a nyugati határon és a nagyon lassú és nehéz átkelő pontokat a déli és az Észak-keleti régióban. Románia jelenleg még nem része a schengeni övezetnek, ez az átkelést itt korlátozza. Az első térkép a közúti átkelőhelyeket mutatja, ezek a nyugati határszélen, az osztrák-magyar és a szlovén-magyar határon nagyon sűrűn találhatóak. A szlovák határon sok átkelő nyílt az uniós csatlakozást követően, a folyóval, mindenekelőtt a Dunával kirajzolt határon azonban a határátkelés korlátozott. Hasonló nehézséget jelent a horvát határon is a Dráva mint határfolyó.

33. térkép

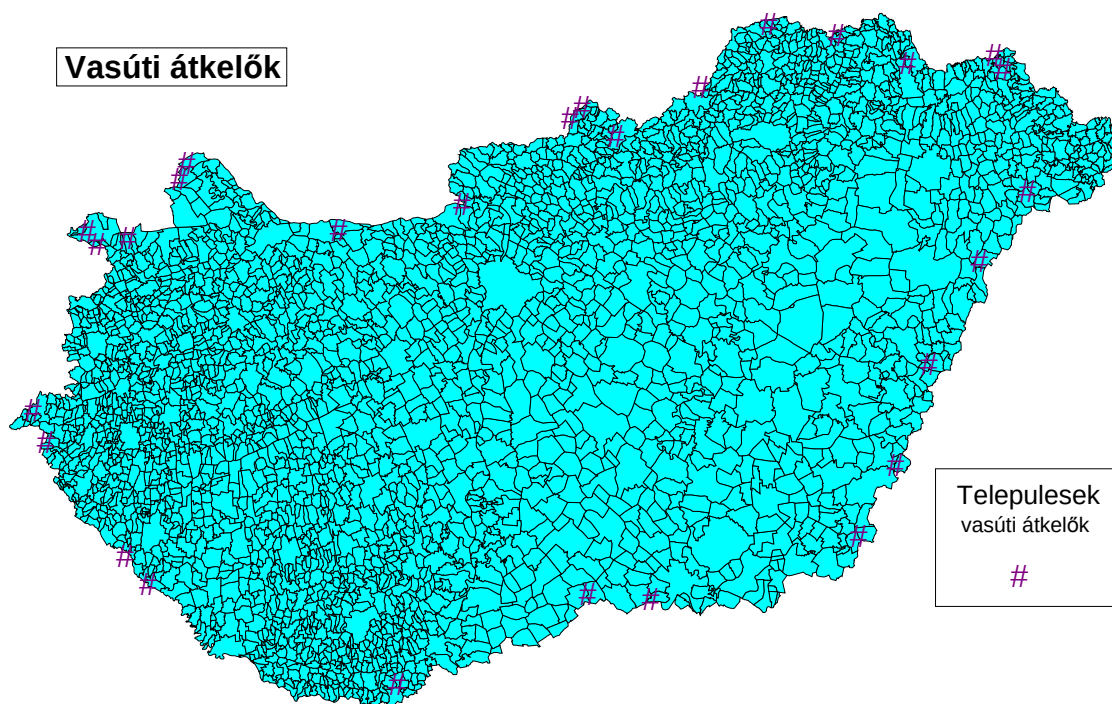
Közúti határátkelőhelyek Magyarország határán

Forrás: [Magyarországi határátkelőhelyek listája](#) saját szerkesztés

34. térkép

Vasúti határátkelőhelyek Magyarország határán

Forrás: [Magyarországi határátkelőhelyek listája](#) saját szerkesztés

III. rész

Munkaerő-piaci szolgáltatások a határmenti régiókban

4 Határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások felmérése – kérdőíves vizsgálat

A tanulmány előző részében a helyzetfeltáró tanulmányok alapján az egyes határrégiókban kirajzolódó gazdasági, munkaerő-piaci sajátosságokat, az egyes régiók lehetőségeit is azok hiányát foglaltuk össze. A határrégió helyzetét és lehetőségeit leíró képet kiegészítette az a felmérés, amely a határrégiók helyzetét és a határon átnyúló kapcsolatokat segítő, ösztönző és támogató munkaerő-piaci szolgáltatásokat, valamint a határon átnyúló kapcsolatokat támogató egyéb szolgáltatásokat tekintette át. A tanulmány alábbi részében ennek a felmérésnek az eredményeit és a tanulságait mutatjuk be.

A munkaerő-piaci szolgáltatások felmérése a határmenti régiók gazdasági és munkaerő-piaci vizsgálatának a része volt. A helyzetfeltáró kutatás mellett a vizsgálat önálló blokkjaként megkíséreltük a határrégiókban a határmenti helyzetéből fakadó sajátosságokhoz kapcsolódó és a határon átnyúló munkapiaci szolgáltatások feltérképezését.

4.1 A felmérés módszere

A felméréshez mindenekelőtt definiálni kellett, hogyan értelmezzük a vizsgált szolgáltatásokat. A munkaerő-piaci szolgáltatások felmérése során azt vizsgáltuk meg, nyújtott-e a munkaügyi kirendeltség a saját területén munkaerő-piaci szolgáltatásokat, és ha igen, az milyen formában történt és milyen létszámot érintett, milyen gyakorlati eredménnyel járt. A vizsgálat a határmenti régiókra és a határon átnyúló kapcsolatok vizsgálatára irányult, így természetesen nem kérdeztük a határmenti régiókban működő kirendeltségeket minden a területükön folyó munkaerő-piaci szolgáltatásról, kizárólag a határrégió sajátos, a határmentiségből fakadó és a határon átnyúló szolgáltatásokról.

A szolgáltatások egyértelmű beazonosíthatósága érdekében a szolgáltatások felmérésekor a 30/2000 GM rendelet szerinti fogalmakat használtuk. A kérdezés során kibővítettük a rendelet hatálya alá eső feladatokat hasonló célú további szolgáltatásra vonatkozó kérdésekkel annak érdekében, hogy minél több oldalról gyűjtsünk információt a határrégiót támogató szolgáltatásokról a kérdőíves vizsgálat során.

A feladat pontosításakor többféle szolgáltatást is bevontunk a lehetőségek körébe. Összesen három kérdésblokkot alakítottunk ki, a kérdezés során erre a három kérdésblokkra vonatkoztak a kérdések.

- a munkaerő-piaci szolgáltatásokat vizsgáltuk a 30/2000 GM rendelet értelmezése szerint
- olyan a határon átnyúló projekteket és a GM rendelet hatályán kívül eső szolgáltatásokat is relevánsnak tekintettünk, amelyek a határon átnyúló munkapiaci kapcsolatokat szolgálják
- a határon átnyúló tevékenységekre hatást gyakorló képzési programokat vizsgáltuk. Eredeti elképzelésünk szerint terveztük egyéb projektek bevonását is, amelyek nem a munkaügyi szolgálat és a kirendeltségek hatáskörébe tartoznak, és a határon átnyúló kapcsolatokat szolgálják, a kísérlet módszertani nehézségekbe ütközött ezért végül elvetettük a vizsgálatba bevonásukat.

Az adatgyűjtés módszeréről előzetesen több konzultáció során kikértük a a regionális munkaügyi szakemberek véleményét, ennek alapján véglegesítettük a kérdőívet, így az előkészítést követően a felmérés során három kérdéscsoportra szorítkoztunk.

• **I. Nyújtottak-e munkaügyi kirendeltség területén határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatást?**

Itt a 30/2000 GM rendelet értelmezése szerinti munkaerő-piaci szolgáltatásokra kérdeztünk

- Volt ilyen szolgáltatás az elmúlt 5 évben?
- Ha nyújtottak határon túlnyúlóan szolgáltatást, azt milyen formában, kiknek nyújtották (hazai – határ túloldali, álláskereső – munkáltató).
- Hogyan alakult/változott a határon átnyúló szolgáltatás az elmúlt években?
- Amennyiben volt ilyen szolgáltatás, az rendszeresen, minden évben volt az elmúlt 5 évben?
- Javította-e a szolgáltatás a térség munkaerő-piaci helyzetét?
- Tudna-e a megvalósított szolgáltatások közül jó, sikeres példát említeni?
Kérem, röviden ismertesse!

A jó példa esetében rákérdeztünk, hogy az saját innovációban valósult-e meg

- Amennyiben nem volt semmilyen határon átnyúló szolgáltatás, akkor mi lehet ennek az oka?

• **II. A munkaerő-piaci szolgáltatásokon kívül a munkaügyi kirendeltség területén nyújtottak-e további szolgáltatásokat?**

Itt külön megkérdeztük, voltak-e ilyen szolgáltatások, (pl. EURES szintű határmenti kapcsolatok), projektek az elmúlt 5 évben, amelyek a határrégió és a határon átnyúló munkapiaci kapcsolatokat szolgálják.

- Volt ilyen projekt/szolgáltatás az elmúlt 5 évben? (megfelelőt kérjük aláhúzni)
- Azt milyen formában, kiknek nyújtották (rövid leírás – a táblázat ismételtető több projekt esetén)
- Volt-e, van-e szakmai kapcsolata a határ túloldalán álló kirendeltséggel?
- Ha volt, de megfelelő intenzitású együttműködés mégsem jött létre, mi ennek az oka? (pl: gyakori személyi változások a határ túloldalán, túlságosan központosított, nehézkes kapcsolatfelvétel)
- Volt-e informális kapcsolata a határ túloldalán álló kirendeltséggel?
- Milyen tapasztalatokkal rendelkeznek a határon átnyúló gyakornoki munkavállalással kapcsolatban, ha van ilyen (létszám, kirendeltségre gyakorolt hatás)?
- Milyen tapasztalatokkal rendelkeznek a határmenti ingázói munkavállalásról, ha van ilyen (létszám, kirendeltségre gyakorolt hatás)?
- Amennyiben nem volt ilyen projekt/szolgáltatás, akkor mi ennek az oka?

• **III. Az elmúlt 5 évben határon átnyúló tevékenységre, programra hatással lévő képzések voltak-e munkaügyi kirendeltség területén?**

- Tud olyan képzésről, amely a határ másik oldalán való munkavállalásra irányul (bármely irányban) az elmúlt 5 évben?
- Azt milyen formában, kiknek nyújtották (rövid – egy bekezdésnyi – leírás)?
- Amennyiben volt ilyen képzés, az rendszeresen, minden évben volt-e?

- Hogyan alakult/változott a tevékenység az elmúlt 5 évben?
- Javította-e a képzés a térség munkaerő-piaci helyzetét?
- Lehetőséget adott-e a szolgáltatás a határon átnyúló kapcsolatok kihasználására? (Amennyiben volt ilyen képzés, azt mennyire értékeli sikeresnek a határrégió és a határon átnyúló kapcsolatok szempontjából? (rövid leírást kérünk)
- Változott-e a képzés tartalma, minősége az elmúlt 5 évben a határrégió és a határon átnyúló kapcsolatok kihasználása szempontjából?
- A képzés milyen formában, esetleg speciális programok keretében valósult meg? Az egyes programok az összes érintett mekkora arányát jelentik?
- Amennyiben volt ilyen képzés, de nem volt igazán sikeres, mi ennek az oka? Van-e esetleg javaslata változtatásra?
- Tudna-e a megvalósított képzések közül jó, sikeres példát említeni? Pl. a képzés indítása, igényfelmérés, együttműködés!
- A mennyiben nem ismer ilyen képzést, javaslata szerint milyen képzések segítenék a határon átnyúló tevékenységeket?

A kérdezés kérdőív segítségével történt, a megkérdezettek a munkaügyi kirendeltségek voltak. A projektben résztvevő régiós kapcsolattartókon keresztül kapták meg a kérdőíveket az egyes kirendeltségek, és rajtuk keresztül is küldték vissza a kitöltött adatlapokat. Nem minden kirendeltség volt része a felmérésnek. Azok a kirendeltségek kapták meg a kérdéseket, akik a határrégió érintett területébe tartoztak. Ez a régió definíció szerint Nyugat-Dunántúlon az összes kirendeltségre, a többi helyen ennél szűkebb területre vonatkozott tehát.

A kirendeltségek felkérése nem volt teljesen egységes, ami módszertanilag problémát jelenthet és célszerű azt a későbbiekben lehetőség szerint korrigálni. Nyugat Magyarországon kirendeltség-vezetők találkozóin kérték meg személyesen a résztvevőket a kitöltésre, elmagyarázva, miért fontos, a válaszokat a kirendeltségek közvetlenül küldték vissza. Más régiókban a delegáltak gyűjtötték össze, és egyben küldték tovább az egyes kirendeltségek válaszait. A kiküldésben a régiók segítettek, az alprojektbe delegált munkatársak kérték meg a kollégákat arra, hogy segítsék a munkánkat, mellékelve azt a levelet, amit mi írtunk. A levélben felhívtuk a figyelmet arra, hogy nem a szokásosan jelentett adatokra, hanem a

határmenti régió kirendeltségeinek tapasztalatára vagyunk kíváncsiak. (Kitöltéssel kapcsolatos kérdés, pontosítás nem volt)

Az előzetes felmérés alapján felkészültünk arra, hogy a határon átnyúló szolgáltatások felmérése sok gondot okozhat, hiszen a szolgáltatások és az egyéb munkák leterhelése mellett a munkaerő-piaci szolgáltatás feladat érdemi teljesítése számukra is sok gonddal jár. Ezt a válaszok értelmezésekor szem előtt tartottuk.

A kérdés eredményeit adatfile-ba rendeztük, határregiónként, így összesen 7 adatfile készítettünk. A munkaerőpiaci szolgáltatások felmérés adatlapot a 3. mellékletben közöljük, és itt csatoljuk az adatfile kialakításához beérkezett adatlapokat is.

Az adatbázis excel file-t CD formában mellékeljük.

4.2 Korábbi munkaerőpiaci kapcsolatok és határon átnyúló projektek feltérképezése

A Foglalkoztatási és Szociális Hivatal megbízásából 2008-ban alapos áttekintés készült a határmenti és nemzetközi együttműködések támogatását szolgáló programokról.⁵ A munkaerő-piaci szolgáltatások feltérképezését célzó jelenlegi vizsgálat előzményének tekinthető ez a felmérés, ami a jelenlegi vizsgálat egyik elemét, a határon átnyúló projekteket és szolgáltatásokat vizsgálta, amelyek a határon átnyúló munkapiaci kapcsolatokat szolgálják. A Regionális Munkaügyi Központok, az érintett kirendeltségek, illetve Regionális Képző Központok a rendelkezésükre álló dokumentumok alapján válaszoltak a kérdésre.

A korábbi felmérés a jelen kutatás előfutárának tekinthető abban az értelemben, hogy mindazokat a nemzetközi, határon átnyúló projektetket áttekintette, aminek része a határmenti és a határon átnyúló gazdasági és munkapiaci szolgáltatásoknak. Az összesen 102 projektet a jelenlegi vizsgálat szempontjai szerint újraértelmezve azt találtuk, hogy a korábbi határon átnyúló együttműködések bősége ellenére a határon átnyúló kapcsolatok és munkapiacok kihasználtsága még korlátozott és jelentős aszimmetriát mutat.

A feltérképezett összesen 102 projektből, amire a korábbi vizsgálat kitért, csak nagyon kevés tartozik a határon átnyúló munkapiaci kapcsolatok körébe, a projektek területileg és a projekt kínálta szolgáltatások alapján is nagyon koncentrálnak. A projektek egyharmada volt határmenti projekt (a projektek nemzetközi kategorizálása, léptéke szerint), abban az

⁵ A határ-menti és nemzetközi együttműködések támogatása, a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal megbízásából, HEFOP 1.2 intézkedés 1.1.3.4 projektje keretében, VitalPro Vezetési Tanácsadó és Szolgáltató Kft, Budapest 2008.

értelmezésben, ahogy azt a tanulmány első részében, a regionalitást vizsgálva is használtuk. A települési vagy kistérségi hatálya a projektek közül csak kevésnek volt, ezek nagy része országos projektek része. A projektek zöme regionális vagy megyei szinten fogalmazódik meg. (8. táblázat)

8. táblázat

Határmenti és nemzetköz együttműködések formái

nemzetközi lépték szerint a projekt	A projekt területi hatálya szerint			együtt
	országos	regionális/ megyei	Települési /kistérségi	
határmenti	1	31	1	33
országok közötti	13	48	5	66
nem releváns kategória			2	2
n a			1	1
összesen	14	79	9	102

Forrás: FSZH-VitalPro adatbázisból saját számolás

A határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok nagyon eltérő intenzitásúak az egyes határrégiókban. Adódott a kérdés, hogy megvizsgáljuk a korábbi projekteket, hogy azok mennyire oszlanak el egyenletesen az egyes régiók között, vagy tapasztalhatunk valamiféle aszimmetriát, az egyes projektek területi koncentrációját. A feltérképezett projektek között nagyon sok koncentrálódott az élénk határon átnyúló kapcsolatokkal rendelkező Nyugat-Dunántúli régióban, valamint a Dél-Alföldön. A nemzetközi léptékű határmenti projektek meghatározó többsége is itt fogalmazódott meg. (9. táblázat)

9. táblázat

Határmenti és nemzetközi együttműködések régiók szerint

Projekt régiója	Projekt	Ebből	Területi hatálya szerint		
	db	Határmenti projekt	országos	regionális/ megyei	települési/ kistérségi
Országos	15	1	14		
Nyugat-Dunántúl	28	18		27	2
D& Ny-Dunántúl	3	2		3	
Közép-Magyarország	6			4	2
Közép-dunántúl	4	3		3	1
Észak-Magyarország	4	2		4	
Észak-Alföld	4	2		2	2
Dél-Dunántúltúl	6	2		6	
Dél-Alföld	32	3		30	2
együtt	102	33	14	79	9

Forrás: FSZH-VitalPro adatbázisból saját számolás

A nemzetközi és határmenti projektek elenyésző része foglalkozási projekt, a mobilitási projektek viszont döntően a Nyugat-Dunántúlon vannak. Sok a képzési és a kutatási/módszertani projekt, ezek a Dél-Alföldi régióban koncentrálnak és a határon túli magyaroknak szólnak, de a projektek döntően nem a határrégióra vonatkoznak. (10. táblázat)

10. táblázat

Határmenti és nemzetközi együttműködések régiók és a projekt profilja szerint

Projekt régiója	foglalkozási		kutatási-módszer-tani	mobilitási	szervezeti-fejl/hálózatépítés	együtt
Országos	2	6	3	2	2	15
Nyugat-Dunántúl	1	6		12	9	28
D& Ny-Dunántúl	1	2		1	1	5
Közép-Magyarország	1		1	2		4
Közép-dunántúl		4				4
Észak-Magyarország		1			3	4
Észak-Alföld		3			1	4
Dél-Dunántúltól		1	3	1	1	6
Dél-Alföld		14	10	3	5	32
együtt	5	37	17	21	22	102

Forrás: FSZH-VitalPro adatbázisból saját számolás

A felmérésbe 33 határ menti projekt került tehát, egyharmada valamilyen képzés, felnőttképzés volt,. Ezek között volt turisztikai (egészségturizmus, falusi turizmus, a keleti és a nyugati határszakaszon is volt ilyen), ECDL, CNC gépkezelő, vagy kereskedő képzés is. A határ menti mobilitási projektek között voltak a határ menti paktumok kialakítását, vagy összehangolását, új foglalkoztatáspolitikai eszközök elterjesztését, illetve gazdasági együttműködések ösztönzését célzó projektek. Legszorosabb ilyen határ menti együttműködés az EURES-T Danubius Határmenti Társulás volt. A két konkrét foglalkoztatásra irányuló határ menti projekt közül a HERBAL NETWORK célja egy komplex, interregionális, a helyi tapasztalatokon és együttműködésen alapuló, az agrárintegrációt elősegítő regionális támogatás, a gyógy- és bio-növény szektorban, a kevés projekt egyike, ahol cél volt a foglalkoztatottság növelése, életminőség javítása.

A határmenti együttműködésben megvalósuló projektekre vonatkozóan néhány előremutató tanulságot fogalmaztak meg a felmérés készítői. A felmérés áttekintése, és a tapasztalatok a határon átnyúló munkapiacok lehetőségeit áttekintő tanulmányunk számára fontos tanulságokkal járnak, és viszonyítási pontként szolgálhatnak. A továbbiakban a határmenti régiók munkaerő-piaci szolgáltatásait felmérő vizsgálat eredményeit összegezzük.

4.3 A határmenti régiók munkaerő-piaci szolgáltatásainak felmérésének eredményei

A helyzetfelmérő tanulmányokból a határrégiókról kirajzolódó kép és a korábbi nemzetközi foglalkoztatási projektek áttekintése után a határmenti régiók kirendeltségeinek a válaszaiból a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatásokat kíséreltük meg feltérképezni. A megkérdezés nehézségét az okozta, hogy korábban ilyen vizsgálat nem volt, így a felmérés során nem egyértelmű szolgáltatásokat vizsgáltunk. Feltételeztük, hogy a munkaerő-piaci szolgáltatások keretével túlságosan szűkre szabjuk a válaszadók lehetőségeit és a tényleges határon átnyúló munkapiaci szolgáltatásról nem kapunk képet. Ezért kérdezzünk több kérdésblokkban a lehetséges kapcsolatokról.

Egyrészt megkérdeztük a határrégió kirendeltségeinek a munkatársait, nyújtottak-e határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatást (a 30/2000 GM rendelet értelmezése szerinti munkaerő-piaci szolgáltatásokat), majd arról kérdeztük őket, hogy a munkaerő-piaci szolgáltatásokon kívül további szolgáltatásokat nyújtottak-e, projektekben, egyéb formában. Itt a határon átnyúló szolgáltatásokon túl a külföldiek munkavállalásáról illetve a külföldön történő munkavállalásról is kérdeztük őket. Végül olyan képzésekről is megkérdeztük a kirendeltségeket, amelyek a határon átnyúló tevékenységre, programra hatással voltak. Azokat a kirendeltségeket, ahol nemleges választ kaptunk, megkérdeztük ennek az okairól is. Végül a kirendeltségek munkatársait arról is megkérdeztük, mit tartanak a saját munkájukból, tapasztalatukból olyan jó gyakorlatnak, amit érdemes továbbadni, közkinccsé tenni. Ezekből az utóbbi tapasztalatokból válogathattuk össze a tanulmányban a lehetséges jó gyakorlatokat.

A válaszokat a munkaügyi kirendeltségektől, régiók szerint kaptuk, az adatbázisunkba határszakaszonként rendeztük a válaszokat, ez néhány esetben gondot jelentett, egy adatlapon két határrégióba tartozó válaszokat kaptunk és a kirendeltségek számára is természetesebb a régióhoz mint a határszakaszhoz tartozás szerint válaszolni. ezért a feldolgozáskor a régió és a határszakaszok szerint is vizsgáljuk a válaszokat. A továbbiakban a feldolgozás eredményeit mutatjuk be.

Mindenekelőtt egyszerű áttekintést adunk a válaszokból. Összesen 62 válasz érkezett a határrégióban működő munkaügyi kirendeltségektől, ami megfelelően reprezentál minden határrégiót. A régiók egy részében nem volt releváns a kérdés, a munkatársak semmilyen határon átnyúló szolgáltatást nem tudtak felmutatni a tevékenységükben. Ez azt jelenti, hogy a határrégiókhoz tartozó kirendeltségek közel egyharmada nem találta a kérdést ön maga számára relevánsnak. A nemleges válaszok nagy rész olyan régiókban fogalmazódott meg,

ahol egyébként is azt tapasztaltuk, hogy a határon átnyúló kapcsolatok gyengék vagy nem nagyon motiváltak a régiók. Minden régióban volt azonban elegendően sok kirendeltség, ahol nyújtottak valamilyen szolgáltatást. Néhány kirendeltség minden régióban volt, ahol ugyan nem nyújtottak klasszikus értelemben vett munkaerő-piaci szolgáltatást, de volt mégis valamilyen projekt, ami hasonló tevékenységet jelentett. A három válaszcsoporthat külön vizsgáljuk a továbbiakban.

11. táblázat

A munkaerő-piaci szolgáltatásra adott válaszok, régióként

Régió	határszakasz	Nem volt semmilyen szolgáltatás	Csak projekt volt	Munkaerő- piaci szolgáltatás is volt	Összesen
Nyugat-Dunántúl	osztrák, szlovén	3	1	6	10
Közép-Magyarország	nyugat-szlovák	2		5	7
Észak-Magyarország	kelet-szlovák	1	2	7	10
Észak-Alföld	román, ukrán	3	1	6	10
Dél-Dunántúltól	horvát	5	1	4	10
Dél-Alföld	román, szerb	4	2	9	15
Összesen		18	7	37	62

4.3.1 Határon átnyúló 'klasszikus' munkaerő-piaci szolgáltatások

A munkaerő-piaci szolgáltatás legáltalánosabb formája az információszolgáltatás. Amennyiben a kirendeltség nyújt egyáltalán valamilyen határon átnyúló szolgáltatást, akkor legalább információszolgáltatást nyújt. A válaszok szerint 37 kirendeltségben nyújtanak valamilyen információt, 12 kirendeltség végzett munkaközvetítést is, 10 kirendeltség munkavállalási tanácsadást, 6 kirendeltség pályaválasztási tanácsadást, 10 kirendeltség képzési tanácsadást, 16 kirendeltség helyi (térégi) foglalkoztatási tanácsadást végzett, és egyéb szolgáltatásokat nyújtott 16 kirendeltség. A kirendeltségek közül kizárólag információt 10 kirendeltség nyújtott, a többi kirendeltségnél többféle határon átnyúló szolgáltatást is nyújtottak. 11 kirendeltség négy vagy több szolgáltatást is nyújtott.

A határregió földrajzi helyzetétől függően a migráció és az ingázás formájára és lehetőségeire vonatkozó információ, vagy ügyintézés volt a leggyakoribb szolgáltatás.

Azoknál a kirendeltségeknél, ahol volt valamilyen munkaerő-piaci szolgáltatás, ott ezt a szolgáltatást az esetek közel felében, 19 kirendeltségnél, rendszertelenül nyújtották, de 15 kirendeltség találta úgy, hogy folyamatosan bővül a szolgáltatás, és csak egyetlen kirendeltségben láttak csökkenést. 7 kirendeltség változatlan nagyságrendű szolgáltatást nyújt.

A határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatásokról a kirendeltségek harmadában gondolták, hogy kicsit javított a munkaerő-piaci helyzeten, kétharmaduk azt gondolta, hogy a nyújtott szolgáltatásoknak semmilyen befolyása nem volt a munkaerő-piaci helyzetre. A nyugat-szlovák-magyar határ régióban tevékenykedő kirendeltségekben látják úgy, hogy a nyújtott szolgáltatások nagy mértékben befolyásolhatják a munkaerőpiacot.

12. táblázat

Munkaerő-piaci szolgáltatások formái a munkaügyi kirendeltségeknél – halmozott válaszok

Információ- szolgáltatás	Munka- közvetítés	Munkavállalási tanácsadás	Pálya- választási tanácsadás	Képzési tanácsadás	Helyi (térségi) foglalkoztatási tanácsadás	Egyéb szolgáltatás
37	12	10	6	10	16	16

13. táblázat

Rendszeresen nyújtanak-e határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatást? – halmozott válaszok

Igen, minden évben azonos mértékben volt	Nem, folyamatosan bővült	Nem, folyamatosan csökkent	Rendszertelenül nyújtották
7	15	1	19

14. táblázat

Javítja-e a nyújtott szolgáltatás a munkaerő-piaci helyzetet?

A nyújtott szolgáltatás a munkaerő-piaci helyzetet		
Igen, jelentősen javította	Kicsit javított	Nem befolyásolta
2	11	23

A szolgáltatásban részesülők száma viszonylag alacsony, néhány kirendeltségnél van csak kiemelkedő esetszám, olyan szolgáltatást nyújtó kirendeltségnél, ahol lényeges a külföldiek valamilyen irányú foglalkoztatása. Így a szlovák-magyar határrégióban, ahol az EURES-T Danubius társulás szerepe a jelentős, a nyugat-dunántúli kirendeltségeken, ahol az osztrák magyar együttműködés és az ingázó egyezmény működik, valamint a keleti határ egyes kirendeltségein, ahol a szezonmunkát végző külföldiek foglalkoztatásához az AM könyvek intézése szükséges. Jól látható, hogy egybeesik ez a kép a helyzetfeltáró tanulmányok alapján is kirajzolódó három határon átnyúló munkaerőpiaccal.

A határmenti szolgáltatások határszakaszonként nagyon hasonló tartalmúak, és eltérnek az egyes határszakaszokon nyújtott szolgáltatások. Az adatbázisban foglalt tevékenység-tartalmakat egymás mellé soroltuk, s a legfontosabb tevékenységeket kiemeltük, így meglepően egységes kép rajzolódott ki.

Megvizsgáltuk réginként, illetve határszakaszonként, hogy milyen tevékenységet jelent a szolgáltatás, mi a tartalma. A legfontosabb szolgáltatás munkakeresés és az információgyűjtés volt az egyes határszakaszok és a szomszéd régiók között. Emellett a munkáltatók állástborzásának a sikeres és kevésbé sikeres formái is fontos részei a határon átnyúló szolgáltatásoknak. Egy további fontos eleme a munkaerő-piaci szolgáltatásoknak a rosszabb gazdasági helyzetű régiókban az a próbálkozás, aminek során a határon átnyúló kapcsolatokat ösztönző szolgáltatásokkal vagy azok előkészítésével próbálkoznak – változó sikeressége.

Tekintsük át külön határszakaszonként illetve régiókra hogyan foglalmazódtak meg a vélemények arról, milyen tevékenységet jelent valójában a szolgáltatás, mi a tartalma.

Dél Alföld – román-magyar határrégió déli szakasza és szerb magyar határrégió

1. Információnyújtás Romániából és Szerbiából érkezőknek munkavállalási lehetőségekről

- Határ túloldaláról érkező álláskeresők egyszerűsített foglalkoztatás keretein belül végezhető munkalehetőségekről, azok feltételeiről érdeklődtek.
- Külföldi álláskereső részére alkalmi munkavállalással kapcsolatos információt szolgáltatottak. Hazai munkáltató számára a külföldiek magyarországi foglalkoztatásával kapcsolatban nyújtottunk információt.
- Román álláskeresők részére az elmúlt években információnyújtás és alkalmi munkavállalói kiskönyv kiállítása szolgáltatást nyújtottunk. 2009. évben 312 fő részére állítottunk ki AM könyvet. Az információnyújtás formája: szóbeli tájékoztatás.

2. Munkavállalás engedélyezése

- *Szerb állampolgár* közül – nyilvántartott álláskeresőként – mintegy 50 fő részesült munka-közvetítés alapszolgáltatásban, illetve információnyújtásban (Viszonyításul: jelenleg a megyében 75 fő szerb állampolgár szerepel álláskeresőként a nyilvántartásban). Az információnyújtó szolgáltatás elsősorban munkalehetőségek, foglalkoztatáshoz kapcsolódó szabályok, jogok és kötelezettségek ismertetésére terjedt ki. Az engedélyköteles migráns munkavállalókat tekintve (akik a vonatkozó jogszabályi rendelkezések alapján álláskeresőként nem vehetők nyilvántartásba), 2005-2008-ig folyamatosan csökkent a kiadott egyéni munkavállalási engedélyek száma, 2009-ben mintegy 150, 2010-ben 100 alatti számot mutatva. Ezen személyi körnél – hozzávetőlegesen 10-20 fő között – az információ nyújtása általában személyesen a Kirendeltségeken történt, illetve a Kirendeltség és Szolgáltató Központ Szolgáltatási Osztályán (jogi tanácsadás keretében). Jellemzően a határon túli munkavállalók – illetve esetenként az őket foglalkoztatók – igényelték a szolgáltatásokat, magyar állampolgár munkavállaló határon túli foglalkoztatásával kapcsolatban Szegeden (Csongrád megyében) tanácsadásra nem merült fel igény. (Megjegyzendő, hogy ehhez a megfelelő adatbázis nem is áll rendelkezésre.) Tapasztalataink alapján, a munkavállalók jellemzően munkavállalás céljából úgy érkeznek Magyarországra, hogy előzetesen felmérték a munkalehetőségeket, és már kiválasztásra is kerültek. Ebből adódóan a személyes információ szolgáltatása szűk körben volt jellemző
- A határon átnyúló szolgáltatások keretében, a külföldiek közül elsősorban *román állampolgárok* kaptak munkaerő-piaci szolgáltatást Csongrád megyében, illetve Szegeden. Románia Uniós csatlakozását követően a regisztrált román állampolgár álláskereső közül az információs szolgáltatás mellett mintegy 100 fő. [Viszonyításul: 2010. áprilisában mintegy 200 fő román állampolgárságú álláskereső szerepelt a nyilvántartásban (ugyanezen mutató 2009. áprilisában mintegy 150 fő volt)] részesült munka-közvetítésben (megjegyezhető, hogy a hosszabb ideje Magyarországon munkavégzési szándékkal tartózkodók közül néhány fő felkereste az EURES tanácsadót az uniós lehetőségek – beleértve a romániai munkavégzést is – feltérképezése céljából). Az információnyújtó szolgáltatás elsősorban munkalehetőségek, foglalkoztatáshoz kapcsolódó szabályok, jogok és kötelezettségek ismertetésére terjedt ki. Az engedélyköteles migráns munkavállalókat tekintve 2005-2008-ig folyamatosan csökkent a kiadott egyéni munkavállalási engedélyek száma.

Ezt követően a román állampolgárok foglalkoztatása csak bejelentéshez kötött. 2009 évben az ilyen bejelentett román állampolgárságú munkavállalók közül mintegy 100 fő részesült közvetlenül információnyújtásban. Az információ nyújtása általában személyesen a kirendeltségeken történt, illetve a Kirendeltség és Szolgáltató Központ Szolgáltatási Osztályán (jogi tanácsadás keretében). Jellemzően a határon túli munkavállalók igényelték a szolgáltatásokat, magyar állampolgár munkavállaló határon túli foglalkoztatásával kapcsolatban Szegeden (Csongrád megyében) tanácsadásra nem merült fel igény. A munkáltatók tekintetében a jellemző az, hogy a magyar munkáltatók rendelkeznek azon munkavállalók adataival, illetve az ő munkavállalásra irányuló szándékukkal, így közvetítésre kisebb eséllyel kerül sor.

- 1./ A határmenti ingázók részére AM könyvek kiadása, részükre Adó- és TAJ számok beszerzése. 2./ Migráns munkavállalók részére tájékoztatás nyújtása (Magyarországon dolgozó, Román állampolgárok) 3./ Iratok beszerzése külföldről (E-301-es nyomtatványok) 4./ Ellátás megállapítása

3. Sikertelen próbálkozás magyarok – Romániában történő munkavállalására

- Hazai álláskeresőnek és hazai munkáltatónak információt, tanácsadást nyújtottunk személyesen romániai munkavállalásról, Romániában meghirdetett álláslehetőségekről. Csoportos tájékoztatás keretében reagáltunk a román területen meghirdetett állásokra. A nagy távolság és a várható jövedelem nem motiválta az álláskeresőket határon túli munkára

4. projekt keretében kísérlet lehetőségek felkutatására és információgyűjtésre

- kísérlet szerb-magyar határ régióban a kedvezőtlen helyzet közös enyhítése A „*Rehabilitáció és humánerőforrás fejlesztés a szerb-magyar integrált munkaerő-piacon*” elnevezésű közös projekt megvalósításában került sor szolgáltatás nyújtására. A közös projektben egyéni, gazdasági és társadalmi érdekek mentén, a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű munkanélküliek számára a munkavállalás lehetőségének javítását, ezáltal a munkanélküliség csökkentését célzó módszerekről. Bácsalmási Kistérség társadalmi-gazdasági szempontból többszörösen hátrányos helyzetű, ipari és mezőgazdasági szerkezet váltással érintett kistérség. Ezen indokok által determinált a térségben a magas munkanélküliségi ráta (20-27%), valamint a megváltozott munkaképességű személyek magas aránya. Ebből a halmozottan hátrányos helyzetből következik, hogy a munkaerő-piaci helyzet kiemelten rossz, amely szoros kapcsolatban áll a térség alacsony tökevonzó képességével. A határ túloldalán, Újvidék és térségében hasonló problémákkal küzdenek. A két térség

közelsége miatt a munkahelyteremtés és a humán-erőforrás fejlesztés közös erővel, nemzetközi együttműködéssel valósítható meg a leghatékonyabban. Ennek a lehetséges részleteiről a határ mind két oldalán, az érintett kör (álláskereső – munkáltató) bevonásával történt információ nyújtás

Dél-Dunántúl - horvát-magyar határrégió

1. Információ Horvátországból érkező vállalkozáshoz és munkavállaláshoz

- Hazai könyvelő iroda részére nyújtottunk többször olyan szolgáltatást, információt, amit az iroda horvát munkáltatói és munkavállalói partnerei részére adott át, illetve közvetve segítettük horvát vállalkozás magyarországi letelepedésének engedélyezési protokollját, horvát állampolgárok magyarországi munkavállalását. Rendszeresen tartunk közvetlenül kapcsolatot horvát állampolgárok Magyarországon bejegyzett cégeihez való közvetítésben, információnyújtásban.
- Barcsi, Csurgói Kirendeltség néhány magyar munkáltatója, valamint horvát önkormányzat részére előadás formájában.

2. Munkavállalási engedélyezés

- Többségében horvát és román magyar nemzetiségű állampolgárok magyarországi munkavállalásának engedélyezésével kapcsolatos információnyújtás, foglalkoztatási tanácsadás és ügyintézés.

3. Projekt keretében szolgáltatás

- Horvát munkaügyi szervezetek (Virovitica, Kapronca, Eszék-Baranya) számára INTERREG „Szolgáltatás, hatékonyság, minőség” program keretében (workshop, műhelymunka, konferencia) 2006-ban.
- Horvát megváltozott munkaképességű embereket képviselő szervezetek számára konferencia és konzultáció formájában Daruváron 2009-ben

Észak-Alföld – román-magyar határrégió északi része és ukrán-magyar határrégió

1. Információ külföldi munkavállalásról munkavállalónak, vállalkozásnak

- Külföldi személy részére információ nyújtás alkalmi munkavállalással kapcsolatosan. Hazai munkáltató részére külföldi állampolgár magyarországi munkavállalásával kapcsolatban
- Magyarországon bejegyzett határon túli munkáltató, ill. magyarországi munkáltató, aki külföldi (román) állampolgárt kívánt foglalkoztatni és regisztrált álláskereső részére tanácsadás

2. Munkavállalás engedélyezése

- magyarországi munkaadók és külföldiek magyarországi munkavállalásának engedélyeztetése ügyében kirendeltségi ügyintézés. (információnyújtás a foglalkoztatás lehetőségeiről, szabályairól, munkaerő-igények befogadása, közvetítés.)
- Ukrán állampolgárok részére információnyújtás az Alkalmi munkavégzés szabályairól, ún. Zöld Alkalmi Munkavállalói könyv kiadása, APEH, OEP megkeresése, dolgozott napok rögzítése, igazolások kiadása.
- Románia Uniós csatlakozását követően román állampolgárok részére információnyújtás az Alkalmi munkavégzés szabályairól, ún. Kék Alkalmi Munkavállalói könyv kiadása, APEH, OEP megkeresése, dolgozott napok rögzítése, igazolások kiadás
- Hazai munkáltatók szakképzett ukrán munkavállalókra kértek munkavállalási engedélyt (maximum időtartamra – korábban 1 évre, jelenleg 2 évre). A munkavállalási engedélyek lejártát megelőzően több esetben kérték a munkáltatók a munkavállalási engedélyek meghosszabbítását (ezt is maximum időtartamra).
- Mezőgazdasággal foglalkozó hazai munkáltatók szezonális munkavállalási engedéllyel (korábban zöld AM könyvvel) is foglalkoztattak/foglalkoztatnak ukrán munkavállalókat (szakképesítéssel rendelkezőket és betanított/segédmunkásokat egyaránt).

3. Sikertelen próbálkozás ukrán-magyar kapcsolatokra

- Információm szerint az elmúlt 5 évben 1 határon túli munkáltató kereste fel Kirendeltségünket. Az ukrán állampolgárságú személyekből álló Betéti Társaság Vásárosnaményban szeretne volna a Bt-t működtetni, hosszú egyeztetések után – személyi tényezők miatt – ez a vállalkozás megghiúsult.
- Magyar munkavállaló Ukrajnában való foglalkoztatásáról nincs információm.

4. Projekt keretében végzett szolgáltatás

- Információszoolgáltatást adtunk a pályaválasztási kiállításon 50 magyar munkavállaló részére, a romániai munkalehetőségekről, és mintegy 20 Román munkavállalónak a magyarországi lehetőségekről.

5. Kísérlet romániai munkavállalására

- Képzési tanácsadást nyújtottunk 50 magyar munkavállaló részére olyan képzések esetén, ahol román nyelvi oktatás is megvalósult, ill. a képzés elvégzése után eséllyel

léphettek be a munkaerőpiacra, a határ túloldalán. Helyi térségi foglalkoztatási tanácsadást nyújtottunk 20 Román munkavállaló részére

Észak-Magyarország – kelet-szlovák-magyar határrégió

1. információnyújtás

- Potenciális munkavállalóknak nyújtottunk információszolgáltatást, akik érdeklődést mutattak szlovák munkáltatónál történő munkavállalás iránt. A szlovák munkáltatók nem az EURES programon keresztül jelentették be munkaerőigényüket, ennek ellenére a toborzásban, kiválasztásban, kirendeltségünk közreműködött
- A kirendeltséget felkereső, elsősorban határ menti szlovák állampolgárok részére.
- Egyéni formában álláskeresőknek, közép-és felsőoktatási intézetben tanulóknak.
- A szlovák ügyfelek érdeklődnek kirendeltségünkön az álláslehetőségek iránt. Számukra nyújtunk információt telefonon, az információs térben elhelyezett szóróanyagok, hirdetések és a KIOSZKOK útján. Volt rá példa, hogy határmenti település polgármestere érdeklődött álláslehetőségek felől, mert a település lakosainak jelentős része munka nélkül van.

Projekt keretében végzett szolgáltatás

- A „Foglalkoztatási helyzet javításáért a civilek segítségével határok nélkül” címmel konferencia keretében, a munkáltatók részére történt *információnyújtás*, valamint a hazai munkaerő-piaci helyzet bemutatása
- Nemzetközi állásbörzén (Nyitra) információ szolgáltatást munkaerő-piaci tájékoztatást és álláskeresési tanácsadást végeztünk 2010 áprilisában. A két napos program keretében nagy számú (kb. 150 fő) szlovákiai magyar álláskereső fordult hozzánk segítségér

Kísérlet szlovákiai munkavállalásra

- Magyar álláskeresőknek szlovákiai álláslehetőség, Szlovák munka-erőközvetítő által

Közép-Dunántúl – nyugat-szlovák-magyar határrégió

1. Információközlés

- Álláskeresőknek és munkáltatóknak, csoportos tájékoztatók formájában
- írásban (kiadványok, tájékoztatók...); szóban (tematikus rendezvények, lakossági fórumok, tájékoztatók alkalmával, igény szerint egyéni tájékoztatás az ügyfeleknek stb.); állás ,- és képzési börzéken; hazai és szlovák munkaadók, álláskeresők

- *Munkavállalási tanácsadás:* munkavállalással kapcsolatban személyesen, elektronikusan és telefonon is segítjük az érdeklődőket.
- *Pályaválasztási tanácsadás:* a célcsoport a szakközépiskola tanulói, elsősorban végzősei, akiknek egy karrier-nap keretében bemutatjuk a külföldi munkavállalással kapcsolatos lehetőségeket.

2. Munkaközvetítés

- az EU-10-ekre vonatkozó rendelkezések értelmében ugyanolyan jogok vonatkoznak a szlovák álláskeresőkre, mint a hazai ügyfelek részére, így segíteni tudunk magyarországi, más tagállami álláskeresőinkben is.

3. Állásbörze, fórum, EURES

- határ túloldali álláskereső: munkáltatónál , kirendeltségen, állás-és képzési börzéken /mindkét országban/ EURES rendezvényeken;
- munkáltatoknak: állás- és képzési börzéken, fórumokon, EURES rendezvényeken/mindkét országban/ , kirendeltségen
- A Tatabányai Kirendeltség és Szolgáltató Központban 2006-tól 1 fő EURES tanácsadó végzi a fenti szolgáltatások nyújtását, aki, egyben, 2007-től EURES-T Danubius határmenti tanácsadó is. A transznacionális információnyújtás mellett, így a határmenti munkaerő-piaci szolgáltatások is megfelelő hangsúlyt kapnak.
- *Információs szolgáltatás:* élet- és munkakörülményekről Magyarországon (adózási, társadalombiztosítási ismeretek és ügyintézés, álláskeresői és munkavállalási ismeretek, képzési lehetőségek, lakhatási feltételek stb.), személyes és elektronikus információnyújtás, kiadványok (Jogi kisokos, Tájékoztató a magyarországi munkavállalásról).

4. Projekt keretében tanácsadás. képzés

- Startolj velünk az Európai Unióba! című rendezvénysorozatunk a társintézményekkel karöltve jött létre, ahol képzési lehetőségekről, önkéntes munkákról tájékozódhattak a megjelent középiskolások.
- *Képzési tanácsadás:* Állás- és képzési börzéken segítjük a határ két oldalán élőket képzési tanácsadással, lehetőségekkel, oktatási rendszerek bemutatásával.
- *Egyéb szolgáltatás:* nem csak a munkavállalókat, hanem a munkáltatókat is segítjük információnyújtással, tanácsadással, szemináriumok szervezésével. Határmenti állásbörzék szervezése.

Nyugat-Dunántúl – osztrák-magyar határrégió, szlovén-magyar határrégió

1. Információnyújtás

- Elsősorban hazai munkavállalóknak nyújtottunk információt ausztriai munkavállalással kapcsolatban. Hazai munkáltatóknak külföldiek alkalmi könyvvel történő foglalkoztatás lehetőségeiről, szabályairól adtunk felvilágosítást.
- Hazai álláskeresőknak, állásváltóknak diákoknak és munkáltatnak egyénileg és csoportosan adtunk tájékoztatást az EURES határmenti lehetőségeiről.
- Információszerzést nyújtottunk az Ausztriában található álláslehetőségekről, munkavállalási formákról, munkavállalói szervezetek, kamarák, szakszervezetek elérhetőségi lehetőségeiről, elsősorban álláskeresőknak, Ausztriában munkát vállalóknak.

2. Munkaközvetítés

- Magánmunkaerő kölcsönző, munkáltatóknak
- hazai munkáltató és munkavállaló, határ túloldali munkáltató

Megkérdeztük a kirendeltségek dolgozóit, akik nemleges választ adtak, hogy mi volt az oka annak, hogyha a határrégióban a kirendeltségen egyáltalán nem nyújtottak semmilyen formában határon átnyúló szolgáltatást. A válaszokat ebben az esetben is a határrégiók szerint csoportosítottuk. A kép meglepően a nemleges válaszok esetén is meglepően egységes volt. Sok kirendeltség azokban a régiókban is, ahol nagyon jelentős a mobilitás a szlovák vagy az osztrák határrégióban, és más kirendeltségeken is úgy találta, hogy elég távol van a kirendeltség a határtól, és nem érinti őket a határon átnyúló szolgáltatás. Azt látjuk tehát, hogy a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások jelentős része olyan adminisztratív tevékenység, amire közvetlenül a határ közelében van szükség. A határrégió a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások nyújtásának mai szemlélete alapján szigorúan a határon fekvő régiókra látszik korlátozódni. A határon átnyúló szolgáltatások elmaradásának másik fontos magyarázata a régió munkaerő-piaci helyzete, ahol fogalmazzák „fel sem merül” a szolgáltatás iránti igény.

Mi volt az oka annak, hogyha a határrégióban a kirendeltségen egyáltalán nem nyújtottak semmilyen formában határon átnyúló szolgáltatást.

Dél Alföld – román-magyar határrégió déli szakasza és szerb magyar határrégió

1. passzivitás – nem volt igény a szolgáltatásra

- Nem volt rá igény, ez ismétlődő válasz volt
- Kirendeltségünknek nincs kapcsolata határon túli szervezetekkel, egyénekkal. /kivéve AM könyv volt/
- munkaerőpiaci szervezetek közti ilyen irányú, konkrét együttműködés hiánya; nyelvi akadályok is közrehatnak

Dél Dunántúl –horvát-magyar határrégió

1. passzivitás – nem volt igény a szolgáltatásra

- A térségünkben nem jellemző a határon túlról érkező álláskereső Magyarországon történő álláskeresőkénti bejelentkezése. Mivel térségünk a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé tartozik, ezért nincs olyan foglalkoztató, aki határon túli álláskereső ügyfeleket foglalkoztatna. Problémát jelent továbbá a térségünkben jelentkező nagyarányú munkanélküliség is.
- A DDRMK Pécsi Kirendeltség és Szolgáltató Központnak nincs közvetlen kapcsolata és együttműködése a határ túloldalán működő horvát munkaügyi kirendeltségekkel, ezért a szolgáltatások nyújtásának lehetősége az eddigiekben fel sem merült.
- A Sellyei Kirendeltség nem rendelkezik határátkelővel, határátkelő Drávaszabolcson és Baracson van, mindkettő kb. 35 km-re fekszik a kistérség központjától.
- Nem volt rá igény.
- A szentlőrinci kistérség települései, a klasszikus értelemben nem határmenti települések. A határon átnyúló kapcsolatok során jelentkező munkaerőigények és az ezekhez kapcsolódó munkaerő-piaci szolgáltatások elsősorban azokon a kirendeltségeken jelennek meg, amelyek vonzás körzete földrajzilag is közelebb van a határon túli településekhez.

Észak-Alföld – román-magyar hatáttérgió északi része, ukrén-magyar határrégió

1. passzivitás – nem volt igény a szolgáltatásra

- Nem volt rá igény. A kapcsolatfelvétel is csupán a MASLOW projekt elindulása óta jellemző

- A legnagyobb gond, hogy térségünkben munkapiaci szempontból a határ mindkét oldalán hasonlóak a problémák. A rendszerváltást követő strukturális átalakítások következtében jelentősen megnőtt az álláskeresők száma. A fennmaradó, illetve az újonnan létesült vállalkozások pedig a felszabadult munkaerőt nem tudták lekötöni. Az így kialakult magas munkanélküliségi szint az évek során alig változott, szinte állandósult. Ezen a helyzeten a gazdasági-, pénzügyi válság miatt még tovább rontott. Jelenleg a határ mindkét területének munkapiacán csak a kínálati oldalon vannak jelentős feleslegek. Nehezíti az elhelyezkedés lehetőségét az álláskeresők összetételének kedvezőtlen alakulása. A munkanélküliek számottevő hányada nem rendelkezik képesítéssel, többszörösen hátrányos helyzetű, a szakmával rendelkezők egy részének végzettsége pedig elavult, nem piacképes. Emellett a munkáltatók foglalkoztatási hajlandósága minimálisra csökkent. Ezen helyzet vezetett oda, hogy napjainkig semmilyen határon átnyúló szolgáltatás nem valósult meg kirendeltségünkön
- Nem merült fel ilyen igény
- Nem vettünk részt olyan projektben, ami a célcsoport számára nyújtható munkaerő-piaci szolgáltatásokat tartalmazza, valamint ezen ügyfélkör részéről sem történt megkeresés
- Közvetlen szomszédságunkban (Székelyhíd) nem aktív a munkaerő-piac.
- A kirendeltség illetékessége a hátrányos helyzetű kistérségek közé tartozik, a határ túlsó oldalán lévő kistérség is ugyanilyen gondokkal küzd. Nincs közvetlen lehetőség határátlépésre (Salgótarján, illetve Balassagyarmat körzetében van határátlépő hely), így a munkáltatók megközelítése nehézkes. A mezőgazdasági idénymunkák esetén van tudomásunk szlovák munkaerő igénybevételéről.
- Bár a határ két oldalának erős logisztikai kapcsolata van, sem a magyar, sem az ukrán oldalon nem merült fel igény szolgáltatás nyújtására. Magyar oldalon a Záhony Gazdasági Övezet fejlesztése révén 3-6 havonta kerül sor információ cserére a gazdaság fejlesztésében érintett partnerekkel (Logisztikai Klaszter, Kiút Térségfejlesztési Egyesület, Záhony és Térsége Fejlesztési Kft. Máv Új Esély Alapítvány stb.), nem jeleztek ilyen elvárást a munkaügyi szervezet felé. Megjegyzem, igény esetén ezt a Kirendeltség humán erőforrás híján csak más szervezet (NyKSZK) bevonásával tudná kielégíteni.

1. passzivitás – nem volt igény a szolgáltatásra

- Kistérségünk napi ingázás tekintetében nagy távolságnak számít a határmenti foglalkoztatók és munkavállalók tekintetében, ezért alacsony a térségben munkát vállaló, állást kereső külföldiek száma

Nyugat-Dunántúl - osztrák-magyar határrégió, szlovén-magyar határrégió

1. passzivitás – nem volt igény a szolgáltatásra

- nem vagyunk határmenti kirendeltség.
- A kirendeltség területi elhelyezkedésénél fogva nem határ menti kirendeltség.

4.3.2 Határmenti projektek és szolgáltatások

Az összes megkérdezett kirendeltség közül 18 számolt be valamilyen határon átnyúló projektről, ami érinti a határon átnyúló kapcsolatokat. Ebből 7 olyan kirendeltség volt, ahol nem is volt munkaerő-piaci szolgáltatás, csak valamilyen határon átnyúló projekt. A határon átnyúló szolgáltatási projektek elég magas aránya a nyugat-dunántúli és a közép-Magyarországi régiót érintett, valamint a Dél-Alföldet. A projektek hasonlóan oszlottak el a határrégiók között a korábbi nemzetközi kapcsolatokat áttekintő projektben is. (Ez érthető, hiszen hasonló sőt nem egy esetben azonos projekteket mért fel a két vizsgálat)

Azt is megkérdeztük a kirendeltségektől, vannak-e formális-informális kapcsolataik a túloldali kollégákkal. Meglepően alacsony volt a formális kapcsolatokkal rendelkező kirendeltségek aránya, mindössze 17 kirendeltség válaszolt igennel, és a kirendeltségek jelentős része a Nyugat-Dunántúlon és Közép-Magyarországon, és Észak-Magyarországon volt. A válaszok alapján úgy tűnt, hogy a kirendeltségek nem is nagyon tartják fontosnak a kapcsolatokat, ami a határmenti együttműködések kialakításának komoly akadálya. A kapcsolatok lazaságát a jelen kutatás konzultációi során is tapasztalhattuk. (16. táblázat)

15. táblázat

Kirendeltségek határon átnyúló kapcsolatai

Régió	határszakasz	Határon átnyúló projekt	Kirendeltségek közötti kapcsolatok
Nyugat-Dunántúl	osztrák, szlovén	3	5
Közép-Magyarország	nyugat-szlovák	4	4
Észak-Magyarország	kelet-szlovák	2	4
Észak-Alföld	román, ukrán	3	2
Dél-Dunántúltól	horvát	2	1
Dél-Alföld	román, szerb	4	1
együtt		18	17

A fejlettebb nyugat- és közép-magyarországi határrégiót érintő hasznos és fontos projektek, közülük a szlovák határon az EURES-T Danubius és a nyugati határon hosszú ideje fejlődő EXPACK, NETLAB, projekt ami a következő részben jó gyakorlatként is megjelenik, hasonlóan, mint az az EURES-T PANNÓNIA. Azokban a régiókban jelentenek ezek a lehetőségek szolgáltatásokat, és mélyítik a kapcsolatokat, ahol azok már a korábbiakban is jelen voltak. Láttuk, hogy a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások terjedésének legáltalánosabb korlátja visszatérően az volt, hogy „nem volt rá igény”. A projektek és egyéb szolgáltatások fejlődése esetében ez még inkább így van. Nagyon egységesek a válaszok, és azt az óvatosságot vetítik előre, hogy az egyéb feladatokkal amúgyis leterhelt kirendeltségek számára nincs olyan ösztönző, ami vonzóvá teheti a határon átnyúló kapcsolatok kiépítése felé vezető utat, ha erős gazdasági vagy/és munkaerő-piaci hatások azt ki nem váltják.

16. táblázat

A határon átnyúló projektek, egyéb szolgáltatások elmaradásának az okai - áttekintés régióként

Dél Alföld – román-magyar határrégió déli szakasza és szerb magyar határrégió

Érdektelenség

- Nem volt rá igény
- Nem volt rá igény

- Nem volt érdeklődés
- az igények és a lehetőségek nem fogalmazódtak meg, nem kerültek felszínre és ezáltal látókörbe sem
- Eddig nem mutatkozott iránta igény
- Nem merült fel igény a kirendeltség, sem a munkaerőpiac egyéb szereplői részéről.
- A határtól való távolság az egyik fő ok. A legközelebbi településeink is 35-40 km-re vannak a román határhoz. Ingázást nem vállalnak innen a munkavállalók, mivel a határon túli bérek nem vonzóak. A romániai minimálbér jóval kevesebb, mint a magyarországi
- A munkaerőpiaci pályán tevékenykedő társszervezetek között nem alakult ki formális (sem informális) kapcsolat, amely a programok tervezését és végrehajtását lehetővé tette volna. A források hiánya és a szabályozási különbségek miatt nem alakult ki hivatalos kapcsolatfelvétel.
- A társszervezetek között nem alakult ki formális és informális kapcsolat, amely a programok tervezését és végrehajtását lehetővé tette volna. A szervezeti egységek leterheltsége, a források hiánya és a szabályozási különbségek miatt nem alakult ki hivatalos kapcsolatfelvétel

Dél Dunántúl –horvát-magyar határrégió

Érdektelenség

- A DDRMK Pécsi Kirendeltség és Szolgáltató Központ a Horvátországgal megvalósuló INTERREG és IPA projektekben közvetlenül nem volt érintett.
- Nem volt rá igény
- Alapvetően a déli háború miatt a kishatár-menti kapcsolatrendszer összeomlott. Nem alakultak olyan keretek, melyek a kapcsolatokat újra élesztették volna.

Projektfelelős feladat

- A régiót érintő projektek során felmerülő szolgáltatás igények elsősorban a megye székhelyen lévő Szolgáltató Központban jelennek meg.
- A Sellyei Kirendeltség nem rendelkezik határátkelővel, határátkelő Drávaszabolcson és Baracson van, mindkettő kb. 35 km-re fekszik a kistérség központjától. Egy projektben előadóként részt vettünk, (erről Szellő János ír bővebben)

Észak-Alföld – román-magyar hatáttérgió északi része, ukrén-magyar határrégió

Érdektelenség

- Kirendeltségünket érintő ilyen projekt nem indult
- A kirendeltségnek nincsen ilyen irányú kapcsolata a határ túloldalán lévő kirendeltségekkel
- Nem volt igény
- A munkaerő-piac résztvevői részéről nem merült fel igény EURES szintű határ-menti kapcsolatok, projektek szervezésére.
- Munkaerő-piaci szolgáltatásokon kívül további szolgáltatások, projektek nem kerültek bevezetésre, mivel sem munkavállalók, sem foglalkoztató szervek részéről nem érkezett igény ezzel kapcsolatban.
- A kirendeltség vonatkozásában a határ egyik oldalán sem merült fel igény közös projekt vagy egyéb munkaerő-piaci kapcsolat kialakítására.

Észak-Magyarország – kelet-szlovák-magyar határrégió

Érdektelenség

- Az ilyen projektekben (pl. MASLOW) azok a kirendeltségek vettek részt, amelyek illetékeségi területének jellemzően több települése közvetlenül az ország határmentére esik, ill. széleskörű együttműködési előzmények hívták életre.
- A szlovák magyar együttműködés a 2009-es évben vette kezdetét a térségünkben. Az elmúlt években nem mutatkozott olyan jellegű igény, hogy a határ menti kapcsolatok terén EURES szintű együttműködésre kerülhetett volna sor. Régióinkban vannak kirendeltségek, amelyek közelebb fekszenek a határhoz, így elsősorban, egyenlőre az ő kapcsolataikban mutatkoznak meg az együttműködés jelei. Remélhetőleg az idei év, a mi vonzáskörzetünkben is együttműködést, együttgondolkodást, munkaerő-piaci kezdeményezéseket indikál a két ország szervezetei között
- Kapcsolat – mind formális, mind informális jellegű – kialakult a szomszédos kirendeltségekkel, de a mindkét oldalon meglévő hátrányos munkaerő-piaci helyzet eddig nem alapozta meg közös projekt(ek) indítását.
- Egyik fél részéről sem mutatkozott igény ilyen projektek megvalósítására

Közép-Dunántúl –nyugat-szlovák-magyar határrégió

Érdektelenség

- Térségünkben nem merült fel ilyen igény
- Kistérségünk nem érintett a határ menti munkavállalás területén. Cégeink elenyésző számban érdeklődnek külföldiek foglalkoztatása iránt. A helyi munkáltatók munkavállalás tekintetében nem végeznek toborzást területünkön

Projektfelelős feladat

- Csatlakoztunk a társkirendeltség (Esztergom) rendezvényeihez.

5 Jó gyakorlatok

Áttekintettük a határrégiók sajátosságait, megvizsgáltuk az egyes régiókat leíró mutatókat, tipológiát alkottunk a ez egyes határrégiók határon átnyúló munkaerőpiacainak értelmezésére végül a munkaerőpiaci szolgáltatások felmérése azt is megmutatta, mit végeznek, mit keresnek és mit gondolnak a kirendeltségek a munkaerőpiaci szolgáltatások lehetőségeiről és hasznosításáról.

A munkaerő-piaci szolgáltatások felmérés során láttuk, hogy a kapcsolatok építése, annak a hiánya azokban a régiókban, ahol egyébként nem élénk a mobilitás, nagyon lassan és akadózva halad, a kirendeltségek nem kezdeményezik a kapcsolatokat, nem keresik a lehetőségeket, ha arra egyébként nincsen igény. Két olyan jó gyakorlatot választottunk ki, ami ellenkező gyakorlatról, jó tapasztalatokról, az igények felméréséről szól.

A jó gyakorlatok tanulsággal szolgálhatnak, alkalmazásuk, átadásuk azonban a fogadó fél sajátos gazdasági, munkaerőpiaci, mobilitási feltételei mellett lehetséges. Ennek figyelembevételével mutatunk be néhány jó gyakorlatot. Természetesen ezek bemutatása lehetőséget ad arra, hogy később újabb lehetőségek felvetésével, interaktív módon gazdagodjon a szakértőktapasztaltatival a lista.

1.

Dél Alföld - EURES munkaerőpiaci információk feltárása a határ két oldalán

Információs szolgáltatás: Az EURES keretein belül 2008 áprilisában lezajlott „kísérleti közvetítő program” eredménye rámutatott arra, hogy a mind a munkaadók, mind a munkavállalók kevésbé tájékozottak a román munkavállalók magyarországi foglalkoztatására, valamint a romániai munkavégzés feltételeire vonatkozóan. Ezért a felek célul tűzték ki

munkaerőpiaci tájékoztató kiadványok elkészítését ezekbe a témakörökben munkaadók és munkavállalók részére. Az erre a feladatra a Dél-alföldi és az Észak-alföldi Regionális Munkaügyi Központok munkatársaiból létrejött team kidolgozott három kiadványt a határmenti foglalkoztatásban érintettek számára. Kidolgozásra került egy hosszabb terjedelmű „Jogi Iránytű” a magyarországi foglalkoztatási és tartózkodási szabályokról, illetve elkészült a magyar munkaadóknak a román állampolgárok foglalkoztatásáról, illetve a magyar munkavállalóknak a romániai munkavállalás feltételeiről 1-1 rövidebb tájékoztató.

Pályaválasztási tanácsadás: 2009 őszén, Békéscsabán a Pályaválasztási Kiállítás és Vásáron román munkaügyi szervezetek képviselőiből delegált team is részt vett kiállítóként.

Helyi (térégi) foglalkoztatási tanácsadás: Az EURES keretein belül a román-magyar határmenti együttműködés kapcsán 2008 áprilisában „kísérleti közvetítő programot” hajtottunk végre a határmenti térségekben mind a román, mind a magyar oldalon. Ennek keretében a magyar munkaadók román állampolgárok iránti foglalkoztatási készségét, és a magyar munkavállalók mobilitását vizsgáltuk a határmenti kirendeltségek ügyfélkörében. A programban való részvételre a Dél-alföldi régióban 9 kirendeltség került kijelölésre. Az egy hónapos kísérleti közvetítési program keretében az egyes kirendeltségek kiemelten tájékoztatták a munkáltatókat a román munkaerő-felvételének lehetőségéről. A Dél-alföldi régióban két kirendeltségi körzetből: Makóról és Hódmezővásárhelyről jelezte munkáltató igényét a román munkaerő felvételére. Ezek az állásajánlatok a következő pozíciókra vonatkoztak: forgácsoló, kamionvezető, hentes, épületasztalos, ács, CNC gépkezelő, szobafestő-mázoló, fuvarszervező, kerámiatermék gyártó, gépkezelő, hegesztő. Nem érkezett visszajelzés arra vonatkozólag, hogy sikerült-e román munkaerővel betölteni ezeket az álláshelyeket. A munkavállalókat szintén kiemelten tájékoztatta minden kirendeltség a román elhelyezkedési lehetőségekről. Csoportos tájékoztatókra került sor, melyek keretében informálták az álláskeresőket a román állásajánlatokról. Román oldaláról 49 esetben érkezett munkaerő felvételi szándék. Jellemzően az építőipar és a könnyűipar (cipőkészítés) területéről, többnyire villanyszerelő, lakatos, vasbetonszerelő, hegesztő és talpkészítő munkakörökre. Természetesen ettől eltérő, egyedi munkakörök is megjelentek, Pl: fájánczó/burkoló, taxisofőr, szerszámélező

2.

Dél-Alföld – Gyula

„Határmenti együttműködés fejlesztése az EURES keretein belül”a mobilitást gátló

tényezők felmérésére irányuló kísérleti projekt

A projekt 2008. április 1. és 30. között zajlott. A projektben 9 határ menti kirendeltségünk (Szeged, Makó, Mezőkovácsháza, Gyula, Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Orosháza, Sarkad, Szeghalom) vett részt. Kirendeltségeink az egy hónap folyamán kiemelten tájékoztatták mind a munkáltatókat, mind a munkavállalókat. Valamennyi munkaerőigényt benyújtó munkáltatónak feltették a kérdést miszerint foglalkoztatnának-e romániai munkavállalót, valamint felkeresték a kirendeltség illetékességi területén található nagyvállalatokat is, hogy tájékoztassák őket a projekt kínálta lehetőségekről. Elmondható, hogy a Makói és a Hódmezővásárhelyi kirendeltségek voltak a legaktívabbak munkaerő-bejelentés szempontjából. A bejelentett állások legnagyobb számban forgácsoló, kamionsofőr, hentes, épületasztalos, ács, CNC gépkezelő, szobafestő, kerámia termékgyártó, hegesztő munkakörökből kerültek ki.

A munkáltatókon túl a munkavállalókat is kiemelten tájékoztatták kollégáink. Román oldalról 49 munkaerőigény érkezett, amelyre csoportos tájékoztatókat szerveztek az érintett kirendeltségek. Azon munkavállalók körében, akik nem vállalták a felajánlott munkakört, egy kérdőív segítségével kérdezték rá a mobilitást gátló tényezőkre. A legjellemzőbb indok az alacsony (200-250 Euro) bérszint volt, olyan állásajánlatok is megjelentek, ahol a bérezés nem érte el a magyarországi minimálbért (ezekre nem történt közvetítés). Jelzésként hangzott el az ügyfelek részéről, hogy ki kellene dolgozni a közvetítés jogi, eljárási, informatikai rendszerét, másrészt igényként fogalmazódott meg az, hogy több információt kapjunk a közlekedési, ingázási lehetőségekről. Összességében jellemző, hogy a határ túlsó oldaláról is hasonló munkakörökbe keresnek munkavállalókat, mint itthon, azonban alacsonyabb bérek mellett. Tehát következtetésként levonhatjuk a fő mobilitást gátló tényező magyar oldalról a bérszínvonalbeli különbség.

A kirendeltségektől megkérdeztük, hogy 'tudnának-e a megvalósított szolgáltatások közül jó, sikeres példát említeni? Azt kértük, hogy röviden ismertessék, és jelezzék, ha olyan projektről van szó, ami 'önálló termék', ami saját innovációban valósult meg.

A válaszok közül nem soroljuk fel az összes jó gyakorlatot, mindenekelőtt azért, mert sok esetben igen vérszegény javaslat volt, és egy két általános szóban összegezték a válaszadók.

3.

EXPAK.AT. Kistérségi hálózatépítés projekt – Kőszeg, Nyugat-Dunántúl

keretében kirendeltségünk rendkívül jó kapcsolatot ápol a szomszédos Oberpullendorfi Kirendeltséggel, melynek eredményeképpen a Kőszegi Kirendeltségen heti rendszerességgel elérhető a teljes Burgenlandi Kirendeltségekre vonatkozó álláslista, melyet a partner AMS. Küld meg a részünkre. Ezáltal bővítettük az álláskínálattal kapcsolatos szolgáltatást a kirendeltségen, hiszen az érdeklődők számára ez közvetlenül a magyar kirendeltségen elérhető. Konkrét projekt eredményként tekinthető.

4

Startolj velünk az Európai Unióba! című rendezvény - Tatabánya- Közép-Magyarország saját innováció, amely a végzős középiskolások részére kialakított komplex képzési-oktatási-munkavállalási esemény.

Üzemlátogatás a szomszéd tagállamban – saját projekt, végzős szakiskolások részére szervezett üzemlátogatás: magyar diákok Szlovákiában működő gyárakba, szlovák diákok magyar gyárakba látogattak el.

5.

Projektsorozat az EURES-T Danubius keretében

Információ szolgáltatások: kiadványok, tájékoztatók, pl. „Magyarországon szeretnék dolgozni „ „ Szlovák állampolgárt szeretnék foglalkoztatni” „ Mit kell tennem , „ „ Jogi kisokos „ „Vállalkozás alapítása Magyarországon „ „ Vállalkozás alapítása Szlovákiában”

Nemzetközi állásbörzék: Közös rendezve, egymást képviselve egyik évben Magyarországon, másik évben Szlovákiában)

Közösen végzett toborzások

Szaktanácsadók tapasztalat cseréje szlovák és magyar nagyüzemekben),

Munkáltatói Fórumok (magyar, szlovák munkaadók részvételével az adózás és járulékfizetés szabályairól, a szociális ellátások igénybevételének lehetőségeiről stb),
Valamennyi saját innovációban az EURES-T Danubius és a két határmenti munkaügyi szervezet bonyolításában

6.

Logisztikai ügyintéző+román nyelv tanfolyam Észak-Alföldi régió

2009. november 02.-án indult kirendeltségünkön egy logisztikai ügyintéző+román nyelv tanfolyam 21 fő részvételével. A képzést konkrét, romániából érkező munkáltatói igény kapcsán indítottuk. Az S.C. AUTONET IMPORT SRL. jelezte, hogy, logisztikus végzettségű munkavállalókat foglalkoztatna elsősorban romániai székhelyén. A vállalat magyarországi telephellyel is rendelkezik, és összesen több mint 700 munkavállalót foglalkoztat. Bár a tulajdonos, és az alkalmazottak többsége magyar nemzetiségű, természetesen országukban a román nyelv ismerete elvárás. A képzés 2010.november 12.-én fejeződik be. Bízunk benne, hogy a tanfolyam sikeres befejezése után, a munkavállalók egy része sikeresen el tud helyezkedni a román vállalatnál

Összegzés és tanulságok

A határmenti és a határon átnyúló régiók gazdasági és munkaerő-piaci helyzetéről és lehetőségeiről, valamint a foglalkoztatást segítő támogatásokról készített kutatásunk során többféle módszert alkalmaztunk, amelyek egymásra épülve tették lehetővé a határon átnyúló kapcsolatok többirányú feltérképezését. A kutatás célja a helyzetfeltárás, a tapasztalatcsere és képzés előkészítése, valamint a határrégióban dolgozó szakemberek kapcsolatainak a gazdagítása, élénkítése volt. A többes cél szem előtt tartásával a kutatás dimenzióit a céloknak megfelelően definiáltuk.

A többirány megközelítést alkalmazó kutatás során a határmentiséget vizsgáló regionális kutatások megközelítését használtuk a kutatásunk orientációs pontjául. Elfogadtuk azt a magyarázó elvet, ami a határmenti kapcsolatokat a határmenti régiók közötti gazdasági erőviszonyok, együttes erők, és a komplementaritás alapján írja le. A vizsgált mutatók segítségével komplex módon írjuk le és elemezzük az egyes határrégiókat, népesedési, demográfiai, etnikai, gazdasági, munkaerő-piaci és migrációs mutatók mentén.

Az egyes határrégiók nagyon eltérő sajátosságokat mutatnak és a határrégióban kialakult kapcsolatok is nagyon eltérőek. A helyzetfeltáró tanulmányok eredményei alapján, az egyes mutatókat minden határrégióra megvizsgálva alakítottuk ki azt a tipológiát, ami a magyar határrégiók leírására alkalmas bizonyult. Az egyes határrégiók mutatói alapján különböző gazdagságú, eltérő népességű, hagyománya és nemzetiségi összetétele alapján is különböző régiók találhatók a magyar határ mentén.

A kutatási feladatban megfogalmazott cél az egyes határrégiók helyzetfelmérése, a lehetséges fejlesztések és támogatások megfogalmazása volt. Mindezek megvalósításának a lehetőségeit, a támogatások adaptálásának a képességét is pontosabban tudjuk értékelni, hogyha a határrégiók pozícióját a tipológia alapján egyértelműen leírjuk. Ebből a célból alakítottuk ki a fent leírt tipologizálást és alkalmaztuk a kutatás folyamán és a tanulmány megírásakor. A feladat ugyanis annak vizsgálata volt, hogyan lehetséges az országok közötti munkaerő mobilitás, a foglalkoztatást elősegítő transz-regionális, határ menti, komplex munkaerő-piaci szolgáltató hálózat együttműködési feltételeinek az ösztönzése. A helyzetfeltáró tanulmányok eredményeinek az összefoglalása az itt megfogalmazott tipológia. Az egyes határrégiók fejlesztési lehetőségei, támogatásokat és jó gyakorlatokat átvevő 'abszorpciós kapacitása' függ a határrégió helyzetétől.

A munkaerőpiaci szolgáltatások felmérése határozottan megerősítette a helyzetfeltáró tanulmányok eredményeit. Azokban a régiókban érzékelték fontosnak és relevánsnak az ilyen szolgáltatásokat, ahol a kapcsoltok éltek és működtek, mindenekelőtt az osztrák-magyar, nyugat-szlovák magyar határon, és ahol intenzív a meőgazdasági szezommunka. Azt látjuk azonban, hogy a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások jelentős része olyan adminisztratív tevékenység, amire közvetlenül a határ közelében van szükség. A határrégió a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások nyújtásának mai szemlélete alapján szigorúan a határon fekvő régiókra látszik korlátozódni. A határon átnyúló szolgáltatások elmaradásának fontos magyarázata emellett a régió munkaerő-piaci helyzete, itt „fel sem merül” a szolgáltatás iránti igény.

Láttuk, hogy a határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatások terjedésének legáltalánosabb korlátja visszatérően az volt, hogy „nem volt rá igény”. A projektek és egyéb szolgáltatások fejlődése esetében még inkább ezt tapasztaltuk, és nagyon egységesek voltak a válaszok. Azt óvatos tanulságot vetítik előre, hogy az egyéb feladatokkal amúgyis leterhelt kirendeltségek számára nincs olyan ösztönző, ami vonzóvá teheti a határon átnyúló kapcsolatok kiépítése felé vezető utat, ha erős gazdasági vagy/és munkaerő-piaci hatások azt ki nem váltják.

A két vizsgálat felmérése alapján a határon átnyúló kapcsolatok fontosságát és a kapcsolatok előnyeit, hasznát látjuk és tudjuk. Nem minden határrégió képes azonban ilyen kapcsolatokra. A határrégió belső szabályszerűségei, folyamatosan változó belső viszonyai teremthetik meg azt a lehetőséget, amit fejleszteni és továbbépíteni lehet. A képzés és a tapasztalatok átadása, a jó gyakorlatok megosztása segíthet ahhoz, hogy ilyen lehetőségek a megfogalmazódjanak ott is, ahol eddig ez nem működött.

A határrégiók kapcsolatait, az ingázás azonban szigorú gazdasági és munkaerőpiaci törvényszerűségeket követ. Azokban a régiókban, ahol nincsenek meg a kapcsolatok fejlődésének a feltételei, ott sikertelen próbálkozások sorával talakoztunk.

A jó gyakorlatok átvétele, és a képzési, tapasztalatátadási programok során ezért a kutatás eredményei, és más tapasztalatok is segíthetik a sikeres programokat és kezdeményezéseket. Ehhez gondosan előkészített és kimunkált, hatásvizsgálatokkal ellenőrzött programok vezethetnek. A kutatás eredményei a programokat és a képzést előkészítő munkához, a gondos előkészítéshez és a lehetőségek feltárásához járulhatnak hozzá.

Hivatkozott irodalom

- Balcsók István–Koncz Gábor: A Kárpát-medence városhálózata, különös tekintettel a Magyarország határain kívül eső régiókra. MTA Regionális Kutatások Központja, Debrecen, 2008.(Kézirat), idézi Baranyi i.m.
- Baranyi Béla (2004) : EU-tagként – határmentiség és határon átnyúló kapcsolatok. Magyarország keleti, külső államhatárai mentén. Az Eurointegrációs folyamatok új kihívásai. In Hautzinger Zoltán szerk. (2004) Pécsi határőr tudományos közlemények, III. Tanulmányok a „Magyar határellenőrzés – európai biztonság” című tudományos konferenciáról. 169-187. o, Pécs. <http://www.pecshor.hu/periodika/2004/Baranyi.pdf>
- Baranyi Béla (2005) Az euregionális együttműködést szolgáló határközi struktúrák dikámmái Magyarországon. Prezentáció, Sellye János Egyetem, Révkomárom
- Baranyi Béla (2009) Paradigmaváltás a határon átnyúló kapcsolatokban, Határ menti és határokon átnyúló együttműködés. Prezentáció, Magyar Regionális Tudományi Társaság VII. Vándorgyűlése, Szabadka, november 12-13
- Bindorffer Györgyi (2004) Határon innen – határon túl. Etnikai határok, határfenntartás, interetnikus kapcsolatok. In Szarka et al szerk. (2004) 29-41. o
- Böröcz József (2002) A határ: társadalmi tény. Replika (13) 47-48 szám 133-142. o
- Council of Europe (1980) European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities, Madrid, 21.V.1980.
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>
- Fazekas Károly (2005) A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatása a foglalkoztatás és munkanélküliség területi különbségeire. In Fazekas K., szerk. (2005). A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. Budapest. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2005, 47-74 o.
- Hardi Tamás - Hajdú Zoltán – Mezei István (2009a) Határok és városok a Kárpát medencében. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr-Pécs
- Hardi Tamás - Hajdú Zoltán – Mezei István (2009b) A határ menti városaink helyzete a 21. századelején, In Hardi et al (2009a) 345-360. o.
- Hardi Tamás (2008) A határtérség térszerkezeti jellemzői Tér és Társadalom XXII. evf. 3 szám : 3-25

- Hardi Tamás (2009/a): Az államhatár mint térbeli jelenség. In Hardi Tamás - Hajdú Zoltán – Mezei István (2009a) 11-38. o.
- Hardi Tamás (2009/b) Városhálózat, vonzáskörzet és a határ. In Hardi et al (2009a). 39-52. o
- Ilyés Zoltán (2004) A határforgalom változó tartalmai a geográfiától az empirikus kultúra kutatásig. In Szarka et al szerk. (2004) 9-15.o
- Kemény, I, Janki, B, Lengyel, G (2004) A magyarországi cigányság 1971-2003. Gondolat-MTA NKI, Budapest
- Kovács Zoltán (1990) A határmenti területek közúthálózatának átalakulása az I. világháború utántól napjainkig. Földrajzi Közlemények. No. 1-2. 3-16. o.
- Nagy Imre - Kugler József (2009): A vajdasági városok szerepe a szerb-magyar és a szerb-román határ menti kapcsolatok erősítésében (kiépítésében) In Hardi et al (2009a). 249-266. o.
- NFÜ (2010a) Átadás-átvétel dokumentumai. Egyéb nemzetközi programok előrehaladása http://www.nfu.hu/download/29766/Egy%C3%A9b_nemzetk%C3%B6zi_programok_el%C5%91rehalad%C3%A1sa.pdf
- NFÜ (2010a) honlap. Általános információk az ETE-ről http://www.nfu.hu/altalanos_informaciok_az_eterol
- Perkmann, Markus (2003) : Cross-Border Regions in Europe. Significance and Drivers of Regional Cross-Border Cooperation., European Urban and Regional Studies 10(2): 153–171.
- Scott, J. (2003) A határ menti együttműködés nemzetközi rendszerei. Németország, Lengyelország és az EU – Tér és Társadalom. 1997/3. szám 117–131.o.
- Simmel, Georg (1994/1909): Brücke und Tür. In Georg Simmel: Das Individuum und die Freiheit. Essais, 2–12. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag
- Soós Edit (2010) Határon átnyúló együttműködések a nemzetpolitikai célok szolgálatában, *MKI-tanulmányok, No. 4 Magyar Külügyi Intézet, Budapest*
- Szarka László - Kovács Nóra - Osvát Anna (2004) szerk Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III. .MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének évkönyve III, Budapest.

Táblázatok, ábrák, térképek jegyzéke

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat Definíciós és megközelítési módszerek és vizsgálati irányok és terepek a határrégió vizsgálatához	20
2. táblázat Magyar részvétellel működő eurorégiók és együttműködések.....	24
3. táblázat Magyarország határszakaszai.....	37
4. táblázat A határon átnyúló régiók megyei határrégióként	40
5. táblázat Magyar népesség a határrégió túloldalán, 2001- 2002	56
6. táblázat A határrégiók tipológiája	66
7. táblázat Tartós munkanélküliek aránya a határrégió megyéiben, %	82
8. táblázat Határmenti és nemzetköz együttműködések formái	96
9. táblázat Határmenti és nemzetközi együttműködések régiók szerint.....	97
10. táblázat Határmenti és nemzetközi együttműködések régiók és a projekt profilja szerint	98
11. táblázat A munkaerő-piaci szolgáltatásra adott válaszok, régióként.....	100
12. táblázat Munkaerő-piaci szolgáltatások formái a munkaügyi kirendeltségeknél – halmozott válaszok.....	101
13. táblázat Rendszeresen nyújtanak-e határon átnyúló munkaerő-piaci szolgáltatást? – halmozott válaszok.....	101
14. táblázat Javítja-e a nyújtott szolgáltatás a munkaerő-piaci helyzetet?	101
16. táblázat Kirendeltségek határon átnyúló kapcsolatai	113
17. táblázat A határon átnyúló projektek, egyéb szolgáltatások elmaradásának az okai - áttekintés régióként	113

Ábrák jegyzéke

1. ábra Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) az osztrák magyar határrégióban, NUTS 3 régiók .	61
2. ábra Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) a nyugat-szlovák és a dél-román határrégióban, NUTS 3 régiók	63
3. ábra Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) a kelet-szlovák-magyar és az északra eső román- magyar határrégióban, NUTS 3 régiók	64
4. ábra Egy főre eső GDP (GDP/fő/PPS) az szlovén-magyar és a horvát-magyar határrégióban NUTS 3 régiók	65

Térképek jegyzéke

1. térkép Határon átnyúló együttműködési programok.....	25
2. térkép Formálódó határrégiók és új interregionális együttműködések	27
3. térkép Vonzáskörzetek változása a határ menti területeken.....	29
4. térkép Potenciális települések közötti együttműködések a határtérségekben	32
5. térkép A határrégió lehetséges definiálása NUTS 3 megyék alapján	39
6. térkép Egy és több határon fekvő megyék és a határrégiók.....	41
7. térkép A teljes határrégió magyar oldalához tartozó kistérségek, települések szerint, tágabb definíció.....	43
8. térkép A határon átnyúló régiók kiterjedése.....	45
9. térkép Népsűrűség, Magyarország, 2008	47
10. térkép Öregségi index, Magyarország, 2000.....	48
11. térkép Öregségi index, Magyarország, 2008.....	49
12. térkép Roma népesség aránya, Magyarország, 2001	50
13. térkép Vándorlási egyenleg, 2000	52
14. térkép Vándorlási egyenleg, 2008.....	53
15. térkép Elvégzett osztályok száma átlagosan, Magyarország, 2001	54
16. térkép Magyarország határmenti régióinak gazdasági eltérései, GDP/fő, USD, 2004	58
17. térkép Vállalkozások sűrűsége kistérségenként, 2007	68
18. térkép A mezőgazdasági vállalkozások aránya kistérségenként, 2007	69
19. térkép Az ipari vállalkozások aránya kistérségenként, 2007	70
20. térkép A kereskedelmi vállalkozások aránya kistérségenként, 2007	71
21. térkép A vendéglátó-ipari vállalkozások aránya kistérségenként, 2007	72
22. térkép A (500 főnél nagyobb) nagyvállalkozások súlya az egyes régiók gazdaságában, 2007	74
23. térkép A (250-499 fős) középvállalkozások súlya az egyes régiók gazdaságában, 2007 ..	75
24. térkép Egy adózóra eső adó, kistérségenként, 2007	76
25. térkép Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek regionális elhelyezkedése	77
26. térkép Munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint a határrégió megyéiben, 2005..	79
27. térkép Munkanélküliek száma, iskolai végzettség szerint a határrégió megyéiben, 2009, fő	80
28. térkép Tartós munkanélküliek aránya a határrégió megyéiben, %, 2005, 2007, 2009	81

29. térkép Egy üres álláshelyre eső munkanélküliek száma a határrégió megyéiben, fő, 2008	83
30. térkép Versenyszférában dolgozó fizikai dolgozók keresetei megyénként, Ft, 2008	84
31. térkép Megyeszékhelytől távolsága percben, kistérségenként, 2007	87
32. térkép Gépkocsik aránya, kistérségenként, 2008, %	88
33. térkép Közúti határátkelőhelyek Magyarország határán	89
34. térkép Vasúti határátkelőhelyek Magyarország határán	90

Foglalkoztatási és Szociális Hivatal
1089 Budapest, Kálvária tér 7.
Tel.: 06-1-303-9300
Fax.: 06-1-210-4255

